T.C.

DİCLE ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DİYARBAKIR İÇKALE MÜZE KOMPLEKSİNİN RESTORASYON SONRASI KORUMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

Dilan KAKDAŞ ATEŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

DİYARBAKIR

Aralık 2018

T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Dilan KAKDAŞ ATEŞ tarafından yapılan "**Diyarbakır İçkale Müze Kompleksinin Restorasyon Sonrası Koruma Açısından Değerlendirmesi**" konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Mimarlık Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

Ünvanı Adı Soyadı

Başkan : Dr.Öğrt.Üyesi Nurtekin ÖZEN

Üye : Dr.Öğrt.Üyesi Gülin PAYASLI OĞUZ (Danışman)

Üye : Dr.Öğrt.Üyesi. Emine DAĞTEKİN

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 28/12/2018

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../20

Prof. Dr. Sevtap SÜMER EKER

ENSTİTÜ MÜDÜR V.

(MÜHÜR)

TEŞEKKÜR

Değerli danışman hocam Dr. Öğr. Gülin PAYASLI OĞUZ başta olmak üzere yardımını esirgemeyen ve birikimleriyle destek veren Dr. Öğr. Üyesi Emine DAĞTEKİN, Dr. Öğr. Üyesi Nurtekin ÖZEN, Doç.Dr. Mücahit YILDIRIM ve Doç.Dr. F. Meral Halifeoğlu hocama, ellerinden geldiğince her konuda yardımcı olan Diyarbakır Müze Müdürlüğüne ve İçkale Müze Kompleksi çalışanlarına, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne, bu süreçte desteklerini esirgemeyen canım ailem ve sevgili eşime, zor süreçte yanımda olan değerli arkadaşım Sevilay AKALP'e, sevgili meslektaşlarım Enes ARKAN ve Hale DEMİR hocama, tezi yazmama destek olan Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri'ne (DÜBAP) sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

		Sayfa
TEŞEKKÜR		**I**
İÇİNDEKİLER		**II**
ÖZET		**IV**
ABSTRACT		**V**
ŞEKİL LİSTESİ		**VI**
KISALTMALAR LİSTESİ		**VII**
1.	**GİRİŞ**	**1**
2.	**ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR**	**3**
3.	**MATERYAL VE METOT**	**9**
3.1.	Materyal	9
3.2.	Metot	9
3.3.	Kuramsal Çerçeve	10
3.3.1.	Koruma Kavramının Kuramsal Gelişimi	10
3.3.1.1.	Koruma Kavramının Dünya'daki Gelişimi	11
3.3.1.2.	Koruma Kavramının Türkiye'deki Gelişimi	16
3.4.	Koruma Süreci ve Yöntemleri	21
3.5.	Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi	29
3.5.1.	Tarihi Yapıların Müze Yapısı Olarak Yeniden İşlevlendirilmesi	30
4.	**BULGULAR VE TARTIŞMA**	**34**
4.1.	Diyarbakır İlinin Genel Özellikleri	33
4.1.1.	Coğrafi Konumu	33
4.2.	Diyarbakır'ın Tarihi	34
4.3.	Diyarbakır Kentinin Oluşum Süreci	47
4.4.	İçkale' nin Tarihsel Süreçteki Yeri	55
4.5.	İçkale Müze Kompleksi Projesi	74
4.6.	İçkale Müze Kompleksinin Restorasyon Sonrası Değerlendirilmesi	81
4.6.1.	Alanın Yeni İşlev Açısından Değerlendirilmesi	81
4.6.2.	Alanın Sosyo-Kültürel Açıdan Değerlendirilmesi	105

4.6.3. Alanın Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi …….. 107
4.6.4. Alanın Turizm Açısından Değerlendirilmesi …… 108
4.6.5. Alanın Kent Tarihi Açısından Değerlendirilmesi …… 109
4.6.6. Alanın Enerji Etkinliği Açısından Değerlendirilmesi ……...… 111
5. SONUÇ VE ÖNERİ ……... **115**
6. KAYNAKLAR……..……... **123**
ÖZGEÇMİŞ…...…..……...……..……... 129

ÖZET

DİYARBAKIR İÇKALE MÜZE KOMPLEKSİNİN RESTORASYON SONRASI KORUMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilan KAKDAŞ ATEŞ

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

2018

Tarihi yapılarda korumanın sağlanabilmesi için en iyi yöntem yapının tekrar kullanılmasını sağlamaktır. Kültür varlıklarının gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için yapılara uygun bir fonksiyon kazandırılması gerekmektedir. Fonksiyon kazandırılırken yapının özgünlüğünün korunması ve kent yaşamında yer edinmesi hedeflenmektedir.

Tez çalışmasında Diyarbakır'ın ilk yerleşim alanı olan Amida Höyüğü de içinde barındıran İçkale Müze Kompleksi alanı incelenmiştir. İçkale bölgesinde bulunan, uzun süre kentin idari ve yönetim birimi görevini görmüş binalarına yeni işlev verilerek İçkale Müze Kompleksi'ne dönüştürülmesinin mimari ve toplumsal açıdan kente kattığı değerler analiz edilmiştir. Çalışmanın ortaya konulmasındaki amaç; restorasyonu yapılarak yeni işlev kazandırılan yapıların koruma kavramı çerçevesinde değerlendirilmesidir. Tez çalışmasında kullanılan yöntem olarak; koruma kavramı, koruma sonrası değerlendirme, tarihi yapılara yeni işlev verilmesi, tarihi yapılara müze işlevi verilmesi gibi konuların araştırmasının yapılarak bu doğrultuda değerlendirilen örneklerin incelenmesi kullanılmıştır.

Tez kapsamında tarihi yapıların kente yeniden kazandırılmasının değerlendirilmesi yapılmıştır. 5 bölümden oluşan tezin birinci bölümünde; çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi belirtilmiştir. İkinci bölümde, Diyarbakır kent tarihi, İçkale' nin gelişimi, müze kompleksine dönüşüm süreci, koruma kavramının literatürdeki yeri ile ilgili yapılan çalışmalar incelenerek kaynaklar özetlenmiştir. Üçüncü bölümde, koruma kavramının gelişimine, Dünya'daki ve Türkiye'deki önemine değinilerek koruma sürecinin yöntemlerine ait bilgilere yer verilmiştir. Dördüncü bölümde, teze konu olan Diyarbakır İçkale Müze kompleksinin geçirdiği tarihsel süreç, Diyarbakır kent tarihi, İçkale' nin kent dokusundaki önemi ve müze kompleksi içerisinde bulunan yapıların eski işlevi ile yeni işlevi hakkında bilgiler verilmiştir. Beşinci bölümde, yapılan alan çalışmasının ve araştırmaların değerlendirilmesi yapılarak koruma sonrası yapı alanının yeni işlevinin kente kattığı değerler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İçkale, Müze, Yeniden İşlev, Koruma

ABSTRACT

EVALUATOIN OF DIYARBAKIR ICKALE MUSEUM COMPLEX IN TERMS OF CONSERVATION AFTER RESTORATION
M.SC. THESİS

Dilan KAKDAŞ ATEŞ

DEPARTMENT OF ARCHITECTURE
INSTITUTE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES
UNIVERSITY OF DİCLE

2018

Conscious of restoration, which is the way of preserving a building and making it viable today, has started to settle in our country with the 19th century. The best way to protect a building is to make it work again. In order to transfer the cultural assets that need to be protected to future generations, a proper function should be given to this structure. When this function is gained, attention should be paid to the fact that it does not lose its original identity and is brought to the city life.

Historical past BC Diyarbakır, dating back to 3000 years, has been home to many civilizations. Many of the architectural works have been inherited from this city, where the civilizations of different times have lived in the past. A large part of these works up to nowadays cannot fulfill the function of the period they were made for various reasons. Structures that cannot perform their functions are subject to danger such as abandonment or disappearance in time.

Within the scope of the thesis, İçkale Museum Complex located within the boundaries of Sur district of Diyarbakır province has been examined. Giving new functions to these buildings and bringing them to city again has been evaluated. In the first part of the thesis consisting of 5 chapters; the purpose, scope and method of work are specified. In the second chapter, the history of Diyarbakir, the development of İçkale, the transformation process to the museum complex, the studies on the place of the concept of conservation in the literature are examined and the sources are summarized. In the third chapter, information of the methods of the concept of conservation has been partaken by mentioning the development of the concept of the conservation and importance of the concept of the conservation in the world and Turkey. In the fourth chapter, the historical process of the Diyarbakır İçkale Museum complex, which is the subject of the thesis, the history of Diyarbakır city, the importance of the urban texture of İçkale and the information of old function and new function of the buildings in the museum complex is presented. In the fifth section, committed field work and the researches are evaluated and the values added to the city by the new functions of the post-conservation structures were emphasized.

Key Words: Ickale, Museum, Refunction, Conservation.

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No		Sayfa
Şekil 3.1.	Kültür Varlıkları Şematik Sınıflandırma	23
Şekil 4.1.	Türkiye Haritasında Diyarbakır'ın Yeri	33
Şekil 4.2.	Diyarbakır İlçeleri Coğrafi Bilgileri	34
Şekil 4.3.	Diyarbakır Haritası	47
Şekil 4.4.	İçkale'de bulunan höyük ve etrafını saran şehrin ilk kaleleri	48
Şekil 4.5.	Diyarbakır Kalesi	49
Şekil 4.6.	Diyarbakır'da ilk yerleşim yeri kabul edilen höyük	51
Şekil 4.7.	Höyük çevresine kalenin inşa edilmesi	51
Şekil 4.8.	Kalenin Genişletilmesi ve İçkale-Dışkale Kavramı	52
Şekil 4.9.	Helenler Döneminde günümüz Gazi Caddesine kadar inşa edilen bölge	52
Şekil 4.10.	Batı surlarının oluşumu ile birlikte meydana gelen bölge	53
Şekil 4.11.	İçkale'nin genişletilmesi ve İçkale ile bağlantılı kapıların açılması	54
Şekil 4.12.	Diyarbakır Mahalleleri	55
Şekil 4.13	Diyarbakır İçkale Yapı Oluşumu	56
Şekil 4.14.	Diyarbakır İçkale Haritası	57
Şekil 4.15.	Diyarbakır İçkale Haritası	61
Şekil 4.16.	Diyarbakır Hz. Süleyman Cami ve Sahabeler Türbesi	62
Şekil 4.17.	Diyarbakır İçkale Eski Cezaevi Binası	63
Şekil 4.18.	Diyarbakır İçkale Saint George Kilisesi fotoğrafı	64
Şekil 4.19.	Diyarbakır Adliye-A Binası Restorasyon Öncesi Fotoğraf	65
Şekil 4.20.	Diyarbakır Adliye-A Binası Restorasyon Öncesi Fotoğraf	66
Şekil 4.21.	Diyarbakır İçkale Adliye-B Binası Giriş Cephesi ile Pencere ve sütun fotoğrafları	67
Şekil 4.22.	Diyarbakır İçkale Adliye-B Binası Doğu ve Kuzey Cephesi	67
Şekil 4.23.	Jandarma İstihbarat Binası Giriş Cephesi	68

Şekil 4.24.	Jandarma İstihbarat Binası İstinada çıkan Merdiven	68
Şekil 4.25.	Diyarbakır İçkale Karakol Binası Güney cephesi	69
Şekil 4.26.	Diyarbakır İçkale Atatürk Komutanlık Binası Güney Giriş Cephesi	70
Şekil 4.27.	İçkale Atatürk Komutanlık Binası Doğu Cephesi ve iç mekandan fotoğraf	70
Şekil 4.28.	Diyarbakır İçkale Cephanelik Binası Kuzey Giriş Cephesi, Doğu Cephesi ve Batı Cephesinden fotoğraf	71
Şekil 4.29.	İçkale Eski Cezaevi Binası Restorasyon öncesi fotoğraflar	71
Şekil 4.30.	Kolordu Binasına eklenen bölümler	72
Şekil 4.31.	Diyarbakır İçkale Kolordu Binası iç mekan fotoğraf	72
Şekil 4.32.	Diyarbakır İçkale Artuklu Kemeri	73
Şekil 4.33.	İçkale Aslanlı Çeşme (aslanın bulunduğu eski fotoğraf ve güncel hali	73
Şekil 4.34.	Saray kazısından çıkarılan sekizgen havuz ve mozaik kaplaması	74
Şekil 4.35	İçkale Müze Kompleksi Vaziyet Planı	77
Şekil 4.36.	İçkale gecekondu yapıları restorasyon öncesi ve sonrası durum	78
Şekil 4.37.	Diyarbakır İçkale	78
Şekil 4.38.	İçkale İçerisinde Bulunan Tescilli Yapılar	80
Şekil 4.39	Müze Deposu ve Koruma Uygulama Laboratuvarı (Eski Cezaevi Binası) Bina Şeması	84
Şekil 4.40.	Sanat Galerisi (Saint George Kilisesi) Bina Şeması	87
Şekil 4.41.	Arkeoloji-1 Müzesi (Adliye A Binası) Bina Şeması	89
Şekil 4.42.	Valilik Kabul Makamı ve Kent Müzesi Sergi Salonu (Adliye B Binası) Bina Şeması	91
Şekil 4.43.	Arkeoloji-2 Müzesi (Jandarma İstihbarat Binası) Bina Şeması	94
Şekil 4.44.	Müze İdare Binası (Karakol Binası) Yapı Şeması	96
Şekil 4.45.	Atatürk ve Etnografya Müzesi (Atatürk Komutanlık Binası) Bina Şeması	98
Şekil 4.46.	Arkeoloji Müzesi İdare Binası (Cephanelik Binası) Yapı Şeması	100
Şekil 4.47.	Kafeterya Binası (Eski Kolordu Binası) Yapı Şeması	103
Şekil 5.1.	İçkale Müze Kompleksi Erişilebilirlik	118

KISALTMA VE SİMGELER

ÇEKÜL	: Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
ICOMOS	: International Council on Monuments and Sites
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
ICCROM	:The International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property
GEEAYK	: Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
KUDEB	: Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları
KTVKYK	: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
DKVKBKM	: Diyarbakır Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü
M	:Metre
M2	:Metrekare
CO2	:Karbondioksit

1. GİRİŞ

Sürekli olarak bir değişim döngüsü içerisinde olan dünyada, önemli olan bu değişime ayak uydurabilmektir. Toplum ölçeğinde meydana gelen değişimler insanların ihtiyaçlarını ve bulundukları ortamları değiştirmesine sebebiyet vermektedir. Bu durum mevcut mimari yapının kullanım biçimini de etkilemektedir. İhtiyacı karşılayamayan, çevreyle uyum sağlamayan veya özgün işlevini devam ettiremeyen yapılar yok olma tehlikesi ile yüz yüze kalırlar.

Kültürel mirasın bir parçası olan tarihi yapılara yeniden işlev kazandırılarak yapıların alternatif kullanım işlevi ile karşımıza çıkması sağlanmaktadır. Mevcut yapının özgünlüğünü bozmadan, mekânsal ve yapısal özellikleri ile örtüşecek boyutta işlev kazandırmak gerekmektedir. Tarihi yapıların yeniden işlev için değerlendirilmesi yapılırken çevresi ile tanımlı, uyumlu, sürdürülebilir ve erişilebilir olmasına dikkat edilmelidir. Bu bağlamda, tarihi yapılara yeni işlevler verilmesindeki temel aşama doğru koruma kararlarının uygulanmasıdır.

Koruma kavramı bakım, onarım gibi kavramlar ile birlikte yasal prosedürlerle desteklenmektedir. Yapının özgün halini olabildiğince koruyarak veya mevcuttaki halini güçlendirerek yeni eklerle topluma kazandırmak gibi müdahale yöntemleri söz konusudur. Koruma uygulamasının yapılması ile mevcut tarihi yapı geleceğe taşınmış olmaktadır. Günümüzde özgün işlevini yerine getiremeyen tarihi yapılar için en uygun koruma yöntemlerinden biri yapıyı müzeye dönüştürerek korumaktır. Tarihi yapıyı müzeye dönüştürerek toplumun mekânsal hatırlatma çerçevesi oluşturulmuş olur. Tarihi yapının müzeye dönüşme aşamasının; yapının özgününe zarar vermeden, minimum müdahale ile yapılması gerekmektedir.

Bu kapsamda; farklı tarihsel döneme tanıklık eden Diyarbakır kenti, uzun zaman periyodunda uygarlıkların yönetim merkezi görevini üstlenmiştir. Tarihi süreç içerisinde yaşamın Suriçi'nde geçtiği Diyarbakır kentinin İçkale bölgesi yönetim merkezi birimlerinin bir arada bulunduğu bir idari merkez görevi görmüştür. Süreç içerisinde kentin yönetim merkezi birimleri gelişen yeni alanlara aktarılmıştır. İçkale de bulunan yönetim yapıları özgün işlevini yitirmiştir. Bu yapıların geleceğe taşınması amacı ile İçkale 'de restorasyon çalışmaları yapılarak müze kompleksi projesi oluşturulmuştur.

Bu bağlamda; "İçkale Müze Kompleksi" adını alan proje kapsamında 9 tarihi binaya yeniden işlev verilerek korunması sağlanmıştır.

Çalışmamızda amaç Diyarbakır İçkale Müze Kompleksi içerisinde bulunan korunması gerekli kültür varlıklarımızın tarihi süreçteki değişimini, restorasyon sonrasında koruma açısından değerlendirilmesini incelemektir. Ayrıca yapıya verilen yeni işlevin olumlu ve olumsuz etkilerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Tarihi çevre içinde önemli bir yere sahip olan İçkale bölgesinin yeni işlevinin çevresiyle uyumu ve kente kazandırdığı değerler oluşturulmuştur.

Tez çalışmasında izlenen yöntem olarak kaynak araştırması yapılmış tarihi yapılara yeni işlevler verilmesi üzerine örnekler araştırılmış ve alan bu doğrultuda ele alınmıştır. Eski-yeni işlev, yeni işlev sonrası değerlendirme yapılması, koruma kavramı ve tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişiklikler, koruma yöntemlerinin uygulanması, müzeye çevrilen yapıların çevreyle ve toplumla olan uyumu konularında araştırmalar yapılarak Diyarbakır İçkale Müze Kompleksinin restorasyon sonrası koruma açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

V. Berchem ve Strzygowski'nin (1910) birlikte yazdıkları ***"Amida"*** adlı kitapta; Diyarbakır ile ilgili eski tarihi bilgilere rastlanmaktadır. İçkale' deki mekânların kimlikleri, taslakları, mimarisi bir araya getirilmiştir. Yine aynı eserde İçkale 'de bulunan ve bugünkü ismi Saint George Kilisesi olarak bilinen kilise yapısının plan tipine, mimari özelliklerine değinilmektedir.

Gabriel'in (1940) yazdığı ***"Voyages Archeologiques Dans La Turquie Oriental"*** adlı kitabının Diyarbakır için ayrılan bölümünde; Diyarbakır Surları ve İçkale aktarılmıştır. Diyarbakır'da arkeolojik çalışmalar yaparak Suriçini çevreleyen surları çizime aktarmıştır. Suriçi haritasını çıkarmıştır ve İçkale'de bulunan yapılar hakkında bilgiler vermiştir.

Beysanoğlu'nun (1963) ***"Bütün Cepheleriyle Diyarbakır"*** adlı kitabında Diyarbakır'ın tarihçesi, surların yeniden onarımı ve şehrin tarihte elden ele nasıl geçtiği anlatılmaktadır. Tarihte Diyarbakır'da hüküm süren imparatorlukların ve Diyarbakır'a gelen padişahların bölgedeki imar faaliyetlerinden söz etmektedir. Ek olarak İçkale içerisinde bulunan Kale Hamamını, Saint George Kilisesini ve tarihi höyük üzerinde bulunan Artuklu Sarayı hakkında mimari bilgiler vermiştir.

Diyarbakır İl Yıllığı (1967), Diyarbakır'ın idari ve siyasi durumundan bilgiler aktarmaktadır. Kuruluşundan itibaren Diyarbakır'da başa gelen valiler, askeri yönetimler, idari yönetimler, hüküm süren imparatorluklar anlatılmıştır. Ayrıca tarih boyunca kente takılan isimler konu edilmiştir.

Beysanoğlu'nun (1987) ***"Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi"*** adlı kitabında; Diyarbakır'ın oluşum sürecine, topoğrafik durumuna, İçkale'nin nasıl oluştuğuna dair bilgiler verilmektedir. Ayrıca bölge üzerinde hâkimiyet kurmuş olan toplulukların bıraktıkları izlere ait bilgilere rastlanmaktadır. Kitapta İçkale 'de bulunan ve Artukoğullarına ait olan Artuklu Sarayı'na dair bilgiler yer alır. Kitabın "Osmanlı İdaresinde Diyarbakır" bölümünde İçkale surlarının yıkılması ve alanın genişletilmesinden bahsedilir. " Mustafa Kemal Paşa'nın 2.Ordu Komutanlığı" başlığı altında İçkale 'de şu an Atatürk Müzesi olarak kullanılan Karargâh Binasından söz edilir.

Parla'nın (1990) ***" Türk İslam Şehri Olarak Diyarbakır"*** adlı yüksek lisans tezinde; şehrin surları üzerindeki kitabeler tespit edilerek çevirileri yapılmıştır. Şehir fiziksel yönüyle incelenmiş, gezilerek ve fotoğraf çekilerek değerlendirilmiştir. Değerlendirilen fiziksel özellikler şehir dokusu ele alınarak İslamiyet öncesi ve sonrası dönemler olarak tarihi açıdan incelenmiştir.

Yılmazçelik (1995) ***"XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır"*** adlı kitabında; Diyarbakır'ın Osmanlı Devletinin 19. Yy zamanındaki sahip olduğu yönetim birimlerinden söz edilmektedir. Bu doğrultuda Diyarbakır Dışkale ve İçkale yönetim binalarından bahsedilmektedir. İçkale 'de bulunan cezaevi yapısı, cephanelik binası, saray ve hükümet konağı, mahkeme binası ile ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir. Yine kitapta İçkale 'de bulunan mahalleler, cami, mescit, kilise ve hamam yapıları ile ilgili bilgilere yer verilmektedir.

Beysanoğlu (1999) ***"Diyarbakır: Müze Şehir"*** adlı kitabında; çeşitli araştırmacıların makale ve bilimsel araştırma yazılarını bir araya toplayarak Diyarbakır ve İçkale ile ilgili tarihi bilgilere daha kolay ulaşılabilmeyi sağlamıştır. Ayrıca kitapta farklı tarihi zamanlarda gerçekleştirilen surların onarımı, İçkale'yi saran surların durumu, İçkale'de bulunan ve günümüze ulaşamayan saraylar hakkında bilgiler verilmiştir. Uzun dönemli hedefler arasında İçkale'nin bir kültür turizm merkezi haline getirilmesinden bahsedilmiştir.

Korkusuz 'un (2003) ***"Seyahatnamelerde Diyarbekir"*** adlı kitabında; çok sayıda seyyahın Diyarbakır gezisinden yazdığı seyahatnameleri bir araya toplanmıştır. Seyyahların yazıları incelenerek İçkale ile ilgili bölümlerde, İçkale'nin detaylı aktarılmasına yardımcı olmaktadır.

Binici ve Bağlı'nın (2005) ***"Kentleşme tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi"*** adıyla kaleme aldıkları kitapta; bir kentin sahip olduğu mimari yapının, şehircilik anlayışının o kentin kültürüyle ilişkili olduğundan bahsedilmiştir. Bu konu Diyarbakır ölçeğinde ele alınmıştır. Diyarbakır'daki mimari yapı ve şehirleşme hareketleri kentin tarihine bağlı kalınarak aktarılmıştır.

Parla (2005) ***"Diyarbakır Surları ve Kent Tarihi"*** adlı makalesinde; Diyarbakır ve İçkale'nin kuruluşundan Osmanlı'ya kadar olan gelişim süreci incelemektedir.

İçkale'nin fiziki yapısından bahsedilmektedir. İçkale'de bulunan ancak günümüze ulaşamayan höyük hakkında bilgiler verilmektedir.

İnce'nin (2011) ***"Diyarbakır Kentsel Sit Dokusu"*** adlı yüksek lisans tezinde; Diyarbakır Sur İçi Bölgesinin İçkale ve Dışkale olarak gelişiminden söz edilerek, kent tarihi bölgesel ve kentsel ölçekte ele alınmıştır. Eski kent dokusu Roma Döneminden başlanarak Cumhuriyet Dönemi yapılarına kadar incelenmiştir.

Tuncer (2012) ***"Diyarbakır Sur İçi Anıtları ile Köşkleri ve Bağ Evleri"*** adlı kitabında; Diyarbakır'ın coğrafi yapısından bilgiler vererek eğitim, din, ticaret gibi anıtsal mimari yapıları konu almıştır. Ayrıca Diyarbakır'da bulunan su yapıları, hamamlar, çeşmeler anlatılarak suyun kente gelişi hakkında bilgiler vermiştir. Tarihi gelişim süreci, surların oluşumu ve gelişimi, İçkale'nin meydana gelişinden söz etmiştir. Son olarak kentte bulunan özel konutları, sarayları, köşkleri ve bağ evlerini ele almıştır.

Tuncer (2012) ***"Diyarbakır Surları"*** adlı kitabında; surların tarihçesini, kitabeleri, oluşum dönemlerini, burçlarını aktarmıştır. İç ve dış surları ele alarak Diyarbakır Kalesinin geçmişini tüm yönleriyle incelemiştir.

Mevsim'in (2016) ***"Diyarbakır Sürgünleri, Bulgarların Kaleminden Kent Manzaraları"*** adlı kitabında; 19. Yy da kente sürgünle gelen Bulgarların Diyarbakır hakkındaki bilgilerini toplamıştır. Diyarbakır'ın coğrafyası, iklimi, isminin oluşumu, sosyal ve dini yapısı, etnik unsurları gibi konuları Bulgarların yaptığı tespitlerden edinerek yazıya aktarmıştır.

Feilden'in (1994) ***"Conservation of Historic Buildings"*** adlı kitabında koruma kavramının tanımına, koruma kavramı üzerinde etkili olan etmenlere, tarihi yapılarda meydana gelen bozulmaların nedenlerine, tarihi yapı kavramının ne olduğuna ve restorasyon, koruma, konservasyon gibi tanımlara yer verilmiştir.

Kuban'ın (2000) ***"Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu-Kuram ve Uygulama"*** adlı kitabında; Değerlendirme ve Tasarım İlkeleri başlığı altında, özgün yapıtın değişme sürecinden, özgün işlev ile yeni işlev arasındaki ikilemden bahsedilmektedir. Ayrıca özgün yapıya uygulanan yeni malzemelerin özgün malzemelerle olan ilişkisini de konu edinmektedir.

Özkan'ın (2002) ***"Mevcut Binaların Lüks Otellere Dönüştürülme Olanakları ve Tasarlama Yaklaşımları"*** adlı yüksek lisans tez çalışmasında; mevcut binalarla ilgili yasal çerçeveden bahsedilerek koruma mevzuatına değinilmiştir.

Altunsoy'un (2005) ***"Kentsel Tarihi Çevre Koruma (Kars üzerine bir inceleme)"*** adlı yüksek lisans tezinde; tarihi çevre bilincinin önemi, koruma kültürü olgusu yer almaktadır. İnsanoğlunun tarihten bıraktığı izleri taşıyan yapıların önemi ve koruma kavramı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda tarihi çevrenin toplumlar üzerindeki önemi açıklanmıştır.

Özel'in (2006) ***" Eski Yapıların Yeni İşlevle Değerlendirilmesi"*** adlı yüksek lisans tezinde yeni işlev verilmiş tarihi yapıların işlev tespitinden sonra değerlendirilmesi, koruma kavramı başlığı altında koruma amacı ve çeşitlerinin neler olduğu anlatılmıştır. Ayrıca tarihi yapının topluma tekrar kazandırılarak yeniden kullanımına ilişkin faydalarına değinilmiştir.

Selçuk'un (2006) ***"Binaların Yeniden İşlevlendirilmesinde Mekânsal Kurgunun Değerlendirilmesi"*** adlı yüksek lisans tezinde; mevcutta kullanılmayan yapılara verilecek yeni işlevin sebeplerine değinilmiştir. Ayrıca binalara yapılan müdahaleler ile ilgili kavramlar açıklanarak konu ile ilgili örneklere tez içinde yer verilmiştir.

Arabacıoğlu ve Aydemir'in (2007) ***"Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı"*** adlı makalesinde; tarihi kent dokusuna ve tarihi çevre bilincine değinilmiştir. Tarihi yapıların yeniden değerlendirilmesi üzerinde durulmuştur ve eski-yeni yapı arasındaki ilişki açıklanmıştır.

Ahunbay'ın (2011) ***"Tarihi Çevre, Koruma ve Restorasyon"*** adlı kitabında; tarihi çevre koruma kavramını, kültür varlıklarının korunması ile ilgili yasaları ele almıştır. Ayrıca restorasyon sonrası yeniden kullanım, restorasyon teknikleri, koruma ölçütleri anlatılmıştır. Anıtsal yapılarda koruma kavramı ve tarihi çevreyi koruma ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Erdil Karaman'ın (2011) ***"Tarihi Yapıların Yeniden Değerlendirilmesine Yönelik Yöntem Denemesi (Anaokulu işlevi)"*** adlı yüksek lisans tezinde, tarihi

yapıların yeniden işlev verilerek farklı bir işlevde varlığını sürdürmesi konu edilmiştir. Ayrıca tarihi yapılara verilecek işlevin uygunluğu ve baz alınan kriterlere göre değerlendirilmesi yapılmıştır.

Uğursal'ın (2011) ***"Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: İzmir Sümerbank Basma Sanayi Yerleşkesi Örneği"*** adlı yüksek lisans tezinde İzmir Sümerbank Basma Sanayi Yerleşkesinin yeni işlev verilerek yeniden kullanımı değerlendirilmiştir. Yerleşke konumundan dolayı İçkale Müze Kompleksi ile benzerlik göstermektedir.

Akın ve Özen'in (2013) ***"Tarihi Yapılarda Yeniden Kullanım Sorunları Tokat Meydan ve Sulu Sokak"*** adlı çalışmasında tarihi yapılara yeni işlev verildikten sonra ortaya çıkan kullanım sorunları değerlendirilmiştir. Kent tarihi açısından değerlendirme yaparken çalışmadan yararlanılmıştır.

Özal'ın (2017) ***"Ulucanlar Kapalı Cezaevi ve Müzeye Dönüşüm Sürecinin Analiz Edilmesi"*** adlı yüksek lisans tezinde; tarihi ve kültürel açıdan önem taşıyan cezaevi yapısının günümüz koşullarına uygun olarak restorasyonun yapılması ve müzeye dönüştürülerek halka hizmet etmesi anlatılmaktadır.

Akalp'in (2018) ***"Toplu Konutlarda Farklı Yerleşim Düzenlerinin Enerji Etkinliğinin Karşılaştırılması: Diyarbakır Şilbe Örneği"*** adlı yüksek lisans tezinde; enerji etkinliğinin mimari yapılar üzerindeki önemine değinilmiştir. Enerji etkinliğinin sıcak-kuru iklim de bulunan yapılar üzerinde yarattığı olumlu etkilerden esinlenerek tarihi yapılar üzerinde değerlendirilmesi yapılmıştır.

3. MATERYAL VE METOT

3.1. Materyal

Diyarbakır kent tarihinde önemli bir yere sahip olan Suriçi 'nin İçkale yönetim birimleri bölgesinin bir kısmı 2005 yılında başlatılan çalışmalar ile yeni işlev verilerek müze yapısına dönüştürmüştür. Müze alanı olarak belirlenen alanda 9 adet tescilli yapı bulunmaktadır. Tez çalışmasının ana materyalini İçkale Müze Kompleksi ve içinde bulunan tarihi yapılar oluşturmaktadır. İnceleme ve tespit sürecinde; ölçümler için 20 ve 50 metre mesafe ölçen, iki lazer metre, tespit ve gözlemler için de geniş objektifli, dijital fotoğraf makinası diğer yararlandığımız materyaller olmuştur.

3.2. Metot

Yapılan tez çalışmasında; Diyarbakır İçkale Müze Kompleksi'nin içinde bulunan 9 adet yapının tarihi geçmişleri, kullanım amaçları, mimari ve yapım teknikleri incelenmiştir. Restorasyon sonrasında müze kompleksinin tek yapı ve yerleşke bazında koruma açısından incelenmesi ve kente kazanımları değerlendirilmiştir.

İncelenen yapıların, rölöve projeleri güncellenerek kat planları, vaziyet planları, yakın çevre ile incelenmiş ve gereken durumlarda çizimler Autocad 2017 programı kullanılarak oluşturulmuştur. Restorasyonu yapılarak müze işlevi verilen yapı kompleksinin yeni işlevi ile gelen işlevsel farklılıklar gözlemsel olarak incelenmiş ve alan çalışması sırasında tespit edilerek teze aktarılmıştır. Tez çalışmasının sonuç bölümünde yapılan tespitlerin değerlendirilmesi yapılarak, yeni yapı kompleksinin kente ve topluma getirdiği kazanımlar değerlendirilmiştir.

3.3. Kuramsal Çerçeve

3.3.1. Koruma Kavramının Kuramsal Gelişimi

Koruma kavramı; Keleş'e göre (1980) kentlerin belli bölgelerinde bulunan tarihi ve mimari-estetik değerleri yüksek olan yapılarla, anıtların ve doğal güzelliklerin gelecek nesillerin de faydalanabilmesi için her türlü yıkıcı ve saldırgan eylemler karşısında güvence altına alınmasıdır. Hasol'a göre (2010), tarihi veya sanatsal değeri olan yapıların veya kent parçalarının yaşamlarını devam ettirebilmeleri için muhafaza edilmesi, onarılması yada bakıma ilişkin önlemlerin alınmasıdır. Asatekin'e göre (2004) koruma kavramı, bir varlığın tarihinin ve anlamının bilinmesine, varlığın doğasının özelliklerine yönelik her türlü anıtsal, yazılı, sözel, görsel kaynakların kapsamıdır. Feilden ve Jokilehto'ya göre (2010) binalara, meydanlara ve tarihi kentlere sağlamlaştırma, onarma, güçlendirme, bakım gibi farklı tedavi yöntemleri uygulanarak ve orijinal materyali korunarak yok olmasını engellemektir. Stubbs'a göre (2009), mümkün olan en az müdahale ile nesnenin, çevrenin veya binanın kültürel açıdan önemli olan niteliklerini incelemek, kaydetmek, korumak ve eski haline getirmek için gelecek için kültürel mülkiyetin korunmasını amaçlayan tüm eylemleri koruma olarak tanımlamıştır.

Koruma kavramına bazen bir mezar taşı dâhil olurken bazen bütün bir kent veya su altı varlıkları da dâhil olabilmektedir. Bu bağlamda koruma kavramının ilk adımı olarak "neyin" korunmaya değer olduğunun saptanması gerekmektedir (Asatekin 2004). Toplumlar, göçebelikten yerleşik hayata geçtiği dönemde yerleştiği bölgeye ait olma ve kalıcı eserler bırakma duygusu geliştirir. Bu durum, o toplumun çevresindeki değerlere yeni değerler katmasıyla birlikte onun tarihte nesnel yöntemlerle değerlendirilmesini ve güçlü kanıtlarla analizinin yapılmasını sağlamıştır. Kentsel dokudaki mimari yapıların varlıklarını sürdürebilmesi ve bir kültürün parçası olduğunun kabul edilmesi korumanın önemini ortaya koymaktadır (Tapan 2014).

Bektaş'a göre (2001); İnsanların bugününün ve geleceğinin sorumluluğunu taşıması koruma düşüncesini meydana getirmektedir. Kültürü yaşayabilmek ve onu yaşatabilmek asıl korunacak olan yaratmadır. Bu durumda geçmişle bugünün, bugünle geleceğin ilişkilerinin canlı, sağlıklı ve yeni üretimlere açık tutulmasıyla mümkündür.

Koruma olgusu ancak yaşatarak olanaklı hale gelir, bunu bir örnekle "Bir antik kent düşünün, çevresi tel örgülerle çevrilmiş, içine girip, sizden önce yapılmış olanları görüp kültürünüze alamıyorsunuz onları" diyerek yorumlamıştır.

Korunmaya değer görülen mimari yapı ve anıtların, yaşadıkları dönemin ekonomik, sosyal ve siyasi koşullarına göre belirlenmiş olduğu, dini ve ulusal duyguların koruma ile ilgili alınan kararlarda ağır bastığı görülmektedir. Korumaya değer görülen varlıklar seçilirken sahip olunan estetik ve sanatsal değerler büyük önem taşımaktadır. Her çağa ait olan sosyal, sanatsal akımların etkileri koruma kavramına etki etmektedir ve koruma dönemden döneme değişiklikler göstermektedir. İlk insanlar geride iz bırakma isteği duymuşlardır bu nedenle taşınmaz varlıklardan olan ilk anıtları inşa etmişlerdir ve geleceği de önemseyerek bu anıtlara değer vermeye başlamışlardır. Böylece ilk koruma olgusu gündeme gelmeye başlamıştır (Çekül 2010).

3.3.1.1. Koruma Kavramının Dünya'daki Gelişimi

Koruma kavramı tarihsel olarak ilk çağlarda ve Hristiyanlığın yayılma döneminde gelişim göstermeye başlamıştır. İtalyan filozof ve şair F. Petrarch, 1337'de Roma'yı ziyaret ederken yıkılan eski görkemli yapılardan çok etkilenerek kalıntıların korunmasına ilişkin bir koleksiyon yapmıştır. Aynı dönemde mimar Filippo Brunelleschi Roma'daki yapıların teknik açıdan yapılışını anlamak için şehri ziyaret etmiştir ve böylece Roma 15.yy da tarihi kalıntıların incelenmesi ile koruma alanında önemli bir yere sahip olmuştur. 16. yy'da kilise tarafından tapınaklar, kapılar, köprüler, kemerler gibi anıtsal yapıların koruması gerçekleştirilmiştir (Özaslan, 2010). İlkçağlarda dinsel sebeplere bağlı gelişen koruma kavramı ortaçağlarda işlevsel ve siyasal sebeplere bağlı gelişmeye devam etmiştir. Rönesans döneminde ise Papa'nın Roma kalıntılarını koruma emirleri ile şekillenme göstermiştir. Korumaya yönelik çabaların arttığı 18. yy da Fransız İhtilalinden etkilenen kavram bu tarihi takiben Avrupa'da da yaygınlaşmıştır (Saraçoğlu Topal 2017).

1789'da meydana gelen Fransız Devrimi sürecinde halk, yönetici kesim ve kiliselere olan nefretini anıt, şato, saray gibi yapıları yıkarak anıtlardan çıkarmışlardır. Uzun zaman bakımsız yıkık bir halde kalan yapılar 1830 yılından itibaren onarılmaya başlanmıştır. Bu onarmaya öncülük eden mimarlık tarihçisi Emmanuel Viollet Le Duc

olmuştur. Viollet, her mimarın farklı görüşlerle koruma onarım yapma çabasını bir düzene koyarak, kuramsal bir temele oturtarak gerçekleştirmek istemiştir. Korunmaya ihtiyaç duyan bir yapının yalnızca görünüş değil strüktürel anlamda da bulunduğu dönemin özelliklerini korumasına yönelik restorasyon çalışmalarına "Stilistik Rekompozisyon" (Üslup Birliğine Uygun) ilkesi denilmiştir. Bu görüşe karşıt bir görüş 1850'li zamanlarda sanat eleştirmeni John Ruskin tarafından gelmiştir. Ruskin koruma yapılacak yapıların büyük müdahalelerle değiştirilmesine karşı çıkmış ve küçük onarımlarla var olanın korunması fikrini benimsemiştir. "Romantik Görüş" (Anti Restorasyon) adı verilen bu bakış açısına göre, yapı dayanabildiği kadarıyla ayakta durmalı ve sahte kopyaların onun yerini almasına izin verilmemesi gerektiğini belirtmiştir (Ahunbay 2011). 19.yy'ın erken dönemlerinde başlayan restorasyon çalışmaları Avrupa'da korumanın gelişimine öncülük etmiştir ve 20.yy'ın ilk yarısına gelindiğinde koruma kavramı bir çok ülkede disiplin haline gelmiştir (Çekül 2010).

1880-1890 tarihleri arasında hem stilistik hem de romantik görüşe karşı "Tarihi restorasyon" ve "Çağdaş Restorasyon" adında iki yeni görüş ortaya çıkmıştır. İtalyan Luca Beltrami tarafından savunulan tarihi restorasyon kuramı korunmaya değer yapıların restorasyonunu tarihi belgelerden elde edilecek verilere dayandırılarak restore edilmesini benimsemiştir. Bu şekilde yapılan çalışmaların rastgele dayanaksız ortaya çıkan kişisel görüşlerden değil, nesnel gerçek veriler ışığında ortaya çıkarılması öne sürülmüştür. Yine İtalyan bir mimar olan Camillo Boito önceki dönemlerde tartışılan üç görüşü de sentezleyip "Çağdaş Restorasyon" adında yeni bir görüş ortaya çıkarmıştır. Boito görüşünde; tarihi değeri olan yapıların insanların tarihini belgelediğini ve bu nedenle onlara saygılı davranılması gerektiğini, yanıltıcı değişiklikler yapılmamasını, yenileme ve eklerden olabildiğince kaçınılmasını, yapılması zorunlu müdahalelerin mutlaka belgelere dayandırılarak yapılmasını ve işlemlerin fotoğraflanıp arşivlenmesini savunmuştur. İlerleyen zamanlar da restorasyon ilkeleri olarak bilinen, Birinci Dünya Savaşı sonrası mimarlık yapılarının korunması gerektiğini savunan bir toplantı 1931 yılında Atina'da gerçekleştirilmiştir ve Atina Tüzüğü de denen "Carta Del Restauro" kararları ortaya konmuştur (Ahunbay 2011). Atina tüzüğünde yer alan restorasyon ilkelerine göre (http://icomos.org.tr/Tuzukler/Atina Tüzüğü/1931);

- Yapının zamanla zayıflayan dayanıklılığının yeniden güçlendirmeye yönelik sürekli bakım ve sağlamlaştırma çalışmalarının yapılması gerekir.
- Kullanılmayan ve geçmiş uygarlıklara ait olan yapılarda, bütünüyle tamamlama yapılmasından kaçınılmalıdır. Mümkün olduğunca az ek ve malzeme ile dağılmış kısımların birleştirilmesi yapılmalıdır.
- Yapılacak müdahaleler tek bir kişinin kişisel görüşüne bırakılmamalı mutlaka farklı görüşlere yer verilmelidir.
- Günümüze kadar gelmiş ayakta duran yapılara özgün işlevinden çok uzaklaşmadan önemli hasara yol açmayacak şekilde yeni kullanımlık verilmesi kabul edilebilir.
- Eğer yapıyı sağlamlaştırmak, tamamlamak veya yeniden kullanım sağlamak için ekler yapılması gerekirse temel koşul olarak bu ögeler en az seviyede tutulmalı, kesin bir şekilde açık olmalı, özgününden farklı bir malzeme kullanılarak ya da çerçeveyle sınırlandırılarak belirtilmelidir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen yangınların, savaş bombardımanın yol açtığı yıkımlar nedeniyle koruma alanında da yeni ihtiyaçları doğurmuştur. 1964 tarihinde Venedik'te düzenlenen 2.Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresinde koruma sorunları belirlenmiştir. Kongre sonunda "Venedik Tüzüğü" adı altında kararlar alınmıştır. Atina Tüzüğünün tarihsel süreç içinde belirlenen sorunları çözmede yetersiz kaldığı kanaatine varılan ve ilkeleri revize edilerek hazırlanan Venedik Tüzüğü, kültür varlıklarının korunması için uluslararası bir belge niteliği taşımıştır. Ayrıca tüzüğün içeriği; sadece büyük sanat değerlerini değil, aynı zamanda kültürel olarak değer kazanmış daha basit eserleri de kapsayacak biçimde düzenlenmiştir (Çekül 2010). Venedik tüzüğünde yer alan ilkelere göre (http://icomos.org.tr/Tuzukler/Venedik Tüzüğü/1964);

- Yapıların korunması için gerekli tüm bilim ve tekniklerden yararlanılmalı ve yapının korumasına yardımcı olunmalıdır.
- Yapılarda uygulanacak korumadaki temel amaç kalıcı olması ve süreklilik arz etmesidir.
- Korunmaya alınacak olan yapılar planı ve bezemeleri değiştirilmemek şartı ile farklı bir tür kullanıma sunulabilir, yeni işlevin getirdiği değişiklikler tasarlanabilir.

- Onarım yaparken özgün malzemeyi, estetik ve tarihi değeri korumaya dikkat edilmelidir.
- Herhangi bir onarım çalışmasına başlamadan önce ve çalışma bittikten sonra yapının hem arkeolojik hem de tarihi incelemesi yapılmalıdır.
- Eksik kısımlar onarılırken bütünüyle olan uyum bozulmamalıdır. Fakat yeni eklenecek kısımlarda özgünden ayırt edilebilecek şekilde olmalıdır.

Batı ülkelerinde yaygın olan koruma düşüncesi ve sanata olan bağlılık Venedik Tüzüğü ile hayata geçmiştir. Tüzük, içerisinde barındırdığı maddeler ışığında pek çok ülke tarafından uygulamaya konulmuştur. Böylece birçok ülkede tarihi yapılar ve yerleşimlerde tescil işlemleri de hız kazanmıştır. (Ahunbay 2011).

1965 tarihinde UNESCO'nun görev aldığı ve Avrupa Konseyi'nin de düzenlemiş olduğu toplantılar ve bölgesel çalışmalar ile 57 ülkenin üyesi olduğu ICOMOS (Uluslararası Anıt ve Sitler Konseyi) kurulmuştur. Küçük bir bütçeyle kurulan kuruluş zamanla koruma ve onarma alanında hızla büyümüş ve yaygınlaşmıştır (Erder 1977). 1972 yılında UNESCO tarafından Paris'te yapılan toplantıda Dünya Kültürel ve Doğa Mirasının Korunmasına dair sözleşme kabul edilmiştir. Sözleşme kapsamında Dünya Mirası kavramının üzerinde durulmuş ve "Dünya Kültür Mirası Listesi" nin koşulları belirlenmiştir. Bu tarihi takiben 1975'te "Geçmişimiz için Bir Gelecek" sloganı ile "Avrupa Mimari Miras yılı" kabul edilmiş ve Amsterdam Bildirgesi ile yapılan çalışmalar somutluğa ulaşmıştır (Kayın 2008). 22 Mayıs 1978 Moskova'da düzenlenen 5. Genel Kurulda, ICOMOS'un günümüzde geçerli olan son hali yürürlüğe girmiştir. "Dünya Miras Listesi" nin oluşturulmasına da öncülük eden konsey Türkiye'de 1974 yılında yayımlanan yönetmelik ile Kültür Bakanlığına bağlı olarak kurulmuştur. 1992 yılında nihai şeklini alan yönetmelik bu tarihe kadar birçok değişiklikten geçmiştir (http://www.icomos.org.tr). 1979 yılında Avusturalya ICOMOS tarafından yayınlanan Burra Tüzüğü de Venedik tüzüğünü esas almıştır fakat "tarihi anıt ve sit alanı" kavramı yerine "yer" kavramı üzerinde durmuştur (Özaslan 2010).

Avrupa Konseyi tarafından 1980-1981 tarihleri arasında Kentsel Yenileşme Kampanyası başlatılmıştır. Kampanya ile kentsel miras kavramı doğrultusunda kentsel planlamadaki gelişmelerin geniş bir bakış açısıyla değerlendirilmesi hedeflenmiştir. 1982'de Berlin'de konferansın kapanışında kentlerin gelişiminde insan etkileri

haricinde restorasyonun gerekliliği tartışılmıştır. Bu tartışmalar neticesinde yerel yönetimlere sorumluluk yüklenerek daha çok para, zaman ve yardım ayırmaları gereği üzerinde durulmuştur. Avrupa Konseyi ayrıca talebi olan hükümetlere koruma politikalarının tespiti için teknik yardımda da bulunmuştur (Eke ve Özcan 1988).

1985'te Strasbourg 'ta Avrupa Konseyi öncülüğünde ortak mirasa sahip olan prensipleri ve geçmişe şahitlik eden mimari mirası korumak amacı ile Avrupa Mimari Mirasının Korunması Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma ile birlikte mimari mirasın korunması ve korumanın yaygınlaştırılması için ortak bir paydada buluşmak hedeflenmiştir (http://www.uhdigm.adalet.gov.tr). 1987 yılı ekim ayında Washington'da toplanan ICOMOS Genel Kurulu "Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü" nde küçük veya büyük tarihi kentsel alanları, geleneksel kent kültürüne ait değerleri, endüstrileşme ile değişen kentlerin tarihsel değerini korumayı hedeflemiştir. "Washington Tüzüğü" adı altında bulunan tüzük aynı zamanda Venedik Tüzüğünün eksiklerini tamamlamayı ve tarihi kentsel alanlar ile ilgili uluslararası düzenlemeler getirmeyi amaçlamaktadır. Tüzüğün ilkeleri arasında, sokakların ve parsellerin tanımını kapsayan kent dokuları, binaların yeşil alanlar ve açık alanlar ile arasında olan ilişkiler, tarihi kentin ve kentsel alanların korunmasını gerektiren sağduyulu yaklaşım gibi konular üzerinde durulmuştur (http://www.icomos.org.tr/Tuzukler).

20. yy'in sonlarına doğru 1994 yılında Japonya'da düzenlenen Nara Konferansı sonucunda hazırlanan "Nara Belgesi" önem kazanmıştır. Konferansa katılan 45 katılımcı ile hazırlanan belge UNESCO, ICCROM, ICOMOS ile birlikte gerçekleştirilmiştir ve konferansın genel raportörü Sn. Raymond Lemaire tarafından son şeklini almıştır. Nara belgesi 1964 Venedik Tüzüğüne sadık kalınarak hazırlanmış ve çağdaş dünyanın kültürel mirasa bakış açısını genişletmeyi hedeflenmiştir. Ayrıca belge, "yıkarak benzerini yapma" düşüncesiyle özdeşleşmiş olan fikri yıkmak, özgünlüğü koruma altına almak, yerelliğe önem vermek, kültürel çeşitliliği vurgulamak, çok sesliliği korumak istemiştir (Asatekin 2004).

21.yy'ın ilk dönemlerinde ise koruma kavramı daha fazla alana yanıt verebilmeye yönelik bir yol izlemiştir. 2000 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiş olan "Avrupa Peyzaj Sözleşmesi" ile peyzaj yönetimi ve korunması gündeme gelmiştir. 2003 yılında "Nizhny Tagil Tüzüğü" ile endüstriyel alanların korunması,

2008 yılında "Kültürel Miras Alanlarının Algılanması ve Sunumu Tüzüğü" ile kültürel mirasın korunması için temel prensipler açıklanmıştır. Koruma olgusunun başarıya ulaşabilmesi için toplum tarafından doğru algılanması gerektiğine değinilmiştir. Çalışma alanlarının var olan sosyal ve fiziksel durumunun dikkate alınması gerekliliği ile sürdürülebilirlik ilkesine uygun olması gerektiği açıklanmıştır. 2011 yılında "Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi İçin Valetta İlkeleri" adlı metin imzalanmıştır. Bu metinle yaşamda süregelen değişimin tarihi mekânlardaki yaşam kalitesini de arttırması gerektiği vurgulanmıştır. Tarihi dokunun sosyal ve ekonomik durumunun yerinde tutulması, mekânın ruhunun korunması gerektiği belirtilmiştir (Kamacı 2014).

ICOMOS 30 Mayıs 2012 ve17 Mart 2013 tarihlerinde gerçekleştirdiği "Ulusal Mimari Koruma Uzmanları Toplantıları Ve ICOMOS'un Türkiye Milli Komitesi Revizyonu" ile Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'ne son şeklini vermiştir. Bu bildirge kapsamında Türkiye'ye uluslararası bir sorumluluk yüklenerek ülke ölçeğinde bir kültür politikasına kaynak oluşturması amaçlanmıştır. Koruma süreci içinde bulunan disiplinler için mimari mirası korumanın esas ilkeleri, koruma eğitim ve politikaları gibi konuları içermiştir. Mimari koruma kapsamında sürdürülebilirlik kavramının üzerinde durarak toplumsal bütünleşmenin temin edilmesinde önemli bir rol üstlenmesi beklenmiştir (http://www.icomos.org.tr/Tuzukler).

3.3.1.2. Koruma Kavramının Türkiye'deki Gelişimi

Ülkemizde 19. yy'ın ortalarına doğru batılılaşma hareketleri ile eski eserlere olan ilgi artmaya başlamış ve Avrupa'da gelişen koruma kavramı Osmanlı Devletini de etkilemiştir. Tanzimat Dönemi ile başlayan koruma kavramı, Avrupa'da boy gösteren kent planlamasına nazaran tek yapı ölçeğinde kalmıştır ve kentsel ölçekte koruma fikri oluşmamıştır. Osmanlı Devleti ağırlıklı olarak kent içi ulaşımı için yolları genişletme çalışmaları yapmış, kentte yeni mahalleler kurmuş ve büyük tahribatları önlemek için yangın önlemleri almıştır. Düzenlemelere Avrupa'dakinden farklı bakış açılarıyla sahip olan Osmanlı Devleti'nde bu sebeple kent dokuları bütünsel olarak korunamamış ve tahrip olmuştur (Tekeli 1985).

II. Mahmut döneminde iktisadi ve kültürel alanda batıya yönelim olmuştur. Batıdan gelen insanların ülkemizde bulduğu etnografik değere sahip eserleri çıkararak değer kazandırmasının bilincine varılması ile ilk koruma çalışmalarına ortam hazırlanmıştır 1848 yılında Tophane Müşiri Ahmet Fethi Paşa eski askeri malzemeyi Saint İrene Kilisesi'nde toplamaya başlaması ile koruma alanında ilgili yasal düzenlemeye gereksinim duyulmuştur (Akçura 1972). 1864 yılında Turuk ve Ebniye Tüzüğü ile kısmi imar kuralları belirlenmiştir (Bektaş 2001). İlk yasal düzenleme 13 Şubat 1869 da yapılan "Asar-ı Atika Nizamnamesi" dir. Yabancı araştırmacıların kazı yapmasını sınırlaması ve bulunan kalıntıların yurtdışına çıkarılmasına izin vermemesi üzerine Nizamname 1874, 1884 ve 1904 yıllarında değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerle birlikte içeriği genişletilerek 23 Nisan 1906 yılında son şeklini Osman Hamdi Bey'in elinden almıştır (Ahunbay 2011). Yine bu tarih aralıklarında koruma ile ilgili önemli sayılabilecek bazı düzenlemelere getirilmiştir. Örneğin; 1875'te eski zamanlardan kalan tüm yapılar "eski eser" olarak tanımlanmıştır. 1882 tarihli olan "Ebniye Nizamnamesi" ile tapınak avlularında, kamuya ait olan meydanlarda yapı inşaatları yasaklanmıştır. 1883 yılında kurulan "Sanayi-i Nefise" mektebi ile sanat ve estetik anlayışı artmıştır. 1884 yılında ilk kez taşınmaz malların tahribi, değiştirilmesi ve çevrelerinde zarar verici faaliyetlerin yapılması yasaklanmıştır (Madran 1978).

67 yıl boyunca yürürlükte kalan Asar-ı Atika Nizamnamesi, 1917 yılında Asar-ı Atika Encümen-i Daimisi örgütü olarak miras koruma ile görevlendirilmiştir (Dağıstan 2005). Pek çok eserin bu sayede belgelenerek koruması sağlayacak olan örgüt koruma adına atılmış en önemli adımlardan biri olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde devam eden koruma çalışmaları yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Hazırlıksız kurumlar, sınırlı olanaklar gibi sorunlara çözüm bulunamamıştır. Belediyeler, kale-burç gibi işlevini yitiren yapıları gelişen şehircilikle bağdaştıramamakta ve çözüm olarak da yıkmayı tercih etmişlerdir. 1917'de belediyelere işlevini yitiren bu tür yapılar için işleme, kitabe gibi kısımlarını tespit etme ve kısmen veya tamamen yıkma hakkı getiren "Muhafaza-i Abidat Hakkında Nizamname" kabul edilmiştir (Akçura 1972). Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde koruma konusunda çağdaş ve yeni ilkelerin ortaya çıktığı yeni bir dönem başlamıştır. "Hars Müdürlüğü" nün kurulması ile müzecilik ve koruma alanında gelişmeler yaşanmıştır.

1950 yılına kadar kullanılan Asar-ı Atika Nizamnamesi taşınır ve taşınmaz eski eserleri tespit ve tescil edecek kurumları bünyesinde barındırmamıştır. 1951 yılına kadar bu görevleri Milli Eğitim Bakanlığı Uzmanları ve İstanbul Eski Eserler Encümeni yürütmüştür. Ancak yasal eksikliklerin bulunmasından dolayı zaman zaman eski eserlerin onarımı ve restorasyonu sırasında görevli uzmanlar zor durumlarla karşılaşmışlardır. Adı geçen encümenlik Cumhuriyet Döneminde iki kez yeniden oluşturulmuş fakat 1951'de 5805 sayılı yasa ile "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK)" nun kurulması ile yetkisiz bir kurum haline gelmiştir. Yine de 1960 yılına kadar görüşünden yararlanılan encümenlik 1970'li yılların sonlarına kadar varlığını korumuştur (Çeçener, 1992). 1970'li yıllardan sonra tarihi anıtların tek başına değil de çevreleri ile birlikte düşünülmesi ve "Sit" alanı anlayışının yerleşmesi ile ilgili aşamalara gelinmiştir (Kejanlı ve ark 2007).

1973 yılında Cumhuriyet Döneminde 1710 sayılı kültür mirasının korunmasına yönelik çıkarılan yasa, 1906 tarihindeki son Osmanlı Nizamnamesinden sonra çıkarılan ilk eski eserler yasasıdır. Bu yasada ilk kez "sit" , "tarihi sit", "arkeolojik sit", "doğal sit" gibi kavramlara yer verilmiştir. Yine ilk kez tescil ve onarımda, imar planlarının yapılmasında Anıtlar Yüksek Kurulu'nun görüşünün alınması kararlaştırılmıştır. Ayrıca yasa ile birlikte, Anıtlar Yüksek Kurulu tek yapıların korunmasının yanı sıra tarihi ve doğal alanların da korunmasından sorumlu olmuştur. Böylece "bütüncül yaklaşım" Türkiye'nin koruma tarihinde yerini almıştır. 1975 yılında "Avrupa Mimari Miras Yılı" kapsamındaki etkinlikler sonucunda kabul edilen Amsterdam Bildirgesinden iki yıl önce Türkiye koruma kavramı konusundaki yerini almıştır (Çekül 2010).

13.02.1976 tarihli 8891 sayılı karar ile GEEAYK kentsel sit tanımını; "Yaşanılan kentlerin belli bir devirde belli bir kesiminde homojen olarak sosyal, ekonomik, kültürel durumunu yansıtan özellikler, tarihi, bilimsel, artistik, arkeolojik, etnografik, edebi veya efsanevi önemi bakımından korunmaları ve değerlendirilmeleri gereken yerler" olarak yapmıştır. 26.01.1977 tarihli ve 196 sayılı genelge ile birlikte 1710 sayılı Eski Eserler Yasasına göre belgeleme ve tescil işlemleri yurt genelinde yaygınlaşmıştır (Kejanlı ve ark 2007).

21 Temmuz 1983 yılında koruma alanındaki çalışmalarda yetersiz kaldığı için 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu yürürlükten kaldırılmış ve yerine 23 Temmuz 1983

tarihinde 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını koruma Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun amacı, korunması gereken taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını tanımlamak, hakkında yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak olan teşkilatın kuruluş ve görevini tespit etmek olmuştur. Bu kanun ile birlikte GEEAYK yürürlükten kaldırılmıştır. 1987 yılında yeni yasa ile ilgili bazı maddelerde değişiklikler yapılmış ve 3386 sayılı yasa yürürlüğe girmiştir. Bu değişikliklere göre; "Anıt" kavramı değiştirilmiş ve "Kültür Varlıkları" kavramı getirilmiştir. Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının tanımları yapılmıştır. Bu tanımlara göre;

- Taşınmaz Kültür Varlıkları; Tarih öncesine veya tarihi dönemlere ait olan bilim, kültür, güzel sanatlar, din ile ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan korunması gereken kültür varlıklarıdır.
- Taşınmaz Tabiat Varlıkları; Jeolojik döneme, tarih öncesi veya tarihi dönemlere ait olan ender bulunan veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gereken yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan taşınmazlardır (http://www.mevzuat.gov.tr).

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 14.07.2004 tarihinde değişikliğe uğramış ve koruma alanında bazı yeni tanımlamalar getirilmiştir. Kanunun, 3.maddesinde "Tabiat Varlıkları", "Kültür Varlıkları", "Ören Yeri" ve "Sit" ile ilgili tanımlamalar yapılmıştır. Yine adı geçen yasada korunması gereken her türlü taşınmaz kültür ve doğa varlıkları için yapılacak gayri resmi herhangi bir fiziki müdahalenin önüne geçilmiş ve "Koruma Amaçlı İmar Planı" kavramı kullanılarak tanımına yer verilmiştir. 2863 sayılı yasa ile GEEAYK'ın ilke koymak ve karar oluşturmak gibi görevleri üstlenmesi yerine, ilke oluşturmak için Koruma Yüksek Kurulu, karar oluşturmak için ise yerel ölçekteki Bölgesel Koruma Kurulları görevlendirilmiştir. 27.07.2004 tarihinde 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu tekrar revize edilmiştir. Buna göre; Büyükşehir Belediyeleri, Valilikler ve Belediyeler kültür varlıkları ile ilgili olarak işlem ve uygulamaları yürütmek üzere Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB) kurabilecektir. Tarihi çevre koruma, uygulama ve denetimleri yerel ölçekte yapılabilecektir (Çelik 2004).

27 Temmuz 2004 tarihinde 5226 sayılı kanuna getirilen yeniliklerden biri olan KUDEB kurulması ile ilgili olarak, basit onarım izinleri ve sit bölgelerindeki tescilli taşınmaz dışındaki parsellerdeki izinler de KUDEB'e verilmiştir. 16 Haziran 2005 tarihinde 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Varlıkların Korunması için Yenileme ve İşlevlendirme Yasası ile belediyelere, tarihi ve kültürel mirası koruması için planlama olanağı getirilmiştir (Çekül 2010). Koruma Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB)' nın görevleri;

- Taşınmaz kültür varlıklarına yapılacak tamirat ve tadilat uygulamaları öncesinde yapıyı inceleyerek onarım ön izin belgesi düzenlemek,
- Taşınmaz kültür varlıkları, koruma alanları, sit alanlarında özgün, biçim ve malzemeye uygun gerçekleştirme yapılmasını denetlemek ve onarım uygunluk belgesi düzenlemek,
- Taşınmaz kültür varlığı parseline bitişik olan parsellerde ve koruma bölgelerindeki ruhsatı bulunan taşınmazlardaki uygulamaları, varsa koruma amaçlı imar planı dikkate alınarak denetlemek,
- Onaylanmış olan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ile ilgili uygulamaları denetlemek ve kullanım izni düzenlemek,
- Koruma bölge kurulu kararlarına aykırı ve ruhsatsız olarak yapılan inşaatların koruma imar planı mevzuatına göre gerekli işlemlerini yapmak,
- Maliki bulunan taşınmaz kültür varlığının onarımının gerçekleştirilememesi durumunda idarelerce yapılacak mali yardımları düzenlemek,
- Koruma bölge kurulu tarafından talep edilmesi halinde taşınmaz kültür varlıklarına ilişkin çalışmalara katılmaktır (http://www.kulturvarliklari.gov.tr/kudeb).

2011 yılında 648 ve 653 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler yayınlanmıştır. Kararnamelere göre; korumada merkezi güç ağırlık kazanmış, yetkili olan yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları gibi kurumların etkisi azaltılmıştır. Doğal sit alanları, taşınır tabiat varlıkları dışındaki tabiat varlıkları ile ilgili koruma alanları hakkındaki işlem ve kararlar Çevre Şehircilik Bakanlığı'na verilmiştir. ICOMOS 30 Mayıs 2012 ve17 Mart 2013 tarihlerinde gerçekleştirdiği "Ulusal Mimari Koruma Uzmanları Toplantıları Ve ICOMOS'un Türkiye Milli Komitesi Revizyonu" ile Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'ne son şeklini vermiştir. Bu bildirge kapsamında

Türkiye'ye uluslararası bir sorumluluk yüklenerek ülke ölçeğinde bir kültür politikasına kaynak oluşturması amaçlanmıştır. Koruma süreci içinde bulunan disiplinler için mimari mirası korumanın esas ilkeleri, koruma eğitim ve politikaları gibi konuları içermiştir. Mimari koruma kapsamında sürdürülebilirlik kavramının üzerinde durarak toplumsal bütünleşmenin temin edilmesinde önemli bir rol üstlenmesi beklenmiştir (http://www.icomos.org.tr/tüzükler).

2016 da ise koruma kanununa eklenen 5.madde ile bakanlık bünyesinde yapılan her türlü uygulama ve denetim Koruma Bölge Kurullarına verilmiştir. Böylece KUDEB birimlerinin de yetkileri kısıtlanmıştır (Saraçoğlu Topal 2017).

3.4. Koruma Süreci ve Yöntemleri

Stipe (2003)' e göre "Koruma" nın sebebini açıklayan birçok neden vardır; Bugüne nasıl geldiğimizi, kim olduğumuzu, diğer canlılarla olan farklarımızı belirleme yolundaki en büyük yardımcımız tarihi kaynaklarımızdır. Yalnızca arşivler, fotoğraflar ve kitaplar fiziki mirasımızı tanımamız için yeterli değildir. Yani; gölgeler asıl cismin yerini dolduramamaktadır. Tarihi ve mimari mirasımız geçmişle aramızdaki fiziki bağlantıyı sağlamaktadır. Bu nedenle çevremizin bizi nasıl yarattığının yanı sıra bizim de çevremizi nasıl yarattığımızı anlamak için onlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaç, korkutucu olarak gelişen teknoloji ve iletişim çağı içerisinde özgünlüğe ve bireyselliğe daha fazla yaklaşmamıza neden olmaktadır. İnsanların kendileri için önemli hissettikleri tarihi olayları hatırlayabilmeleri koruma ile ilişkilidir. Geçmiş bizden çok uzakta olabilir fakat ulaşmak için rehberlik yapacak birçok şeye sahip olduğunu belirtir, son olarak korumanın insani ve sosyal amaçlara hizmet ettiğine yönelik çalışmaların yapıldığını eklemektedir.

Koruma sürecinin ilk adımı olarak yapının değerinin ortaya konması gerektiğini vurgulayan Feilden (2003); bu değerleri duygusal, kültürel ve kullanım olarak üç grupta toplamaktadır. Duygusal değerlerin; merak, kimlik, süreklilik, saygı ve sembolik değerlerden oluştuğunu, kültürel değerlerin; belge, tarih, arkeoloji ve bulunduğu dönem, estetik ve mimari değerler, kent manzarası, teknoloji ve bilim gibi değerlerden oluştuğunu ve kullanımın ise; fonksiyon, ekonomi, sosyal kimlik ve süreklilik, eğitim ve politikadan oluştuğunu açıklamaktadır. Bu değerler analiz edilerek korumaya yönelik

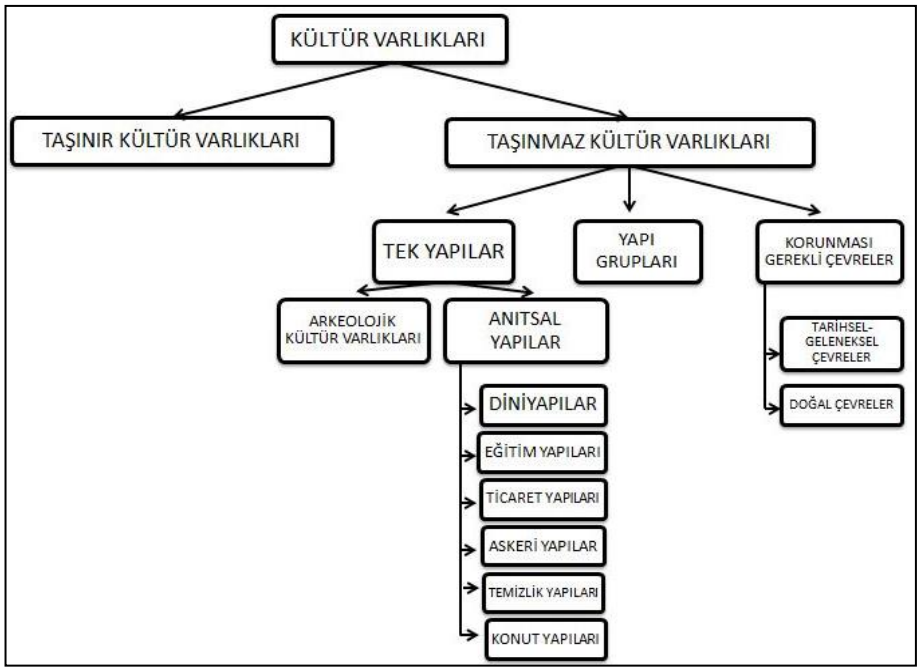
değerlerin tanımlanması gerektiğine değinmektedir. Yapının mimari aşamaları hakkında doğru bilgiler elde edilmeli ve eski yapının tarihi değeri ortaya konmalıdır.

Korunacak değerler belirlenirken "eski" ile "kültür varlığı" arasındaki farkı ortaya iyi koymak gerekir. Bunun için bu varlıkların ne tür bir değer taşıdığına karar verilmesi gerekmektedir (Asatekin 2004). Arslan'a göre (1990) bu değerler şu şekilde özetlenebilir,

Kültürel Değerler; Her "eski" kavram "eser" olmamakla birlikte her "eser" de "eskilik" değeri taşımayabilir. Yapının kendisi ve yapı dışı oluşturulmuş belgeler o yapının tarihsel değeri hakkında nesnel bilgiler vermektedir. Bu sayede yapının eskiye ait kültürel değeri belirlenmiş olmaktadır.

Morfolojik Değerler; Bir yapının değişmeden özgünlüğüne sadık kalarak günümüze gelmiş olması, tarihsel dönem içinde benzersiz olması morfolojik değerlerini ortaya koyar. Yapının az bulunur olması veya tam tersi sayısal çokluğundan dolayı bulunduğu yörede fazla bulunması ve ağırlıklı bir eleman görevi görmesi, çevresel ölçekte belli bir hiyerarşi içinde yer alıp almadığının belirlenmesi gibi özellikler de morfolojik değerleri meydana getirmektedir. Duygusal Değerler; Kişinin içinde yaşamış olduğu çevreye ait izlenimleri, hangi niteliklerinden dolayı insanları etkilediği, yapıyı kullananlara hissettirmiş olduğu duygular, günümüze taşıdığı anılar duygusal değerleri ifade etmektedir.

Koruma konusundaki temel yaklaşımlardan biri "neyin" korunmaya değer olduğunun belirlenmesidir. Belirleme yapıldıktan sonra hangi nitelikte ve ölçekte olduğuna karar verilir. Bir ülkenin belleğini oluşturan ögeler bazen bir küpe bazen bir mezar taşı ölçeğinde olabilir. Varlıkların fiziksel özelliklerine göre "taşınır" ve "taşınmaz" kültür varlıkları olarak gruplandırmak gerekir. Taşınır kültür varlıkları, sosyal, ekonomik, kültürel, tarihsel, estetik belge niteliği taşıyan her türlü taşınıra verilen isimdir. Taşınmaz ise; yapı ve yapı gruplarına sahip olan mimari ve tarihsel nitelikleri bakımından farklı ölçekleri olan değerlerdir (Şekil 3.1). Bu değerlere; Tek yapılar, yapı gurupları veya korunması gerekli çevreler dâhil olabilirler (Asatekin 2004).

Şekil 3.1. Kültür Varlıkları Şematik Sınıflandırma (Asatekin 2004)

Tarihin bıraktığı izlerin gelecek kuşaklara tamamen aktarılması mümkün değildir. Büyük ekonomik desteklere duyulan ihtiyaçlar nedeniyle bu aktarım eksik kalmaktadır. Gelişen kentlerde çıkan kentleşme sorunları, malzeme bozulmaları, doğal afetlerin gerçekleşmesi, bakımsızlık gibi sebeplerden dolayı tarihi yapılar azalmaktadır. Uygulama sırasında ilk olarak korunması gerekli anıtlara öncelik verilmelidir. Bu öncelikler; "tarihi belge niteliği", "eskilik özelliği" ve "estetik değer" gibi yapının sahip olduğu öneme göre belirlenmektedir. İlk adım olarak yapı ile ilgili tescil kararı alınmış olmalıdır (Ahunbay 2011).

Kültür varlıklarının onarılmaya başlanması için gruplandırılması gerekmektedir. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 660 sayılı ilkesi doğrultusunda toplumdaki dini, sosyal, ekonomik, kültürel yönden ortak gereksinmelerini karşılayan, yapıldıkları dönemin sanat ve mimari anlayışını barındıran, simgesel, anıtsal, gibi izlenim değerleri ile korunması gereken yapılar "I. Grup Yapı" sınıfına girmektedir. Yani cami, hamam, kilise, tapınak, han gibi yapılar bu grupta yer almaktadır. Kentin ve çevrenin siluetine katkı sağlayan ve yöresel yaşam tarzını yansıtan yapılar ise "II. Grup Yapı" sınıfına girmektedir. Yani özel mülkiyetteki konutlar, dükkânlar, geleneksel nitelik taşıyan küçük ölçekli yapılar bu grupta yer almaktadır. Tüm bu yapılar Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarınca

incelenmekte ve belgelendirilmektedir. Tescillenecek ve belgelendirilecek olan yapılarda birtakım özellikler aranmaktadır. Yapının sit alanı, arkeolojik sit alanı, tarihi sit alanı ve kentsel sit alanı gibi gruplarda yer alması gerektiği ve hangi grupta bulunuyorsa o grubun özelliklerine göre korunması gerektiği 2863 sayılı kanuna göre tanımlamalar çerçevesinde belirlenmiştir. Bu kapsamda yer alan tanımlar şu şekilde sıralanabilir (Tunçer ve ark 2013).

Sit Alanı: "Tarihi dönemlerden günümüze kadar gelen, bulundukları dönemin tarihi, ekonomik, sosyal ve mimari özelliklerini taşıyan, önemli olaylara şahitlik etmiş yerler ve tabiat özellikleri" olarak tanımlanır. Yapıldığı tarihi dönemde bulunan toplumun yaşam prensibine uygun olacak şekilde şehrin genel düzeninden, en basit yapısına kadar her türlü ögenin sit alanı oluşmasında büyük rolü bulunmaktadır.

Arkeolojik Sit Alanı: "Tarihi dönemlerdeki sosyal, ekonomik, mimari özellikleri yansıtan kent kalıntıları" olarak tanımlanan arkeolojik sit alanı tabiri 05.11.1999 tarihli ve 658 sayılı ilke kararına göre derecelendirilerek 3 gruba ayrılmıştır. 1.Derece Arkeolojik sitler "korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sitler" olarak belirtilmiştir. Ayrıca bu alanlarda yapılaşmaya izin verilmemesi üzerinde durulmuştur. 2.Derece Arkeolojik sitler "korunması gereken fakat koruma ve kullanım koşulları bölge kurulları tarafından belirlenecek olan alanlar" olarak tanımlanmıştır. 1.derece grubundan farklı olarak içerisindeki tescilsiz yapıların onarılabileceği ibaresi eklenmiştir. 3.Derece Arkeolojik sitler ise " koruma- kullanım kararları doğrultusunda yeni düzenlemelere izin verilecek alanlar" olarak ifade edilmiştir.

Tarihi Sit Alanı: 2863 sayılı yasada "Önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği alanlar" olarak tanımlaması yapılmıştır. Ülke tarihinde gerçekleşen önemli tarihi olayları barındırmasının yanı sıra herhangi bir kültürel ve doğal değeri de içermesi gerekmektedir.

Kentsel Sit Alanı: 720 sayılı ilke kararına göre; "Mahalli, mimari, tarihsel, estetik, özellikleri bir arada barındıran kültürel ve doğal çevre elemanlarının birlikte bulunduğu alanlar" dır. Kentsel sit alanlarının ilanından itibaren 3 ay içerisinde Koruma Amaçlı İmar Planı oluşuncaya kadar izlenecek kuralları tanımlayan şartlar koruma bölge kurulları tarafından belirlenecektir.

Yapının kültür varlığı veya sit alanı niteliği kazanabilmesi için yapı veya alanların dökümlerinin yapılması, belgelenmesi gerekmektedir. Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının tespiti Kültür ve Turizm Bakanlığı koordinatörlüğünde yetkili kurumlarca yapılmaktadır. Bu bağlamda yetkili kurumlar; Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlükleri, Koruma Bölge Kurulları, Rölöve ve Anıtlar Bölge Müdürlüğü ile İstanbul'daki Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarıdır (Tunçer ve ark 2013).

İlk olarak 19660 sayılı Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmeliğin 4. maddesinde taşınmaz kültür varlıklarının sahip olması gereken değerlere yer verilmiştir. Bu değerler şu şekildedir (http://teftis.kulturturizm.gov.tr);

- Korunması gereken tabiat varlıkları ve 19. yy'a kadar yapılmış olan taşınmazlardan olması,
- 19. yy sonrasına ait olsa bile önem ve özellikleri bakımından korunmaya değer olması,
- Taşınmazların sit alanı içerisinde bulunması,
- Milli tarihteki yeri sebebiyle zaman ve tescil unsuru göz ardı edilerek, Milli mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde büyük olaylara sahne olmuş olması ve Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış olması,
- Taşınmazın sanat değerinin, mimari, estetik, tarihi, mahalli değerler içinde yapısal, dekoratif, malzeme ve yapım tekniği bakımından özellik arz etmesi,
- Kentsel sit alanları için, yoğunluk, mimari ve tarihi bütünlük gösteriyor olması,
- Arkeolojik sit alanları için, yazılı bilgiler, kalıntılar, çevresel gözlem ve bilimsel araştırmalar yönünden niteliklere sahip olması,
- Doğal sit alanları için, jeolojik yapı, bilimsel araştırma, ekolojik gözlemler, topoğrafik yapı özellikleri bulunması,
- Tarihi sit alanları için, tarihi olaylara tanıklık etmiş olmasıdır.

Kültür Varlıklarının korunmasındaki temel yaklaşımlardan biri sürekli olarak bakımlarının yapılmasıdır. Zamanla ortaya çıkan yangın, deprem, heyelan gibi doğal afetler birden fazla türde müdahaleyi gerektirebilir (Ahunbay 2011). Kültür ve Tabiat

Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 660 sayılı ilke kararı ile müdahale türleri belirlenmiştir. Bunlar; bakım, onarım (basit ve esaslı onarım) olmak üzere 2 ana başlıkta toplanmıştır (Tunçer ve ark 2013).

Bakım Uygulamaları

Genellikle bir etüt çalışması veya projelendirmeye gerek duyulmayan, yapının ömrünün uzatılması ve kullanıcıların ihtiyaç duyduğu konfor ve çağdaş yaşam koşullarının sağlanması için gereken müdahale yöntemi "Bakım" dır. Eğer bir yapı düzenli olarak bakım ve basit onarımdan geçerse pahalı ve zahmetli onarım süreçlerini büyük oranda azaltmış olacaktır. Ayrıca bu uygulamaların yerel ölçekte çözümlenmesi bürokratik işlerle daha az ilgilenilmesi anlamına gelmektedir ve zamandan tasarruf etmeyi de sağlayarak kullanıcı için koruma uygulamasını daha olumlu hale getirmektedir. KTVKYK' nun 660 sayılı ilke kararındaki tanıma göre bakım; sadece yapının yaşamını sürdürmesi için tasarımda, mimaride, strüktürde, değişiklik gerektirmeyen müdahalelerdir. Bir başka tanım ise; 3194 sayılı İmar Kanununun 21. Maddesine göre bakım sözcüğü yerine "tadilat" sözcüğü getirilerek yapılmıştır.

Onarım Uygulamaları

Yapının yaşamını devam ettirmesi amacı ile tasarımda, malzemede, mimaride ve strüktürde değişiklik yapmayı gerektiren işlemlere "Onarım" denilmektedir.

Basit Onarım Uygulamaları

Bir yapının ahşap, pişmiş toprak, madeni, taş, vb. gibi çürüyen veya bozulan mimari ögelerinin özgünlüklerine uygun olarak aynı malzeme ile değiştirilmesine, bozulmuş olan iç ve dış sıvaların, kaplamaların uyumlu renk ve malzeme ile özgün biçimlerine uygun olarak yenilenmesine "Basit Onarım" denilmektedir.

Esaslı Onarım (Restorasyon) Uygulamaları

Bir yapının rölövesine dayanarak restorasyon ve restitüsyon projeleri ve diğer ilgili belgeleri ile birlikte koruma bölge kurulunca ölçeği belirlenen onarım müdahaleleridir. Esaslı onarım ilkeleri şöyle sıralanmaktadır;

- Yapının günümüze kadar gelmiş sosyokültürel ve tarihi kimliğini meydana getiren biçimsel, yapısal özelliklerin özgün konumu korunacaktır. Koruma Bölge Kurulunca yapının fiziksel durumuna göre müdahale biçimi ve nitelikleri kararlaştırılacaktır.
- Yapıların yıkılmadan korunmaları esastır. Yıkılma tehlikesi olan yapılar için Koruma kurulunca yıkılma kararı alınabilecektir.
- Yıkılma kararı alınan yapılar belediyeler ve valilikler tarafından boşaltılacaktır. Yine valilik ve belediyelerce gerekli fiziki ve güvenlik önlemleri alınacaktır.
- Yapıların tarihsel ve kültürel ekleri korunacaktır.
- Yeni işlev kazandırılacak yapılara uygulanacak eklerin, niteliği ve korunması gerekli kültür varlığı ile bütünleşmesi için sorumlu mimar tarafından koruma kurulu görüşüne sunulacaktır.
- Restorasyon projesi için temel oluşturacak restitüsyon çalışması, sıva, söküm, sondaj belgeler üzerinde araştırmalara dayalı olarak hazırlanacak ve onarıma başlamadan önce bu çalışmanın yapılması olanaksız ise onarım projesinin onayından sonra çıkan yeni veriler ile birlikte tekrar koruma kuruluna onaylatılacaktır.

Esaslı onarım uygulamalarını bakım ve basit onarım uygulamalarından şu tanımlarla ayırt etmek mümkündür;

- Kullanılan özgün malzemeler değiştirilmeyecektir.
- Yapının taşıyıcı elemanlarında değişiklik yapılmayacaktır.
- Kapı, pencere, saçak, dolap, gusülhane gibi ögeler değiştirilmeyecektir.
- Yapının mimari özelliklerinde, plan şemasında, cephelerinde değişiklik yapılmayacak ve herhangi bir yeni kapı, duvar, pencere gibi ögeler eklenmeyecek ya da var olanlar çıkartılmayacaktır.

Esaslı onarım uygulamalarındaki en sık yapılan müdahaleler arasında; sağlamlaştırma (konsolidasyon), bütünleme (reintegrasyon), yenileme-yeniden işlev (renovasyon), yeniden yapım (rekonstrüksiyon) ve temizleme (liberasyon), çağdaş ek, arkeolojik restorasyon yer almaktadır. Bu müdahalelerin Ahunbay (2011)'a göre özetle tanımlaması şöyledir;

Sağlamlaştırma (Konsolidasyon)

Yapıdaki malzemenin, taşıyıcı sistemin, ve yapının üzerinde durduğu zeminin sağlamlaştırılması olarak 3 düzeyde yapılabilir. Farklı malzemelerde farklı şekillerde ortaya çıkan bozulmalar malzemenin özelliğine göre sağlamlaştırma işlemine gitmektedir. Örneğin kerpiç malzemenin yağmura maruz kalarak eriyip dağılması, dayanıklı kabul edilen taş malzemede meydana gelen kabuklanma, oyuk açılma ve çatlama, ahşap malzemelerde suyun etkisiyle nemlenme ve çürüme gibi sorunlardır. Depremlerle zedelenen taşıyıcı sistemler, duvarlarda çatlama ve ayrılmalar, desteklemeler ve payandalar ile veya kesit genişletme ve mantolama yöntemleri ile sağlamlaştırma işlemi gerçekleştirilmektedir.

Bütünleme (Reintegrasyon)

Bir kısmı hasar görmüş veya yok olmuş yapılardaki bu bozulmaları geleneksel veya uygun çağdaş malzemeler kullanarak ilk tasarımındaki bütünlüğe kavuşturmaya "Bütünleme (Reintegrasyon)" denilmektedir. Yıkılmış durumda görsel olarak hoş bir görüntü veremeyen bir yapıya bütünleme uygulayarak hem yok olması engellenmektedir hem de yıkılmaktan kurtulmuş olmaktadır. Bütünleme yapılmasına ilişkin en hassas noktalardan biri yapının ilk haline ait sağlam verilerin elde bulunmasıdır.

Yenileme-Yeniden İşlev (Renovasyon-Refunction)

Zaman içerisinde değişen istekler ve yaşam biçimlerine bağlı olarak birçok yapı özgün işlevini yitirmekte ve farklı bir işleve hizmet amacı ile kullanılmaktadır. Yeniden işlev yapıların yıkımdan kurtulmasına izin veren bir araçtır. Yenileme işlemi sırasında büyük zorluklar meydana getirecek yapılar için en uygun şey müzeye dönüştürülmesidir. Renovasyon işlemi yapılırken yapının dış görselliğinin bozulmamasına özen gösterilmelidir. İç düzenlemelerde ise daha esnek davranıla bilinmektedir.

Temizleme (Liberasyon)

Korunması gerekli varlıkların ve sitlerin etkisini bozan, tarihi ve estetik değer taşımayan eklerden arındırılmasına temizleme adı verilmektedir. İç ve dış mekânlardaki

boya, sıva tabakaları, yapının malzemesine zarar vermeden temizlenir. Yine cephelerde bulunan egzoz lekeleri, ev ve fabrika bacalarından çıkan dumanların lekeleri, mimari görselliği bozmaktadır. Bu nedenle yapılan temizleme çalışmaları yapının daha parlak ve ilgi çekici görünmesini sağlamaktadır. Temizleme işlemi yapılırken mekanik temizlik, kimyasal temizlik, suyla yıkama, kumlama, emici kil ve jel kullanımı gibi yöntemler arasından yapıya en uygun olan uygulanmaktadır.

Yeniden Yapım (Rekonstrüksiyon)

Yeniden yapma; korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiş veya tescil özelliklerini taşımasına rağmen gerekli sebeplerden ötürü tescili yapılmamış ya da herhangi bir sebepten kaybedilmiş olan bir yapının, kültür varlığı niteliği, kültürel çevreye olan tarihi katkıları açısından eldeki mevcut bilgiler ile (rölöve, fotoğraf, teknik bilgiler vb.) kendi parsellerinde daha önce bulundukları oturum alanında, eski cephe özelliklerine ve özgün plan şemasına sadık kalınarak uygun malzeme ve yapım tekniği ile yeniden yapılmasıdır.

Çağdaş Ek

Tarihi bir yapının çağdaş yaşamın içinde uyum sağlayabilmesi için bazı eklerle desteklenmesi gerekebilir. Venedik tüzüğüne göre; yapının çevresine, kompozisyonuna, dengesine zarar gelmediği sürece eklere izin verilebilir. Örneğin; müzeye dönüştürülecek bir yapının bekçi kulübesine, ziyaretçiler için ihtiyaç mekânlarına sahip olması gerekmektedir.

Arkeolojik Restorasyon

Tarihi arkeolojik alanların, kalıntıların bakım ve onarımı, bulunan bulguların saklanması doğanın ve insanın zarar verici etkilerinden uzaklaştırılması gerekmektedir. Mimari ögelerin sağlamlaştırılarak korunmaları, koruyucu çatılar ile ayrıntıların zarar görmesinin engellenmesi gerekmektedir.

3.5. Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi

Tarihi mekânlar toplum dilinde “eski” olarak nitelendirilirler ve bu nitelik hem fiziksel hem fonksiyoneldir. Yaşanmış mekânlar insanların tarihini anlattıkları için

kültürlerinin bir parçasını oluştururlar. Tarihi kent dokuları tarihi birikimleri ifade ederler. Endüstrinin ve teknolojinin hızlı değişimi tarihi yapıları da etkileyerek köklü değişikliğe sebep olmaktadır. Tarihi yapılarda yapılması gereken bu değişiklikler günümüz mimarisi ve mekân anlayışına yansıtılarak yapılmalıdır. Bu kapsamda yeniden işlev kavramı; tarihi yapının eski değerinin canlandırılması ve tarihi değerinin okunabilir, görülebilir, algılanabilir bir hale gelmesi için mekân değerlerinin sıhhileştirilerek günümüz gereksinimlerine cevap verebilir donatılarla yeni bir amaca hizmet ederek kullanılmasıdır (Arabacıoğlu ve Aydemir 2007).

19. yy'da İngiltere'de Sir George Gilbert Scott, Jhon Ruskin ve William Morris'e kadar dayanan yeniden işlev vererek kullanım fikri daha sonra 6. Uluslararası Mimarlık Kongresi ve 1931 Atina Tarihi anıtların Korunması ile ilgili konferansta gündeme gelmiştir (Yaldız ve Asatekin 2016). Yeniden işlevlendirme kavramı yasal olarak 1964 Venedik Tüzüğü ile ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda korunması gerekli yapılara yapılabilecek müdahaleler üzerinde çalışılmıştır. Venedik Tüzüğünün ardından Avrupa Konseyi'nin yaptığı toplantılar ile yeniden işlev konusu ile ilgili çalışmalara başlanmıştır. Tarihi kültürel miras yapılarının, gün geçtikçe artan teknolojik gelişme ve ekonomik baskılara rağmen korunması için gerekli sebepler tartışılmıştır. Tarihi miras yapılarının yok olmasına sebebiyet veren faktörlerden, nüfus artışı, yaşam koşullarındaki değişiklikler, teknoloji ve toplumsal değişiklik ele alınmıştır (Uğursal 2011).

Tarihi kültürel miras niteliği taşıyan yapılara yeni işlev verilmesi ile ilgili Cantell " yapısal yönden kullanım potansiyeli olan binaların, ekonomik olarak yaşayabilmesi için yeni kullanımlar geliştirilmesi" şeklinde bir tanım kullanmıştır (Cantell 2005). Uluslararası ve ulusal yaklaşımlara bakıldığında, tarihi kültür varlıklarına verilecek yeni işlevin çağdaş olması gerektiği, özgün niteliklere zarar vermeden, kültürel varlığın değerini vurgulaması üzerinde durulmuştur.

3.5.1. Tarihi Yapıların Müze Yapısı Olarak Yeniden İşlevlendirilmesi

Müze kelimesi Türk Dil Kurumu tanımına göre "Sanatsal ve bilimsel eserlerin veya sanata yada bilime yarayan nesnelerin saklandığı, halka gösterilmek için sergilendiği yer veya yapıdır". Mimari bir yapı türü olan müzeler bilgilerin

sınıflandırıldığı mekânlardır. Müzede bilgi aktarımının sağlanması ve eğitim amaçlı sergileme mekânlarının tasarlanması ile kurgulanması büyük önem taşımaktadır (Yazgan 2011).

Tarihi çevre içerisinde bulunan tarihi yapılar zamanla özgün işlevine cevap veremez hale gelerek işlevsiz kalabilir. Fakat bu tarihi yapının konumu, mekânsal ve hacimsel boyutları değişmez. İşlevini yitirmiş bir tarihi yapıya yeni işlev verilirken o yapının konumunun, çevresinin, mekânsal boyutlarının hangi işlev için uygun olduğu araştırılmalıdır. Tarihi yapılara yeni işlev vermenin sebepleri arasında tarihi- kültürel, ekonomik ve çevresel faktörler etkili olmaktadır. Tarihi binalara verilecek yeni işlevlerden biri müzeye dönüştürmektir. Yapının fiziki dokusuna fazla müdahalede bulunulmadığı için müzeye dönüşüm çok tercih edilen bir yöntemdir. Tarihi binaların müzeye dönüşümünün olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Tarihi kültürel miras değeri taşıyan bir yapı müzeye dönüştürülerek atıl durumdan kurtarılır, kent imgesi oldukları için yerel halk tarafından ilgi görür, yoğun kullanımın yer aldığı kentsel alanlarda bulunurlar, koruma ve onarım işlemleri daha ekonomik ve ulaşılabilirdir. Fakat müze yapılarına özgü sergileme mekânlarının sürekli bakımları yapılması gerekir ve bu noktada zorluklarla karşılaşılır. Sergilenecek objeler için yeterli iç mekan iklim koşulları oluşturulması zordur. Yapının mekânsal formu içerisinde rahat bir sirkülasyon alanı oluşmasına engel olabilir. Yapının bulunduğu kentsel alan ulaşım, otopark gibi sorunları beraberinde getirebilir (Sinan 2011).

Yeni işlev kavramı ilk olarak 1931 yılında Carta Del Restauro ile ortaya çıkmıştır. Yapıların özgün işlevinden fazla uzaklaşmadan ve yapılar üzerinde ciddi hasarlara sebebiyet vermeyecek düzeyde müdahalenin kabul edilebilir olduğu üzerinde durulmuştur. 1964 Venedik tüzüğü ile yeni işlev kavramı genişletilmiş ve sınırlılıklar belirlenmiştir. 1979 Amsterdam Deklarasyonu ve ICOMOS Bildirgesi ile verilecek yeni işlevin fonksiyonel olarak tarihi yapının özelliklerine uyumlu olması, uygun ölçekte ve büyüklükte olması üzerinde durulmuştur.

Yeniden işlev verilerek müzeye dönüştürülen yapı örnekleri incelendiğinde Türkiye'de ilk kez uygulamanın Topkapı Sarayı'nda yapıldığı görülmektedir. Topkapı sarayı 1924 yılında onarımı yapılarak müzeye dönüştürülmüş ve kullanılmaya başlanmıştır. Topkapı Sarayı'nı takiben Dolmabahçe Sarayı 1927 yılında, Ayasofya

Kilisesi 1935 yılında müzeye dönüştürülerek kullanıma açılmıştır. Dünya örnekleri incelendiğinde ise yeniden işlevlendirme kavramının ilk olarak Roma'da 16. Yyda Diocletian kaplıcalarının kiliseye dönüştürülmesi ile ortaya çıktığı görülmektedir. 1891 yılında elektrik istasyonu olarak inşa edilen Tate Modern yapısı da 1994 yılında sanat merkezine dönüştürülmüştür (Uğursal 2011).

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Diyarbakır İlinin Genel Özellikleri

4.1.1. Diyarbakır'ın Coğrafi Konumu

Diyarbakır, coğrafi koordinatı bakımından 37. Enlemin 52 dakika kuzeyinde ve 40. Boylam dairesinin 14 dakika doğusunda bulunmaktadır. Toplam yüzölçümü 15,272 km² dir. Denizden 650 metre yükseklikte Karacadağ'dan Dicle'ye kadar uzanan bazalt platosunun doğusunda ve Dicle Vadisinden 100 metre yükseklikte geniş bir düzlükte kurulmuştur. Dicle nehri, kentin etrafını içbükey bir yay şeklinde çevreler. Fis Kayası denen kayalık bu topoğrafyanın en belirgin uçurumudur. Aradaki kot, kuzeye ve güneye doğru azalırken, kentin savunma bakımından en uygun bölgeye kurulduğuna işaret eder (Tuncer 2012).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin orta bölümünde bulunmaktadır (Şekil 4.1). Doğudan Siirt-Muş, güneyden Mardin-Urfa, batıdan Urfa-Adıyaman-Malatya, kuzeyden ise Elazığ ve Bingöl ile çevrilidir (Yılmazçelik 1995).

Şekil 4.1. Türkiye Haritasında Diyarbakır'ın Yeri (www.jmo.org.tr)

Diyarbakır, yeryüzü şekilleri açısından dağlarla çevrili çukurlaşmış görünümdedir. Güneydoğu Torosların kollarıyla çevrilmiştir. Volkanik dağ eteklerinde kurulduğundan dolayı volkanik kökenli olan dış püskürük bazalt taşı bölgenin mimarisinde önemli yer tutmaktadır. Diyarbakır'da; 17 ilçe, 242 mahalle, 846 köy, 1302 mezra bulunmaktadır. Sur, Yenişehir, Kayapınar ve Bağlar merkezde bulunan

ilçelerdendir. Tez konusu olan İçkale'nin yer aldığı Suriçi bölgesi Sur ilçesinde yer almaktadır (Şekil 4.2).

İlçe Adı	İl Merkezine Uzaklık (km)	Yüzölçümü	Rakım (m)	Enlem	Boylam
BAĞLAR			680	37.9137461	40.2058390
BİSMİL	50	1748 km²	535	37.8451421	40.6593052
ÇERMİK		1032 km²	700	38.1353839	39.4450032
ÇINAR		1952 Km2 km²	680	37.7222560	40.4069547
ÇÜNGÜŞ		489 km²	1000	38.2079787	39.2855419
DİCLE	92	975 km²	950	38.3657129	40.0645042
EĞİL	52	450 km²	800	38.2574814	40.0743520
ERGANİ	54		950	38.2689864	39.7544565
HANİ		480 km²	900	38.4074125	40.3857829
HAZRO	72	419 km²	1050	38.2490298	40.7712907
KAYAPINAR			730	37.9373283	40.1775627
KOCAKÖY	63	276940 km²	930	38.2888853	40.4978609
KULP	128	161000 km²	1050	38.4975422	41.0066781
LİCE	87	1083 km²	1125	38.4582130	40.6388771
SİLVAN	78	1379 km²	830	38.1370816	41.0081725
SUR		1.132 Km2, km²	660	37.9135109	40.2285859
YENİŞEHİR		216.46 km²	665	37.9414586	40.1380133

Şekil 4.2. Diyarbakır İlçeleri Coğrafi Bilgileri

4.2. Diyarbakır'ın Tarihi

Diyarbakır'ın Sosyal ve Demografik Yapısı

Diyarbakır, Osmanlı İmparatorluğunun eline geçmesiyle birlikte hızlı bir nüfus artışı yaşamıştır. 1518'de 12.000-13.000 arası olan nüfus, 1540 yılında 17.000, 1564 yılında 23.000 ve 1571 ile 1580 arasında ise 28.580'e ulaşmıştır. 17. yüzyılda şehri ziyaret eden Tavernier 1630'da yaptığı gezisinde Diyarbakır'ın nüfusunun 20.000'den fazla olduğunu, Niebuhr 1766'da yaptığı gezisinde 16.000 olduğunu ve sebebinin ise 1757 de meydana gelen kıtlık olduğuna işaret etmiştir. 19. Yüzyılda kenti ziyaret eden seyyahlardan edinilen bilgilere göre ise; 1804 yılında gelen İnciciyan, nüfusun 50.000 olduğunu, 1815 yılında Buckingam 50.000 olduğu bilgisini vermiştir (Yılmazçelik 2014).

Cumhuriyet döneminin başlaması ile birlikte 1927'de yapılan ilk sayıma göre nüfus 30.700 olarak belirlenmiştir. Bu sayıyı takiben 1935 tarihinde 34.460 olan bu sayı 1970'lerde 150.000'leri bulmuştur. 1928 ile 1945 yılları arası kentin büyümesi ile birlikte kentleşmenin sur dışına çıkması ve yeni yerleşmelerin açılmasıyla nüfus

artışında da bir yükseliş görülmüştür. Bir yandan nüfustaki artış devam ederken öte yandan Suriçi'ndeki kent dokusunun da bozulma süreci hızlanmıştır (Kaya 2011).

Çok çeşitli kültürleri bünyesinde barındıran Diyarbakır'da, İslamiyet başta gelmek üzere Yahudilik ve Hristiyanlık dininin farklı mezheplerine de rastlamak mümkün olmuştur. 20. yy'in başlarında yapılan sayımlara göre kentte yaşayan gayrimüslim nüfusu neredeyse kentin beşte birini oluşturmuştur. Gayrimüslim nüfusu oluşturan halk, Müslüman halk ile genelde iyi geçinmiştir ve olası bir haksızlık durumunda dava açma hakkına sahip olmuşlardır. Şehrin geneline bakıldığında halkın çoğunluğunun alt gelirli insanlardan oluştuğu görülmüştür. Diyarbakır'da yaşamını sürdürenlerin büyük çoğunluğu ticaretle, tarımla ve zanaat ile geçimini sağlamıştır (Yılmazçelik 2014).

Adının Gelişimi

Diyarbakır şehri farklı tarihlerde farklı isimlerle anılmıştır. İlk olarak M.Ö.1316-M.Ö.1281 arası Asur hükümdarı Adad-Nirari'ye ait olan bir kılıç kabzasında "Amidi" veya "Amedi" olarak geçmektedir. 305 yılında Hristiyanlığın Arsaklı II. Tiridat devrinde kabulünü bildiren Agathangelos'un eserinde şehrimizden "Amid" diye bahsedilmektedir (Diyarbakır il yıllığı 1967).

Roma ve Bizans kaynaklarında "Amid, O'mid, Emit, Amide" olarak geçtiği görülmektedir. Arap egemenliği sırasında "Diyar-ı Bekr" , Osmanlı Döneminde ise bazen "Amid", bazen de " Diyarbekir" olarak kayıtlara geçtiği görülmektedir (Arslan 1999).

Bulgar Yasen Kamenov'a göre, Pers hükümdarı olan Darius'un kızının kurduğu şehrin ismi "Diyar-meker" olarak kabul görmektedir. Diyar; şehir ve meker; kız anlamına geldiği için şehrin ismi "Kız Şehri" olarak yaygınlık kazanmıştır. Böylelikle Bulgarcaya tercüme edilerek Kız Kalesi manasındaki "Momina Krepost" ismiyle anılmaktadır (Mevsim 2016).

Musevi bilginlere göre; Diyarbekir adı İbranicedir ve "Diyar" şehir, "Be" içinde, "Kir" duvar anlamına gelmektedir böylece "Kalenin İçindeki Şehir" anlamını taşımaktadır. 1937 yılında şehrin ismi "Diyarbakır" olarak vekiller heyeti kararıyla resmileşmiştir (Beysanoğlu 1963).

Seyahatnamelerde Diyarbakır

Diyarbakır stratejik konumu sebebiyle seyyahların uğrak yeri olmuştur. Bundan dolayıdır ki seyyahların yazdıkları seyahatnamelere de konu olmuştur. Korkusuz (2003)'un Seyahatnamelerde Diyarbekir adlı eserinden yararlanarak bu çalışmalar özetlenmiştir.

Nasr-ı Hüsrev, Sefername (1061) adlı yazısında kent ile ilgili şöyle söylemektedir; Şehir tek parça bir kayanın üzerinde kurulmuştur. Uzunluğu ve genişliği 12 bin adımdır. Çevresinde kara taştan bir kale duvarı vardır. Şehrin içinden kaleye çıkmak için birçok noktada taştan yapılmış merdivenler vardır ve şehrin dışarıya açılmış dört kapısı vardır. Doğudaki Dicle kapı, batıdaki Urfa kapı, kuzeydeki Dağ kapı, güneydeki Mardin kapıdır. Bu surun içinde bir sur daha vardır ve onunda demir kapıları bulunmaktadır.

Polonyalı Simeon'un "Amid" adlı Seyahatnamesi (1608-1619)' nde şöyle yazmaktadır; Diyarbakır şehri, tarihi boyunca olduğu gibi hala bir din ve irfan merkezidir. Şehirde Surp Kiragos ve Surp Sargis adlarını taşıyan iki büyük kilise vardır. Şehirde bin hanelik bir ermeni nüfusu vardır. Pazar ve yortu günleri Ermeniler dükkânlarını açmazlar bu nedenle şehir ölü bir hal alır. Şehirdeki evlerin dış görünüşü çirkin ve kirlidir fakat içerisine girdiğinizde çıkmak istemezsiniz. Çünkü bu evler zarif, işlemeli evlerdir.

Jean Baptiste'nin; "Tavernier'in Türkiye'ye, İran'a ve Hindistan'a Altı Yolculuğu" (1679) adlı seyahatnamesinin "Diyarbekir ve Van'dan Geçerek Halep'ten Toros'a Giden Yol" bölümü olan III. Bölümünde; "Diyarbekir, Dicle'nin sağında bir tepenin üzerinde bulunan büyük bir kenttir. Dicle yarım ay şeklindedir ve kentin surları ile nehir arasında uçurum vardır. Diyarbekir çift sıra şeklindeki surlarla çevrilidir ve 72 tane kulesi bulunmaktadır. Kentin üç tane kapısı bulunmaktadır" diye bahsetmektedir.

Gözlemleri ile tarihe önemli ölçüde katkıda bulunan Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi (1671-1682)' nde Diyarbakır hakkında şu bilgiler verilmektedir; Diyarbekir devletten devlete geçmiştir. Dicle nehrinin kenarından göğe yükselen siyah taştan yapılmış kalesi bulunmaktadır. Kalenin altında Fis kayası mağaraları bulunmaktadır. Bu güzel kale siyah taştan yapıldığı için şehrin ismi Kara Amid olarak

anılmaktadır. Doğu tarafına yani Dicle'ye açılan Oğrun adlı bir kapısı vardır ve burada paşanın oturduğu İçkale sarayı bulunur. İçkale'nin çevresi dört bin adımdır. İçinde çeşitli divanhaneler ve yüz elli adet oda olan gayet süslü, havuzlu bir saray vardır. Bu sarayı Sultan Selim'in veziri Bıyıklı Mehmet Paşa yaptırmıştır. Oldukça geniş ve büyüktür.

Paul Lucas 12-17 Ekim 1701 de yazdığı "Doğu Akdeniz Ülkelerine Yolculuk" adlı yazısında; Diyarbekir 'in bugüne kadar gördüğü şehirlerarasında en düzenli şehir olduğunu, şehrin kayalıklar üzerinde çift surla çevrildiğini, şehrin nüfusunun oldukça kalabalık olduğunu söylemektedir.

Horatio Southgate (1790) "Ermenistan, Kürdistan, İran ve Mezopotamya'da Bir Gezinin Öyküsü" adlı eserin Mardin'den Diyarbekir'e Yolculuk adlı 24.Bölümde Diyarbakır ile ilgili şu bilgilere yer verilir; Şehir yüksek bir kıyıdan Dicle nehrine bakıyor. Şehrin arkasında ise düz açık bir arazi vardır. Yazın şehirde sıcaklık çok yüksektir. Şehir 27.000 kişilik bir nüfusa sahiptir ve farklı sınıflara bölünebilir. Bu nüfusun 1500'ü Müslüman, 500'ü ermeni, 300'ü Yakubi, 15 şemsi ailesi içerir.

Niebuhr'un "Seyahat Havadisleri Arabistan ve Diğer Çevre Ülkeler" (1778) adındaki yazısında; Diyarbekir ismi çok eski değildir. Şehrin ismi bir zamanlar kullanılan Amid ismi ile geçmektedir. Şehir Dicle'nin batı kıyısındaki bir ova üzerindedir. Tüm şehir sert siyah taştan yapılan surlarla çevrilidir. Surlarda çeşitli kitabelerle birçok kule bulunmaktadır. Surlar Yenikapı, Mardinkapı, Urfakapı, Dağkapı olarak dört kapıya sahiptir. İçkale şehir suru gibi güçlü bir surla çevrilidir. Paşa bu İçkale'de ikamet etmektedir. Şimdilerde bu saraydan temel duvarı dışında bir şey kalmamıştır.

Vital Cuinet "Diyarbakır Merkez Sancağı" (1891) konulu yazısında dini grupların nüfus dağılımlarından bahsetmektedir ve kentin coğrafi konumu hakkında bilgiler vermektedir; Üç sancağa bölünmüş olan Diyarbekir vilayetinin merkez sancağı vilayetin kuzeydoğu ve güneybatı sınırları içindedir. 36°25'-38 55 boylamı ve 37-7-38-43 enlemleri arasında bulunur. Toplam yüzölçümü 17530 km²'dir. Şehrin iki katlı kale duvarı vardır ve İçkale denilen bölgede Türkler tarafından yönetilmektedir. Mimari yapılar hakkında; Diyarbekir'de 15-19 metre arası boya sahip olan 2 katlı surlar dikkat

çekmektedir. Şehrin dört ihtişamlı kapısı vardır. İnsanı hayran bırakan çok sayıda mimari eserle ve yapıyla karşılaşıyoruz. En önemlileri arasında öncelikle eski kale ve iki Hristiyan kilisesi göze çarpmaktadır. Kiliselerden biri cephanelik olarak kullanılıyor. Diğeri ise camiye çevrilmiştir. Bir kısmı kötü bakım yüzünden harabe olmuş yönetim sarayından da bahsetmek gerekir. Nehir yatağının 100 metre üzerinde bir kaya üstünde kurulmuş çok görkemli bir yapıdır.

Akademisyen Sestini tarafından yazılan "Dicle ve Fırat'tan Geçerek İstanbul'dan Bassora'ya Yolculuk" adlı yazısında Diyarbakır'dan şu şekilde bahsetmektedir; Diyarbekir yani Bekir'in adı, İranlılara göre orayı fetheden bir Arap'ın adından gelmektedir. Eskiden bu şehre "Amid Kalesi" dendiği söyleniyor. Şehirde Türklerin birkaç tane camisi vardır. Saint-Jean kilisesi de camiye dönüştürülmüştür. Büyükçe bir avlusu bulunmaktadır, sahnı ve revak iyi korunmuştur. Bu şehir, hepsi taştan inşa edilmiş olan öteki Türk şehirlerine hiç benzemiyor çünkü burada yalnızca taş ve tuğla malzeme bulunmaktadır. Bütün evlerin planı kare şeklindedir ve hepsi birbirinden ayrıdır. Evlerin kapıları küçüktür, kapılar çok alçak kare şeklindedir. Zenginlerin evleri hem güzeldir hem kullanışlıdır. İçerisinde fıskiye ve havuz vardır. Bu şehirde geceleri evin içinde oturmayı imkansızlaştıran yaz sıcakları vardır.

J.S.Buckingham "Mezopotamya'ya Yolculuklar" (1827) kitabının 11.Bölümünde; "Diyarbekir, ilk bakışta tüm bölgeye hakim olan bir tepe üzerinde kurulmuştur. Etrafı surlarla çevrilmiştir. Güçlendirilmiş hali ile güçlü bir şekilde korunduğu ve içindeki camiler, kuleler ile büyük bir görkem ve muazzam zenginlik havası içinde olduğu izlenimi veriyor. " şeklinde şehri tanımlamaktadır. Şehrin bazaltik bir taş yığını üzerine kurulu olduğunu ve her taraftan surlarla çevrilmiş olduğunu aktarmaktadır.

Helmuth Von Moltke'nin yazdığı "Moltke'nin Türkiye Mektupları" eserinde Diyarbakır şöyle anlatılmaktadır; Diyarbekir'in "İçkale" yani şatosunun ardından hızlıca geçtik. Şato küçük bir derenin aktığı dimdik bir kaya yamacının üstünde yükseliyor. Dicle kenarındaki muhteşem harabeleri, güzel kubbeleri ile İçkale, şehirden yüksek duvarlarla ayrılmıştır.

H.Petermann'ın yazdığı "Doğuda Yolculuk" (1865) isimli yazının 3.Bölümünde; Diyarbekir bir kara mermer kayası üzerine kurulmuş bir şehirdir. Eski, kalın, geniş ve iyi korunmuş şehir duvarları ve surları içindeki evler gibi tamamen kara mermerden inşa edilmiştir. Şehrin dört kapısı vardır. Bab-el cebel (Dağkapı), Bab-el cedid (Yenikapı), Bab-el Mardin (Mardinkapı), Bab-el Rum (Urfakapı) isimleriyle anılırlar.

Kont Cholet "Asya Türkiye'sine Yolculuk" (1892) ; Genel yapısı açısından Anadolu'daki diğer büyük şehirlere benzeyen Diyarbekir, şehrin çevresine inşa edilmiş, çok iyi muhafaza edilmiş ve inşa eden halkların işaretlerini taşıyan surlarla diğer şehirlerden farklıdır. Romalılar, İranlılar, Araplar sırayla bu surlara emek sarf etmişlerdir. Kenarlarında görkemli kare veya yuvarlak kuleler yükselmektedir. Eski formun ve onu çevreleyen Roma evlerinin yerine inşa edilmiş güzel bir caminin dışında dikkat çeken bir eser bulunmamaktadır.

Dr. Edmund Naumann "Asya'daki Türkiye ve Anadolu Yolları Üzerine Seyahat Mektupları, Günlük Yaprakları-Karaamid" (1893) yazısında; Surların kara rengi, şehrin çoğu zaman üzerindeki hüzün elbisesi olarak olaylara öncülük ediyor. Surlar o kadar sağlamdır ki yıllarca süren saldırı akınlarına rağmen hala ayaktadır. Şehir koyu gri yapılarla kaplıdır, incelenmesi gereken bir ihtimam hem surlarda hem de şahsi evlerin mimarisinde göze çarpıyor. Şehir; Dağkapı, Urfakapı, Yenikapı, Mardinkapı olmak üzere dört kapıya sahiptir. Dağkapı'sından Yenikapı'ya giden yol üstünde Büyük Kale bulunur. Kalenin yakınında; eski saray, hükümet binası, jandarma merkezi ve su deposu bulunuyor.

Max Freiherrn Von Oppenheim (1913) "Suriye'den Mezopotamya'dan Anadolu'dan Kitabeler" yazısında Diyarbakır'dan şu şekilde bahseder; Diyarbekir'in görkemli, dayanıklı yapıları şehrin etrafında düzensiz bir daireyi andırır. Dört köşeli, sekiz köşeli veya yuvarlak biçimli çok sayıda kulelerle yarılmış surlar dört kapıdan girişlidir. Bu kapılar; Mardinkapı, Yenikapı, Harputkapı, Dağkapı olarak isimlendirilirler. Harputkapı ve Yenikapı arasındaki kuzeydoğu duvarının kıvrımında harap haldeki İçkale bulunur.

İnsanoğlunun yeryüzüne yerleşmesi jeolojik devirlerin sonuncusu olan Antropozoik (4.Zaman) çağına rastlar. Ancak bu devirde bulunduğumuz coğrafyada

insanoğlunun varlığı şüphelidir. Sonraki zamanlarda Akdeniz ülkelerindeki Uzunbaşlı insanların, ilk kez Suriye üzerinden Dicle-Fırat boylarını takip ederek Anadolu'nun içine yayılmaya başladıkları düşünülmektedir. M.Ö. 25000-M.Ö.10000 yıllarına kadar olan devrede Paleolitik çağını yaşadıkları farz edilir. Paleolitik çağ; Alt Paleolitik, Üst Paleolitik, Orta Paleolitik olarak üç evreden meydana gelir. Bu çağdaki insanlar yaşayış biçimlerine göre kesici aletleri, baltaları, kazıyıcı aletleri kullanmışlardır. Araştırmalar ve kazılar sonucu ortaya çıkan kalıntılara göre Diyarbakır'ın içinde bulunduğu dönem Orta Paleolitik Dönem olarak belirlenmiştir. 1946 yılında Ergani yakınlarında yapılan çalışmalarda, Orta Paleolitik Döneme ait araç-gereçler ve açık hava yerleşkesi tespit edilmiştir (Beysanoğlu 2003).

Zamanla iklimin sertliğini kaybederek daha yumuşak bir hal alması, ateşin bulunması, hayvanların ehlileştirilmesi gibi olaylar ile insanoğlu göl kenarlarına, dere boylarına kerpiç veya taştan evler inşa etmeye başlamışlardır. Bu döneme Cilalı Taş veya Yeni taş Devri denilmektedir. Bu devirde insanoğlu tarımla uğraşmış, topraktan kaplar yapmış, hayvan yünlerinden kıyafetler ortaya çıkarmışlardır (Diyarbakır İl Yıllığı 1967). M.Ö. 7250-M.Ö.6750 yılları arasını kapsayan Yeni Taş Devrinde tarıma dayalı olarak toplu yerleşmeler meydana gelmiştir ve konut sayısında artışlar gözlenmiştir.

Diyarbakır bölgesindeki yerleşim hareketlerini Ergani yakınlarında bulunan Çayönü mevkiinde başlatılan "Çayönü Kazıları" açığa çıkarmıştır. Çayönü'nde yapılan kazılar sonucu 6-7 yerleşme evresine rastlanılmıştır. Bunlardan ilk evrenin Yeni Taş devrine ait olduğu belirlenmiştir. Çayönü'nde yaşayan toplumun yapılarındaki plan tiplerine istinaden yerleşim birimlerine özen gösterdikleri tespit edilmiştir. Başlangıçta "yuvarlak planlı çukur yapılar " ile başlayan mimari "geniş döşemeli yapı" ya doğru gelişim göstermiştir (Binici ve Bağlı 2005).

M.Ö. 4000 yıllarında ve sonrasında Diyarbakır'ın bulunduğu bölge yabancı kavimlerin istilasına uğramıştır. Bu istilayı takip eden süreçte madenler bulunmuş, yazı icat edilmiş ve böylece Orta Asya'dan, Ön Asya'ya ve Mısır'a göç eden kavimler tarafından maden işlemeciliği yapılmıştır. Madenin işlenmesi ile Ergani'de bulunan bakır cevheri kaynağından yararlanılarak bölgede ekonomi de canlandırılmıştır. Bu dönem yazının icadıyla sona ermiştir. Farklı madenlerin bulunması, yazının kullanılması, kentsel yerleşime geçiş ile devletler dönemi başlamıştır. Diyarbakır;

Sümerler, Elamlar, Subarrular, Hurriler gibi bölgede hâkimiyet kuran toplumların egemenliğine girmiştir (İnce 2011).

Diyarbakır'a Egemen Olan Siyasal Güçler

- Subarrular-Hurriler Dönemi (M.Ö.3000-M.Ö.1260)
- Asurlular-Urartular Dönemi (M.Ö.1260-M.Ö.653)
- İskitler Dönemi (M.Ö.653- M.Ö.625)
- Medler Dönemi (M.Ö.625- M.Ö.550)
- Persler Dönemi (M.Ö.550- M.Ö.331)
- Büyük İskender (Helenler) Dönemi (M.Ö.331- M.Ö.323)
- Selevkoslar Dönemi (M.Ö.323- M.Ö.140)
- Partlar Dönemi (M.Ö.140- M.Ö.85)
- Büyük Tigran Dönemi (M.Ö.85- M.Ö.69)
- Romalılar Dönemi (M.Ö.69-M.S.395)
- Bizans Dönemi (395-639)
- Dört halife Dönemi (639-661)
- Emeviler Dönemi (661-750)
- Abbasiler Dönemi (750-869)
- Şeyhoğulları Dönemi (869-899)
- Hamdanoğulları Dönemi (930-980)
- Büveyhoğulları Dönemi (980-984)
- Mervaniler Dönemi (984-1085)
- Büyük Selçuklu Dönemi (1085-1093)
- İnaloğulları Dönemi (1097-1142)
- Nisanoğulları Dönemi (1142-1183)
- Artukoğulları Dönemi (1183-1232)
- Mısır-Şam Eyyubileri Dönemi (1232-1240)
- Anadolu Selçukluları Dönemi (1240-1302)
- Mardin Artukluları Dönemi (1302-1394)
- Akkoyunlular Dönemi (1401-1507)
- Osmanlı Dönemi (Eylül 1515- 1 Kasım 1922)
- Cumhuriyet Dönemi (1923-)

M.Ö.3000 yıllarında şimdiki ismiyle Elcezire olan Dicle-Fırat arası bölgeye Subartu ve buraya yerleşmiş savaşçı kişilikli topluma da Subarular denildiği Sümer-Akadlardan kalan belgelerden anlaşılmaktadır. Bölgedeki ilk medeni topluluk Hurrilerdir. Bugünkü Şanlıurfa ilinin yerinde olduğu kabul edilen Hurri şehrinde iskan ettikleri tahmin edilir. Aynı zamanda bu şehir M.Ö.17.yy'da Subartu'ların başkenti olarak gösterilmiştir (Beysanoğlu 1963).

Uzun müddet Hurri adı altındaki egemenlikte yaşayan toplum M.Ö.2000'li yılların ortalarında ikiye bölünerek Hurri ve Mitanniler olarak anılmaya başladı. Mitanni krallığı zamanla genişleyerek Hurrileri ortadan kaldırdı ve günümüzde Resülayn olduğu düşünülen Vaşşukami şehrini merkezleri kabul ettiler. Mezopotamya'daki önemli ticari ve askeri yollara sahip olan Mitanniler bu sayede güçlerini koruyarak tarih üzerinde önemli bir yere sahip oldular. Fakat 14.yy sonlarına doğru kardeşler arasındaki taht kavgaları, isyanlar gibi nedenlerden dolayı zayıflayan hükümet Asurluların saldırılarına dayanamamıştır ve ülke Asurlular ile Hititler arasında bölüşülmüştür. M.Ö.2500 yılından itibaren Subartulara sızmaya başlamış olan Sami halkı burada tüccar, işçi, asker gibi işlerde çalışmışlardır ve sayıları sürekli artmıştır. Bu şekilde yavaş yavaş nüfuslarını çoğaltarak bölgedeki toplumu kendilerine benzetmişlerdir. Böylelikle önce Subartular, daha sonra egemenlik kuran Mitanniler Samileşmeye başlamıştır (Diyarbakır İl Yıllığı 1967).

Yukarı Mezopotamya topraklarına yayılmaya başlayan Samiler zamanla buradaki halkla bütünleşip savaşçı, disiplinli olan Asur tipini meydana getirmişlerdir. Asur tarihi Eski, Orta, Yeni Asurlular olmak üzere 3 bölüme ayrılmıştır. Mezopotamya, Elam, Suriye, Mısır Asurluların hâkimiyetine girmiş olan bölgelerdir. M.Ö.1050 yıllarında Asurlular zayıflamaya başlamıştır. Bu zayıflamayı fırsata çeviren Arami topluluğu burada Bit Zamani Krallığı kurmuştur. Zamanla Asurlular topraklarını Bit Zamani Krallığına dahil etmişlerdir. M.Ö.775 yılına kadar Asur egemenliğinde kalan Diyarbakır, daha sonra Urartu egemenliğine girmiştir. Urartular M.Ö.620'ye doğru Kafkaslardan inen İskitler tarafından yağmalanmışlardır. Diyarbakır ve çevresini egemenliği altına alan İskitlerin saltanatı Med Hükümdarı Keyaksar'ın İskitlere saldırarak onları darmadağın etmesiyle son bulmuş ve Med İmparatorluğunun kuruluşu için başlangıç olmuştur (Beysanoğlu 2003).

Hazar Denizi ile Urmiye Gölü arasına yerleşen Med'ler, daha sonraları bugünkü Azerbaycan bölgesine yerleşmişlerdir. M.Ö.8. yy sonlarına doğru ilk Med Krallığını kurmuşlardır. Med İmparatoru Keyaksar ölünce yerine geçen oğlu Astiyag devleti toparlayamamıştır ve bu durumu fırsat bilen Persler Med İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmıştır. M.Ö. 550 ile M.Ö.331 yılları arası hüküm süren Persler son imparatorları olan III. Darius'un Büyük İskender ile yaptığı mücadeleyi kaybetmesi üzerine Pers İmparatorluğu tarih olmuştur. Perslerin yıkılışından sonra Büyük İskender Pers donanmasını ele geçirmiştir. Mısır'a kadar ilerleyerek Suriye üzerinden Mezopotamya'ya girmiştir. Pers ordusunu yenen İskender Asya Kralı ilan edilmiştir ve Diyarbakır M.Ö.331 yılında İskender'in egemenliği altına girmiştir. M.Ö. 13 Haziran 323'te İmparator Büyük İskender hastalanarak ölmüştür. İskender öldüğü zaman kurduğu imparatorluk Tuna boylarından İndus nehrine, Aral denizinden Afrika'nın büyük sahasına kadar uzanmıştır. Başlayan taht kavgaları nedeniyle imparatorluk komutanlar arasında bölüşülmüştür ve İran, Mezopotamya (Diyarbakır dahil olmak üzere), bütün doğu illeri Selevkoslar'a verilmiştir. Kral Selevkos ticaret yolunu canlandırmak amacı ile doğu ve batı arasında köprü görevi gören Dicle nehri üzerinde Selevkiye şehrini kurdu ve burayı başkent yapmıştır. Yaklaşık iki asır egemenlik sürdüren Selevkosları, Partlar istila etmişlerdir. Böylece Diyarbakır ve çevresi M.Ö.140'tan itibaren Part hâkimiyetine girmiştir. Armenya kralının oğlu olan Tigran babasının ölümü üzerine tahta geçmiştir ve M.Ö.87 yılında Part ülkesine saldırmıştır. Bu saldırıdan zaferle çıkan Tigran içinde Diyarbakır'ın da bulunduğu birçok yeri imparatorluğuna katmıştır. Tigranokerta adında bir şehir inşa ettirerek burayı başkent yapmıştır. 20 yıldan az süren imparatorluğunda M.Ö. 6 Ekim 69 günü Roma ile yaptığı savaşı kaybetmiştir ve Diyarbakır Roma hâkimiyetine girmiştir (Diyarbakır il yıllığı 1967).

Bölgeyi ele geçiren Romalıların İmparatoru olan Constantinus 'un oğlu II. Constantinus 337-361 yılları arasında hüküm sürdüğü imparatorluğunda, Doğu ve Batı Roma'ya etkili bir şekilde sahip olma düşüncesi ile coğrafik ve stratejik konumu önemli olan Diyarbakır'ı başkent yapmıştır. Bir vilayeti teşkil etmesi için Urfa'yı da buranın merkezi yapmıştır. 349 yılında Diyarbakır'ın etrafını surlarla çevirmiştir ve sürekli saldırı altında olan şehrin eski kalesini (İçkale) yeniden onarmıştır. 359 yılında bütün Mezopotamya'yı yağmalayan Romalılar Sasanlıların saldırısına uğramıştır. Uzun süren

kuşatma sonunda, 387 yılında Roma İmparatoru ile Sasanlı hükümdarı anlaşarak bölgeyi yeniden paylaşmışlardır. Bu anlaşmaya göre; Mardin, Diyarbakır, Elazığ, Tunceli, Erzurum, Erzincan Romalıların hâkimiyetine geri kalan doğu illeri ve Kars bölgesi de İranlıların yönetimine geçmiştir (Beysanoğlu 1999).

Romalıların tepki gösterdiği ve yayılmasına izin vermediği Hıristiyanlık dini o dönemde Mardin, Urfa, Diyarbakır'a kadar yayılmaya başlamıştır. 309 yılında Diyarbakır'da yapılan kongre ve 313 yılında yapılan Milano Fermanı ile Hıristiyanlık dini tanınmış ve resmiyet kazanmıştır. Bu tarihten itibaren kilise yapıları çoğalmaya başlamıştır. Diyarbakır'daki kiliseler de Roma-Bizans dönemi ile inşa edilmeye başlamıştır (İnce 2011).

Roma İmparatoru Büyük Theodosios 395 yılında öldükten sonra devlet iki oğlu arasında bölünmüştür. Büyük oğluna merkezi Bizans olan Doğu Roma, diğer oğluna ise batı bölümü düşmüştür. Bizanslılar diye anılan toplum aslında Hıristiyan dinini kabul etmiş Romalılardır. Bu bölünme esnasında Akhunlar bölgeye akın etmeye başlamıştır. Akhunların saldırıları, Sasaniler ile Bizans'ın uzun yıllar devam eden mücadeleleri sebebiyle Diyarbakır sık sık imparatorluk değiştirmiştir. Siyasal ve yönetimsel olarak farklı dönemlerle karşılaştığı için kent yaklaşık 240 yıl istikrarsızlık içerisinde kalmıştır. 7. yy da bölgeye yeni bir güç olarak Müslümanlık gelmiş ve yayılmaya başlamıştır. Diyarbakır 639 yılında Araplar tarafından ele geçirilmiştir (Arslan 1999).

Arap hâkimiyetine giren Diyarbakır, yeni bir boyut kazanarak kendini dini mücadelelerin içinde bulmuştur. Zamanla kent içinde gereksinim duyulan yerlerde değişiklikler yapılmıştır. Mar-Thoma Kilisesi'nin Ulu Cami'ye dönüştürülmesi, surların onarılması, İbranice, Süryanice, Kürtçe, gibi dillerin yanında Arapça dilinin de konuşulmaya başlanması gibi bir takım değişiklikler söz konusu olmuştur. Helenistik ve Roma dönemi gelişen şehircilik anlayışından farklı olarak kentsel yapı bu özelliğini kaybetmeye başlamıştır ve Ortaçağ kentinin tipik karakteri gelişmeye başlamıştır (Arslan 1999).

639-661 yılları arasında süren Arap hakimiyeti 661 yılında hilafetin Emevilere geçmesi ile sona ermiştir. Emeviler döneminde saraylarda yaşanan sefahat âlemleri ve lüks yaşam sebebiyle kentin gelişimine yeterince bütçe ayrılamamıştır ve bu sebepten ötürü, kentte Emeviler dönemine ait bir esere rastlanamamıştır (Beysanoğlu 1999).

Emeviler'i 750 yılında yıkan Abbasiler yeni devletlerine başkent olarak Bağdat şehrini kurmuşlardır. Maliye ve yönetim işlerini düzene koymuşlardır. Surların savaşlardan zarar gören kısımlarını onarmışlardır. 868 yılında Halife Mu' tez, Diyarbakır'a amil olarak Şeyh ŞeyBani'yi atamıştır fakat yeni atanan amil isyan ederek Diyarbakır bölgesinde Şeyh-Oğulları devletini kurmuştur ve 30 yıl hakimiyet sürmüştür (Diyarbakır il yıllığı 1967).

Şeyhoğullarından sonra yönetim Hamdaniler' e geçmiştir. 926 yılından beri bölgeye sürekli akınlar yapan Bizans'a karşı savaş açılarak Şamşat geri alınmıştır. 942 de tekrar saldırıya geçen Bizans orduları Silvan ve Garzan civarlarında tahribatlar yapmışlardır. Kente zarar veren tahribatlar Hamdanoğulları tarafından onarılmış ve bu onarım Büveyhoğulları zamanında da devam etmiştir (Beysanoğlu1999).

984-1085 döneminde Mervanoğulları'na geçen hâkimiyetle; Arap kültürü baskın gelmiş ve Arapça kullanımı yaygınlaşmıştır. Yine bu dönemde; su yapılarının yapımı, çarşı ve eğitim kurumlarının kurulması, cami yapımları gibi gelişmeler görülmüştür. Mervanoğulları'ndan kalma eserler onarılarak günümüze kadar ulaştırılmıştır. Dicle Köprüsü bu yapılardan biridir. Surlar üzerinde Mervanilere ait olduğu bilinen kitabeler bulunmaktadır. 1085 yılından itibaren Büyük Selçuklu egemenliği görülmeye başlamıştır. Bu dönemde Diyarbakır büyük bir deprem geçirmiştir ve 1115 yılına rastlayan bu büyük afet ile camiler, kiliseler, surların bölümleri kullanılamaz hale gelmiştir.

Büyük Selçuklu Sultanı olan Melikşah döneminde Ulucami onarılmış ve 1117-1118 yılları arası tekrar yapımına başlanmıştır. İnaloğulları ve Nisanoğulları döneminde de bu onarımlar devam etmiştir. 1183 yılında Artuklular'ın Diyarbakır'ı ele geçirmesiyle halk ekonomik ve sosyal olarak refaha kavuşmuştur. Artuklular kentin biçimlenmesinde ve kültürel olarak gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Din, matematik, geometri, felsefe, tıp, mühendislik eğitimi geliştirilmiştir. Bulunduğu zamana göre oldukça büyük bir kütüphane inşa ettirmişlerdir. İçkale'de bir saray yaptırarak bölgeyi esaslı bir onarımdan geçirmişlerdir (Arslan 1999).

Artukluların egemenliğinden sonra 1 Ekim 1232 yılında Diyarbakır'ı Mısır-Şam Eyyubilerinden olan Melik-ül Kamil teslim almıştır ve dış surları yıktırıp çıkan taşlarla iç suru daha sağlam hale getirmiştir. Eyyubiler zamanında Melik-ül Kamil'in oğlu

Melik Salih Eyyubi dönemine kadar onarımlar sürmüştür. 1257-1259 yılları arasında Diyarbakır'ı teslim alan Hülagu, bölgeyi Anadolu Selçuklularına geri vererek Eyyubilerin eline geçen kenti tekrar Selçukluların yönetimine geçirmiştir. Ayrıca Musul başta olmak üzere Diyar-bekr, Diyar-Muzar ve Diyar-Rabia bölgelerini de birleştirerek "Diyarbekir" adını taşıyan bir bölge haline getirmiştir. 1302-1394 tarihleri arasında Moğol hakimiyeti altında Mardin Artukluları bölgeye tekrar hâkim olmuştur ve hakimiyet Moğol adı altında İlhanlılar, Mardin Artukluları, Çobanlılar, Celayirliler arasında değişmiştir (Beysanoğlu 2003).

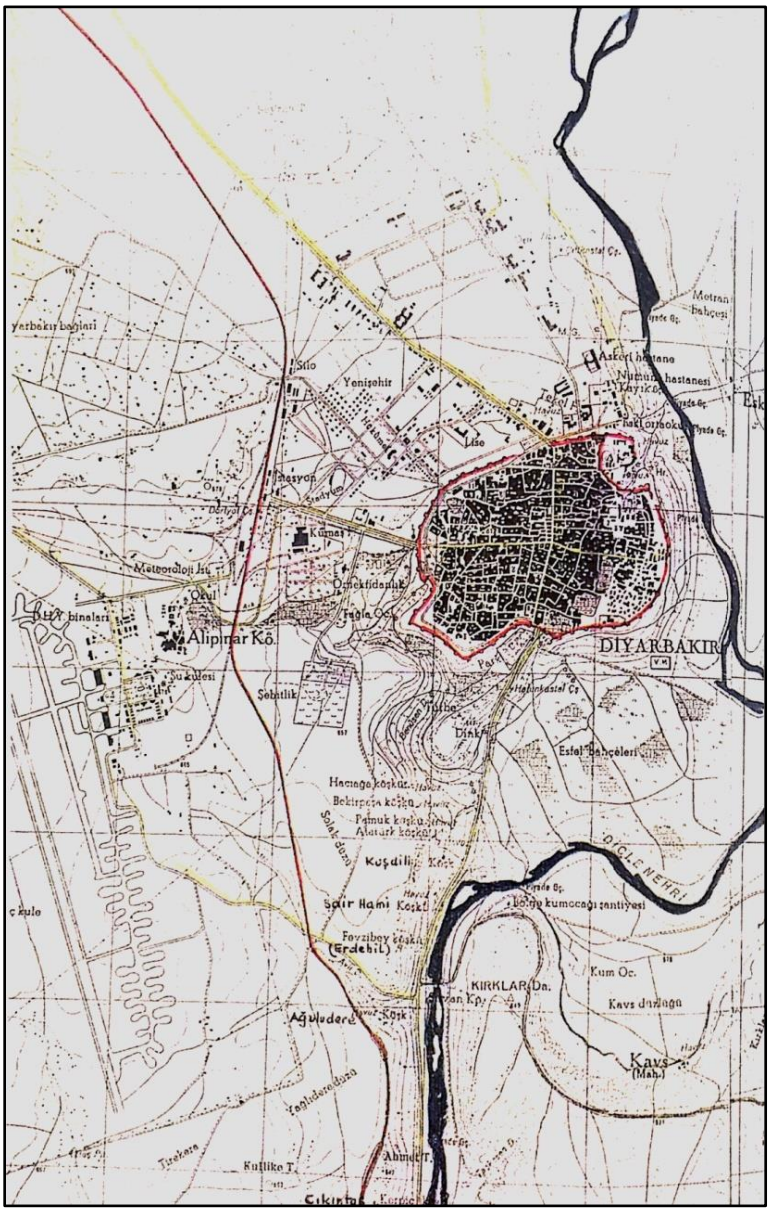
Artuklulardan sonra Diyarbakır, 1401 den başlayarak yaklaşık 100 yıllık bir hükümdarlık süreci geçiren Akkoyunlu egemenliğine girmiştir. Akkoyunlu devleti merkezi Diyarbakır olmak üzere, Urfa, Mardin, Siirt illerini de kapsayan güçlü bir idareye sahipti. Akkoyunlular döneminde yaklaşık 70 yıl başkentlik yapmış olan Diyarbakır bu dönemde tekrar bir gelişim süreci içerisine girmiştir. Diyarbakır için 15. yy kente birçok anıtsal yapının kazandırıldığı bir dönem olmuştur. 1515 yılında Osmanlı egemenliğine girerek Van, Sivas, Erzurum, Rakka ve Musul'u içine alan bir eyaletin merkezi konumuna gelmiştir (Arslan 1999).

Osmanlı döneminin en geniş ve önemli eyaletlerinden birinin merkezi olan Diyarbakır, bu özelliğinin yanında doğuya sefere çıkan orduların hareket üssü ve kışlası konumunda olmuştur. Diyarbakır'a gelen Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman 1526 yılında verdiği emirle genişletilen İçkale 'ye gelerek kontrollerde bulunmuştur (Diyarbakır il yıllığı 1967). Osmanlı hükümeti döneminde Diyarbakır'da bulunan halk suriçi bölgesinde mahallelere yerleşmeye başlamıştır. Farklı dinlere mensup gruplar farklı bölgelerde iskân etmişlerdir. Bu çeşitlilik kentin mimarisine de yansımış ve farklı dinsel mekânlar ortaya çıkmıştır (İnce 2011). Osmanlı hükümetinin yıkılması ve ardından cumhuriyetin ilanı ile devam eden süreçte Diyarbakır yönetimsel açıdan önemini korumaya devam etmiştir. 1928 yılında Birinci Genel Müfettişliğin kurulması ile bölgesel hizmet veren yönetim merkezlerinin kentte yerleşmelerine bir başlangıç olmasıyla kent sur dışına doğru da genişlemeye devam etmiştir (Beysanoğlu 2003).

Bu tarihsel süreçte İçkale'nin daima bir yönetim merkezi olduğu görülmektedir. Yönetim birimlerini içinde barındırarak tarih boyunca idari ve askeri bir alan olma özelliği göstermiştir. Hüküm süren imparatorlukların yönetim birimini kullanması,

İçkale içerisinde bulunan her bir tarihi yapının yönetim biriminin bir parçası olarak hizmet etmesini gerektirmiştir.

4.3. Diyarbakır Kentinin Oluşum Süreci

Şekil 4.3. Diyarbakır Haritası (Tuncer 2012)

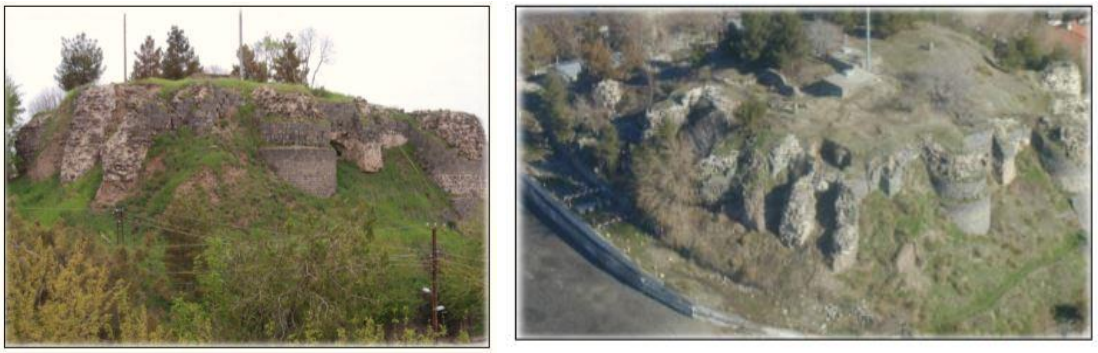
Yeryüzündeki canlıların en güçlü içgüdüsel davranışlarından biri kendini savunmasıdır. Örneğin hayvanlar, yaşam alanlarını kendi çabaları ile güvenli yerlere kurmayı tercih ederler ve bu sebeple ağaç kovuklarını, kaya diplerini, kayalık oyukları kullanırlar. Aynı şekilde insanoğlu da kendini savunmak için konutunu dışa kapatmak ister ve bu duyguyla yaşam alanını kapatarak koruma sağlar. Kentlerin de surlarla

çevrilmesi insanoğlunun korunma ve savunma duyguları gereği yapılan bir harekettir (Tuncer 2012b).

Anadolu'da bulunan kale kentlere bakıldığında, surların yapılış amacının savunma kaynaklı olduğu görülmüştür. Bu bilgiden yola çıkarak Diyarbakır'ın kent strüktürünü oluşturan surların da savunma amaçlı yapıldığını söylemek mümkündür. Diyarbakır surlarının yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte kaynak araştırması sırasında incelenen kaynaklarda 5000 yıllık bir geçmişinin olduğu aktarılmaktadır (Şekil 4.3).

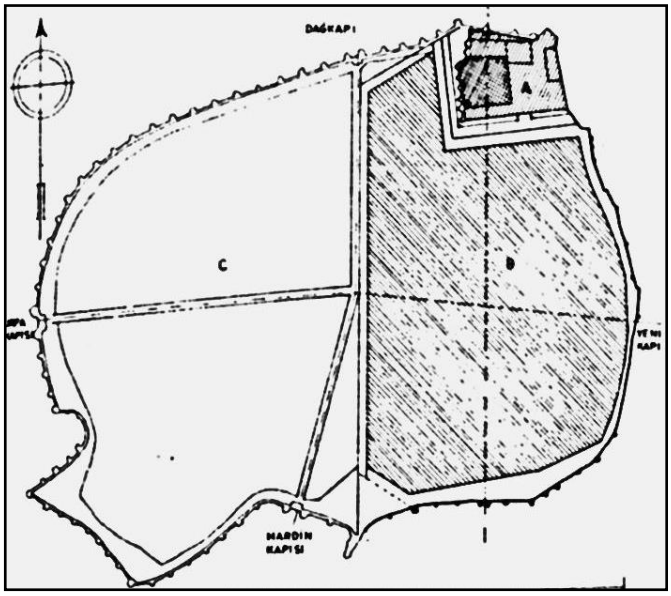
Anadolu'da yığma tepe anlamına gelen ve üstüne kent kurulan yer olarak geçen höyük kelimesi ile Diyarbakır'ın oluşum sürecinde karşılaşmaktayız. Günümüzde İçkale olarak adlandırılan "Fiskaya" denen kayalık bölgede bulunan; yıkık, bakımsız olduğu için halkın "Viran Tepe" adıyla adlandırdığı höyük üzerinde Diyarbakır kentinin ilk çekirdeği oluşmaya başlamıştır (Şekil 4.4). Höyük, 880 m² genişliğinde ve 47 m yüksekliğindedir (Tuncer 2012b).

M.Ö.3000'lerin öncesinden Subarrulara kadar olan dönem içerisinde, Diyarbakır'ın gelişimi; su kaynağına olan yakınlık ve savunmaya uygun olması sebebiyle höyük etrafında devam etmiştir.

Şekil 4.4. İçkale'de bulunan höyük ve etrafını saran şehrin ilk kaleleri(İnce 2011)

Albert Gabriel'in arşivinden ulaştığımız Şekil 4.5'de görülen A bölgesi, Fis Kayası denen sert kayalığın İçkale diye adlandırılan kısmıdır. İlk yerleşim merkezi olduğu söylenmektedir ve Hurriler tarafından inşa edildiği düşünülmektedir (Yılmazçelik 1995).

Şekil 4.5. Diyarbakır Kalesi (Gabriel 1940)

M.Ö.69 da Romalıların egemenliğinde olan Diyarbakır sadece küçük bir kaleye sahipti. Şekil 4.5'deki B bölgesinde görülen bölge, 349 yılında Roma İmparatoru II. Constantinus tarafından kentin etrafını korumak amacıyla çevrilen ilk batı surlarıdır. Ayrıca aynı dönemde sürekli hale gelen saldırılarla zarar gören ilk kalesi (bugünkü İçkale) de yeniden tamir edilerek savunma gücü arttırılmıştır. Bu şekilde yeni inşa edilen surlarla şehir genişletilince, ilk kale, İçkale durumuna gelmiştir. 363 yılında Roma İmparatoru Joviyanus Apostatus, Sasanlılarla yaptığı savaşta öldürülmüştür. Muhafız birliği komutanı Joviyanus ordu tarafından imparator ilan edilmiştir. Yeni imparator, Sasanlı hükümdarı Şapur ile barış antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre Nisibis (Nusaybin) ve bazı kaleler Sasanlılara bırakılmıştır. Nisibisli bir kısım halk Diyarbakır'a göç etmiştir. 367-375 arasında şehrin batı surları (günümüzdeki Gazi Caddesi) yıktırılarak bugünkü Dağkapı'sından Urfakapı 'sına ve buradan da Mardinkapı' sına giden sur kısmı inşa edilerek Şekil 4.5'de görülen C bölgesi meydana gelmiştir. Böylece kale genişletilip Nisibis halkı da içeri alınmıştır (Beysanoğlu 2003).

Genel görünümü ile bir Kalkan balığını andıran Diyarbakır surları önce de değinildiği üzere; Dışkale ve İçkale olarak ikiye ayrılmıştır. Farklı zamanlarda onarılmış veya yapılmış 82 burçtan 16 tanesi İçkale'yi oluşturmaktadır. Kenti çevreleyen Dışkale surlarının uzunluğu 5 km dir. Surların kuşattığı alan doğudan batıya 1700, kuzeyden güneye 1300 mt dir. Surların yerden yüksekliği 8-12 mt duvar kalınlığı 3-5 mt dir.

Surlara çıkmak için burçların iç yüzlerindeki kapı yanlarında sağlı sollu merdivenler vardır. Burçların kapalı alanları iki katlıdır. Alt kat depo üst kat askerlerin kalması içindir (Beysanoğlu 2003). Bazılarında ise teraslar mevcuttur. Plan formlarına göre burçlar çokgen, dörtgen veya yarım daire şeklindedir.

Kentin yöresel malzemesi olan bazalt taşı surların yapım malzemesidir. Burçların ve sur duvarlarının dış yüzeyleri kesme taştan, iç yüzeyleri ise estetik kaygıdan uzaklaşarak moloz taştan örülmüştür. Fakat tarih boyunca çeşitli onarımlara maruz kaldığı için sur yüzeylerinde farklı işlenmiş taş örgülere de rastlanmaktadır. Burçların kubbelerinde ve tonozlarında ise tuğla malzeme, bazı yazıtlarda da kalker taşı kullanılmıştır (Dalkılıç ve Halifeoğlu 2011)

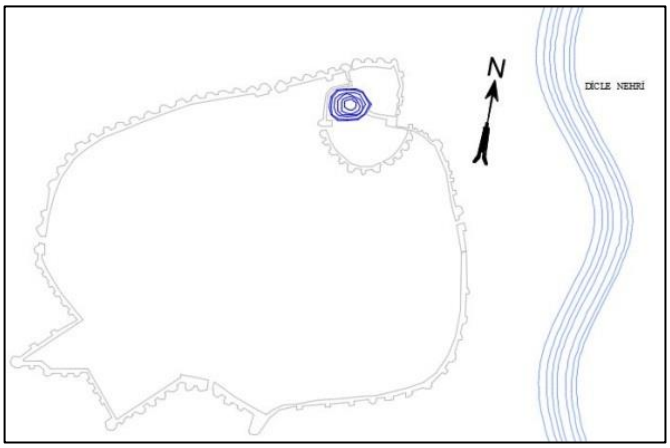
Dışkale surlarının dışarı açılan 4 kapısı mevcuttur. Kuzey yönünde Dağkapı'sı (Bab el-cebel, veya Harput kapısı), batı yönünde Urfakapı'sı (Bab el-rum, veya Halep kapısı), güney yönünde Mardinkapı'sı (Bab el-teyl veya Tepe kapısı) ve son olarak bugün Yeni kapı denen Diclekapı'sı (Bab el-ma)'dır (Berchem, 1910). Kapılar en önemli ticaret merkezlerinden biri olan Diyarbakır'a giriş ve çıkışları kontrol edebilmek için kullanılmıştır. Kapılar güneşin doğuşuyla açılır ve güneşin batışıyla kapatılırmış. Dağkapı; iki silindirik burç arasında yer alır. Giriş iki katlıdır ve ikinci katında Mervanilere ait bir mescit bulunmaktadır. Mardinkapı; Halife Murtezid Billah'ın Diyarbakır'ı fethinden sonra surların güney kısmında yıktırılan bölümde yer almaktadır. Urfakapı; üç girişli bir kapıdır. Kapısındaki kitabeye göre Artuklu hükümdarı Sultan Mehmet tarafından onarılmıştır. Üzerinde insan ve hayvan figürlerinin yer aldığı demir kapı bulunmaktadır. Yenikapı; basık kemerli ve tek girişli bir kapıdır. Kentin su ihtiyacının karşılanması için Dicle nehriyle bağlantı görevi görür (Taşlar ve Düşler 2004).

İçkale olarak adlandırılan bölgeyi çevreleyen surların da 4 kapısı vardır. Bunlar, Dicle nehrine doğru açılan Oğrunkapı (kapalıdır), Dışkale'ye açılan Küpeli kapı ve Saraykapı, kuzeyde Fetihkapı'dır (Yılmazçelik 1995).

Kent surları farklı zamanlarda hâkimiyet süren imparatorluk dönemlerinde çeşitli yıkılmalar ve onarımlar görmüştür. Kentin ana arterlerini oluşturan ve Dışkale'nin dört kapısını birbirine bağlayan yollar kesişerek meydanı oluşturmuşlardır. Bu yollar Bizans döneminde değişiklik geçirmiştir ve sonraki dönemde kent organik bir gelişim

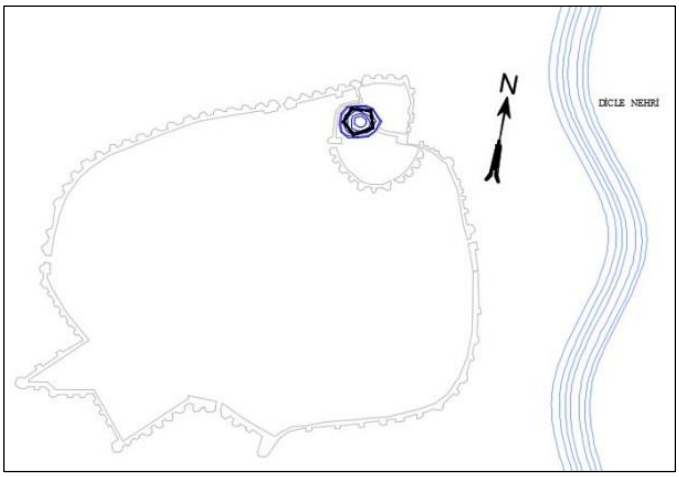
göstermiştir (Yıldırım 2002). Kentin oluşum süreci Beysanoğlu (1999) tarafından aktarılan bilgilerden özetlenmiştir:

- M.Ö.3000 ve öncesinde; Fiskaya olarak adlandırılan kayalık tepede ilk yerleşim yeri olarak kabul edilen höyüğün meydana gelmesi (Şekil 4.6).

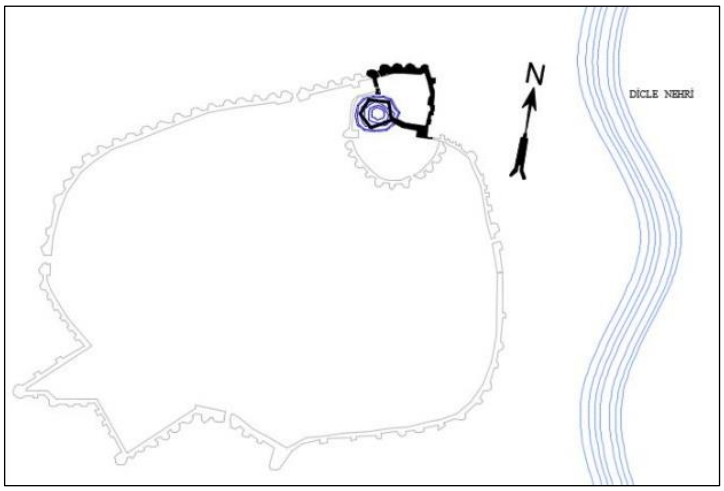

Şekil 4.6. Diyarbakır'da ilk yerleşim yeri kabul edilen höyük

- M.Ö.3000-M.Ö.1260 Subarrular-Hurriler döneminde höyük çevresine kalenin inşa edilmesi ve daha sonra kalenin genişletilerek (Şekil 4.7) İçkale-Dışkale kavramının oluşması (Şekil 4.8).

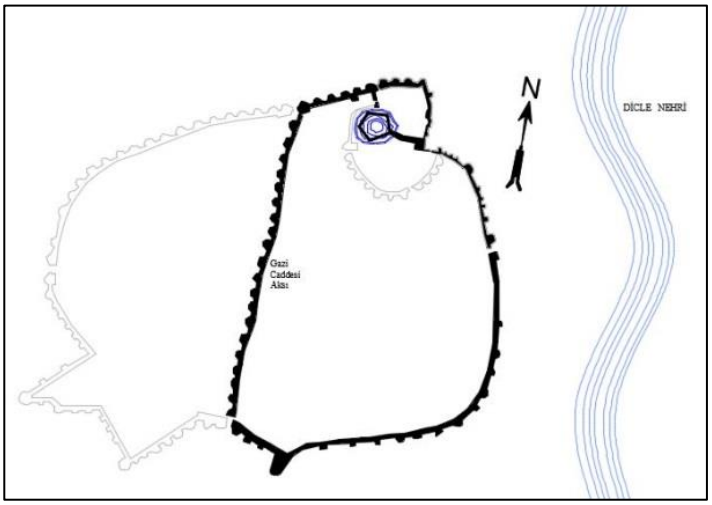

Şekil 4.7. Höyük çevresine kalenin inşa edilmesi

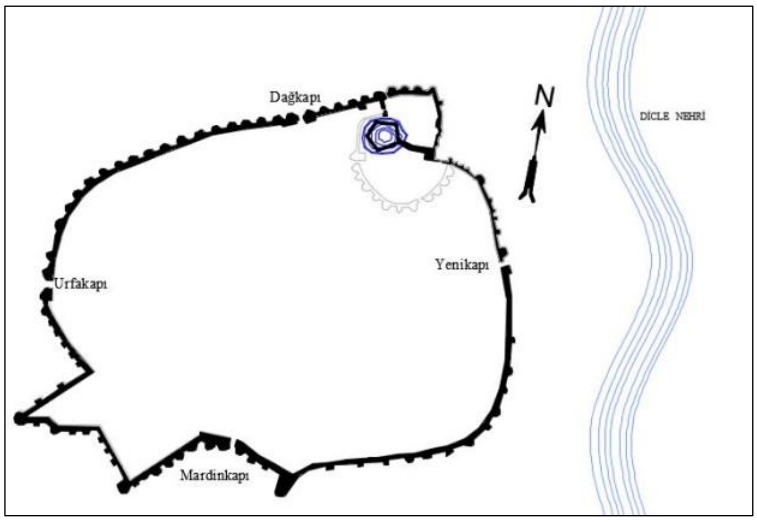
Şekil 4.8. Kalenin genişletilmesi ve İçkale-Dışkale kavramı

- M.Ö.331-M.Ö.323 tarihlerinde Büyük İskender (Helenler) Döneminde; Günümüzde Gazi Caddesine denk gelen bölgenin surlarla kapatılarak alanın genişletilmesi(Hurrilerden sonra görülen gelişme) (Şekil 4.9).

Şekil 4.9. Helenler Döneminde günümüz Gazi Caddesine kadar inşa edilen bölge

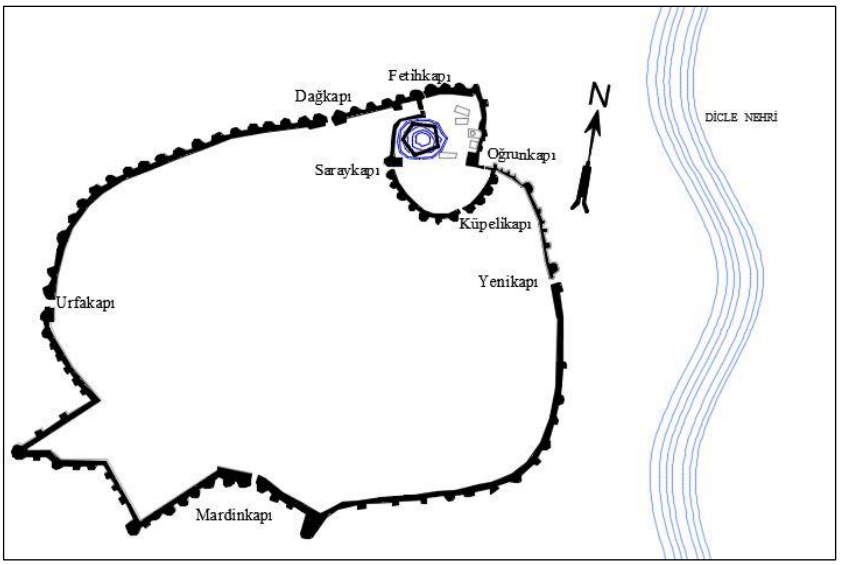
- M.Ö.69-M.S.395 Romalılar Dönemi; Helenlerden gelen surların yıkılması ve batı surlarının oluşturulması (Günümüzdeki Dağkapı, Mardinkapı, Urfakapı aksı oluşumu) (Şekil 4.10).

Şekil 4.10. Batı surlarının oluşumu ile birlikte meydana gelen bölge

- 395-639 Bizanslılar Döneminde; kuşatmalardan dolayı hasar gören surlar onarılmıştır.
- 639-661 yılında Dört Halife Döneminde; Dağkapı, Mardinkapı, Urfakpı, Yenikapı kuşatılmıştır. İçkale'ye Fetihkapı açılmıştır.
- 984-1085 Mervaniler Döneminde; İbni dimme 995 yılında surları onartmıştır. İçkale'den Dicle'ye inen yol üzerindeki surda bir kapı açtırarak Oğrunkapı adını vermiştir. İçkale'de Dicle'ye bakan bir saray yaptırmıştır. Nizamüddin Nasr Amid surlarını onartmıştır.
- 1085-1093 Büyük Selçuklu Döneminde; Fahruddevle şehri ele geçirmiştir ve bu süre zarfında surları onartmıştır.
- 1142-1183 Nisanoğulları Döneminde; İnaloğulları ve Nisanoğulları zamanında surlar onarılmıştır ve yeni burçlar ile İçkale de bulunan kale cami inşa edilmiştir (günümüzdeki Hz.Süleyman Cami).
- 1183-1232 Artukoğulları Döneminde; Evlibeden ve Yedikardeş burcu inşa edilmiş. İçkale'deki Artuklu sarayı (Artuklu hükümdarı melik salih Nureddin mahmud) bu dönemde yaptırılmıştır.
- 1232-1240 Mısır-Şam Eyyubileri dönemi; Surlar köklü bir onarım görmüştür. İç-sur onarılarak dış-sur yıktırılmıştır.
- Eylül 1515- 1 Kasım 1922 Osmanlı döneminde; 1520 de Kanuni Sultan Süleyman padişah olmuştur ve Hüsrev Paşa'ya İçkale'nin genişletilmesini buyurmuştur.

İçkale' ye 16 burçlu ve iki kapılı (saray ve küpeli kapıları) bir bölüm daha eklenerek kapladığı alan iki katına çıkarılmıştır (Şekil 4.11).

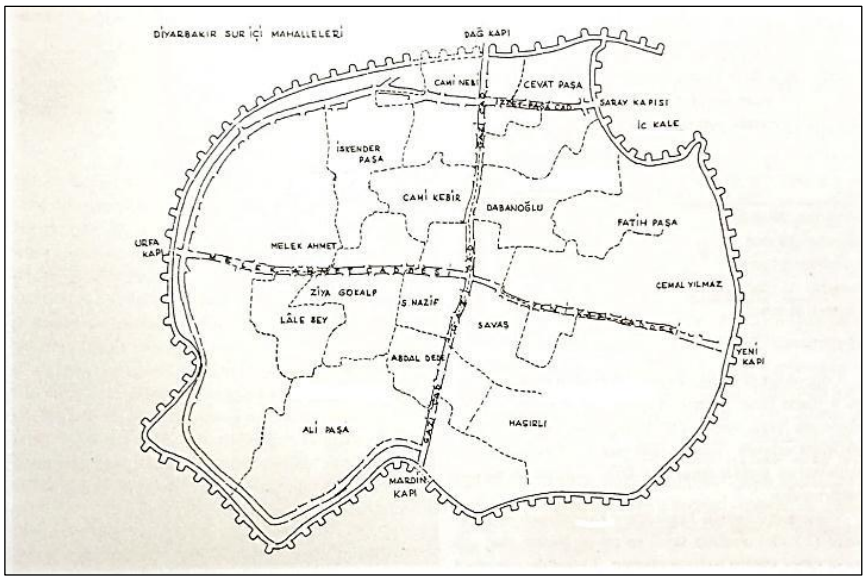
Şekil 4.11. İçkale'nin genişletilmesi ve İçkale ile bağlantılı kapıların açılması

16. yüzyılı takiben Bıyıklı Mehmet Paşa İçkale'de görkemli bir saray yaptırmıştır. Yine aynı paşanın döneminde Fatih Paşa Cami, Hüsrev Paşa Cami, Çardaklı Hamamı, Deliller Hanı, Behram Paşa Cami, Deva Hamamı, Hasan Paşa Hanı gibi günümüzde şehrin sembolü konumuna gelmiş yapılar inşa edilmiştir (Arslan 1999).

Suriçi'ni Oluşturan Sokaklar ve Mahalleler

İslamiyet öncesi eğitim yapıları ve dini yapılar ile İslamiyet sonrası yapılmış olan yapıların, kentin su ve kanalizasyon geçişlerinin civarında konumlandığını kentte gözlem yapan araştırmacılar ortaya koymuşlardır. Böylece bu iki faktörün kentin strüktürünü etkilemiş olduğu kanısına varmışlardır (Arslan 1999). İslamiyet'in getirdiği şehircilik anlayışı, şehir tipinin 3 temel ögesi olan cami, hamam, pazar ve Orta Asya şehir tipinin bir ögesi olan İçkale gibi unsurların tamamını Diyarbakır mahalleleri ile yansıtmaktadır. Diyarbakır Osmanlı devletinin hâkimiyetine girdikten sonra dört mahalleye ayrılmıştır. Mahallaler, Suriçi'nin dört kapısının ismiyle adlandırılmıştır. 16. ve 17. Yüzyıla gelindiğinde mahalle sayılarının arttığı görülmektedir (Şekil 4.12). Mahalleler artık kapı isimleri yerine cami, medrese gibi yapılara göre adlandırılmışlardır. 18. Yüzyılda Diyarbakır mahallelerine bakıldığında ise şehrin büyüdüğü ve gelişimini tamamladığı sonucuna ulaşılmaktadır. Müslümanların ve

gayrimüslimlerin birlikte oturduğu mahalleler ile ayrı yaşadıkları mahalleler de belirginleşmiştir (Yılmazçelik 1999).

Şekil 4.12. Diyarbakır Mahalleleri (Tuncer 1998)

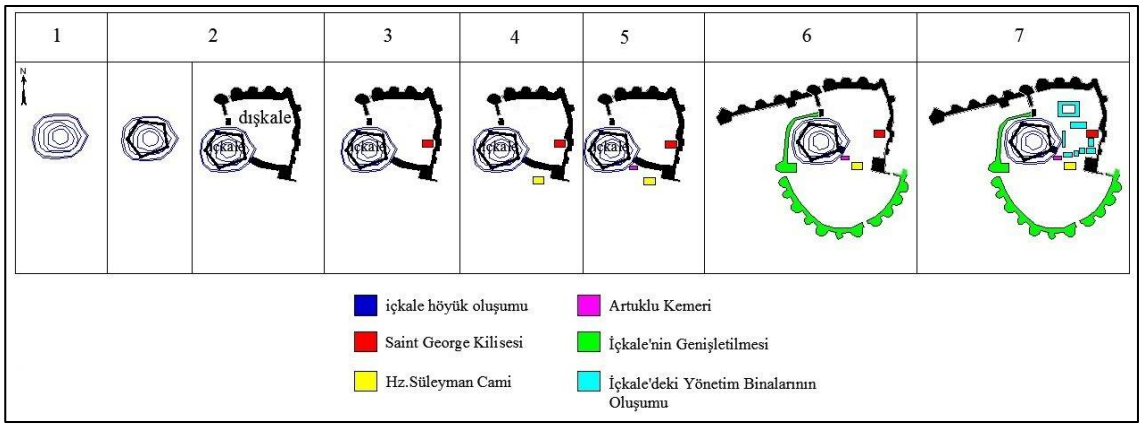
Ticaret yollarının merkezinde bulunan Diyarbakır kenti iki ana yol aksının merkezde kesişmesiyle oluşan meydan etrafında gelişimini göstermiştir. Kentin kimliğini belirleyen yapılar da bu meydanı oluşturmaktadır. Halkın çoğunluğunun tüccar olduğu ve geçimini ticaretle sağladığı bölgede hanlar önemli bir yere sahiptir.

Diyarbakır kenti 19.yy'a kadar Suriçi bölgesinde gelişimini göstermiştir. Sıcaklığın etkisini azaltmak için dar sokaklar yapılmıştır. Güvenlik ve mahremiyet sebebiyle evlerin avlu duvarları yüksek tutulmuş ve evler birbirine bitişik inşa edilmiştir. Sıcaklardan korunmak için sokak üstünü örten ve bulunduğu yol üzerinde özelleşmiş bir geçit alanı oluşturan üstüne mekân yerleştirilmiş "kabaltı" adını taşıyan mimari ögeler tasarlanmıştır (Yıldırım 2002).

4.4. İçkale' nin Oluşumu ve Tarihi Süreçteki Yeri

İçkale bölgesi, konum olarak Dicle nehrinin yaklaşık 100 metre yukarısında bulunmaktadır. M.Ö.3000 de oluşumuna başlanmış ve Romalıların sur duvarlarını örmeleriyle İçkale tam olarak sınırlandırılmıştır. Tarih boyunca sürekli yönetim merkezi görevi gören İçkale; 3 tane kuzeyde, 5 tane batıda, 5 tane güneybatı da bulunan burçtan oluşmaktadır. Burçların 12 tanesi Dışkale surundaki burçlarla aynı boyutta ve

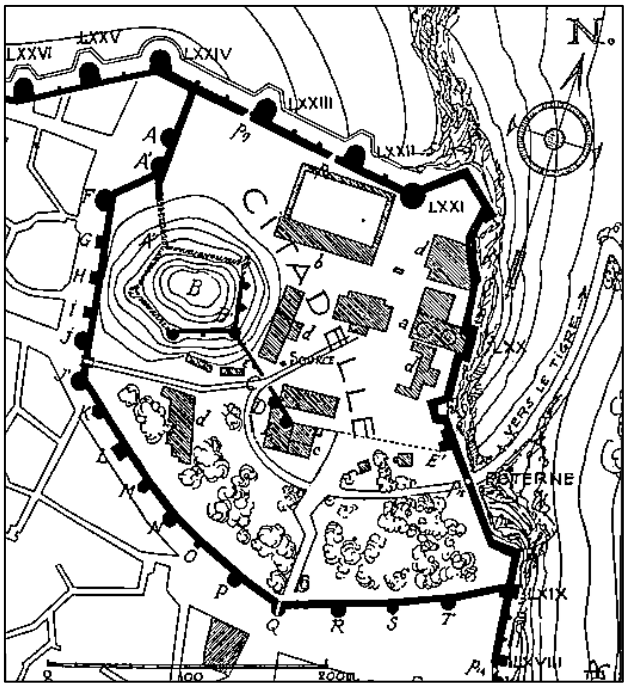
yuvarlaktır. Burçlar iki katlı olup her birine farklı işlevler tahsil edilmiştir. Burçlardan bir tanesi "hapishane" yapısı olarak kullanılmaktaydı. Devlete aykırı hareket edenler burada hapsedilmekteydi. Hapishane dışında burçlar; silah, mühimmat, askeri araçlar, erzaklar ve çeşitli hububatların saklandığı bir depo niteliği görmekteydi (Yılmazçelik 2014)

Şekil 4.13. Diyarbakır İçkale Yapı Oluşumu

Doğu duvarı doğal sınırlardan dolayı saldırılara daha az maruz kalması sebebi ile diğer duvarlara oranla daha ince ve yüksektir. İçkale yaklaşık olarak 71 dönümdür. Kırık çokgen bir yapısı vardır fakat güneybatısı ve güneyi daha yuvarlaktır. İç ölçüsü 1100 metredir (Tuncer 2012a).

Gabriel'in haritasından İçkale oluşumu anlatılacak olursa (Şekil 4.14); kentin ilk kalesi B noktasıyla belirlenen beşgen tepe üzerindedir. Bu tepenin sınırını A-A' ile gösterilen sur duvarı belirler. Bu sur duvarını B'CDEE' duvarları takip eder. Kentin ilk İçkale-Dışkale sınırları bu aksla oluşmuştur. Osmanlı Döneminde bu mevcut sınırdaki sur duvarı yıkılarak bugünkü halini almıştır. Gabriel, Şehrin yeni kuzeybatı İçkale sur duvarı sınırını A-T burçları ile adlandırılmıştır. C-D arasının yıkılmasıyla orada bağlantıyı sağlayan Artuklu kemerinin aslında daha eski bir sur duvarına bağlı olduğu saptanmıştır.

Şekil 4.14. Diyarbakır İçkale Haritası (Gabriel, 2014, sy:105)

Hıristiyanlığın gelmesiyle birlikte Roma dönemi, Diyarbakır merkez bir üs ve garnizon görevi görme konumunu üstlenmiştir. Bu iki işlev kent surlarının genişletilerek güçlendirilmesini gerektirmiştir. Bu sayede; İçkale de genişletilip fonksiyonlarla donatılmıştır (Arslan 1999). Bu fonksiyonlar mimari yapılara da yansımıştır.

- 639 yılı Dört Halife döneminde fetihten sonra İçkale'de Fetihkapı açılmıştır.
- 1085 yılında Büyük Selçuklu egemenliğinde günümüzde Hz. Süleyman Cami olarak bilinen tarihte Kale Cami olarak geçen ilk yapım amacı kilise olan fakat sonra camiye çevrilen yapı inşa edilmiştir.
- 1206-1207 Artuklu Hükümdarı Mahmut döneminde Artuklu Kemeri yaptırılmıştır.
- 1200-1220 Artuklu zamanında İçkale esaslı bir onarımdan geçmiştir. 16. yy 'da Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından saray inşa ettirilmiştir.
- Yine aynı yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman tarafından İçkale genişletilerek 16 burçlu bir yapıya dönüşmüştür.
- Tanzimat sonrası Ordu kumandanı Ferik Cemil Paşa döneminde Ordu Kumandanlığı Binası ve Adliye Binası hizmete girmiştir.

- 1902 tarihinde Diyarbakır Valisi Mehmet Faik Paşa zamanında İçkale'de Kolordu Binası ve yine aynı dönemde 2. Ordu Komutanlığı Karargâhı yaptırılmıştır (Arslan 1999).

Diyarbakır, 16. Yüzyıldan itibaren Osmanlı devletinin hâkimiyetine girmesiyle birlikte yönetim alanında büyük ilerleme göstermiştir. Eski zamanlardan beri, sürekli olarak önemli bir ticaret, siyaset ve kültür merkezi olan kent bu konumunu ilerleyen dönemlerde de korumuştur. 16. ve 17. yy' larda Diyarbakır tüm Doğu Anadolu Bölgesi'nin idari yönetim merkezi olmuştur. 1780 ile 1850 yılları arasında Diyarbakır'ın yönetim örgütlenmesine bakıldığında önemli değişiklikler geçirdiği görülmüştür. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte ülke yönetiminde Sancak-Kaza şeklinde düzenlemeler olmuştur. Osmanlı döneminde, Tanzimat'tan önceki dönemde taşra teşkilatı eyalet, sancak, kaza, köy olarak gelişim gösterirken Tanzimat'tan sonraki dönemde vilayet, liva, kaza, nahiye ve köy olarak gelişim göstermiştir. Osmanlı döneminde ülke eyaletlere, eyaletler de sancaklara bölünmüştür. Eyalet ve sancak merkezi olan şehirler ise yönetim merkezi olma özelliği taşımıştır. Hem mülki hem de askeri özellik taşıyan eyaletlere "Paşa Sancağı" adı verilmiştir. Diyarbakır da 16. yy'lın ilk yarısından itibaren Paşa Sancağı görevi görmüştür. Devamında, idari ve askeri bakımdan eyaletlerin en önemli görevlileri olan valiler eyaletlere tahsis edilmiştir. Diyarbakır'a görevlendirilen valilere İçkale'de bulunan saray tahsis edilmiş ve valiler göreve başlamadan önce sarayın tamiratının yapılması buyurulmuştur. 1867 tarihindeki vilayet nizamnamesi ile merkez vilayet ile merkez sancak idareleri ayrılmıştır. Bu sebeple Diyarbakır'da vilayet konağı ve hükümet konağı olmak üzere yönetime ait iki konak oluşmuştur (Yılmazçelik 2014).

Sözü edilen tarihsel dönemlerde yönetim birimlerinin İçkale'de olması, Mervanoğulları dönemi, İnaloğulları dönemi, Artuklu dönemi ve Osmanlı imparatorluğu dönemi saraylarının İçkale'de bulunması sebebiyle yönetim merkezi olma kimliğini her dönem korumuş olduğu görülmektedir (Parla 2005). Bölgenin bir yönetim merkezi olarak kullanılması, Suriçi'nin en cazibeli bölgesi olmasına vesile olmuştur. İçkale Diyarbakır'ın Sur ilçesi sınırları içerisinde kentin kuzeydoğusunda yer almaktadır.

Diyarbakır binlerce yıl öncesinden bugüne kadar çeşitli uygarlıkların var olup geliştiği önemli bir bölgedir. İçkale bu gelişmenin merkezi konumundadır. Bölgede; Hurriler, Helenler, Romalılar, Araplar, Selçuklular ve Osmanlıların bıraktıkları izler görülür. İçkale, bulunduğu konum ve kültür açısından bir miras görev, üstlenir.

Seyahatnamelerde İçkale

Merkezi bir görev gördüğünden dolayı İçkale, Diyarbakır'a uğrayan seyyahlarında konu edindikleri bir bölge olmuştur. Diyarbakır'a sürgün edilen Bulgarların anlatımlarının kaleme alındığı "Bulgarların Kaleminden Kent Manzaraları" isimli kitapta İçkale hakkında şu bilgilere rastlamaktayız (Mevsim 2016);

Yasen Kamenov, şehrin biri büyük biri küçük olmak üzere iki kalesinin bulunduğunu ve küçük olan kalenin İçkale adını taşıdığını, içerisinde Hükümet Konağı'nın bulunduğunu söylemiştir. Ayrıca valilik makamının da yer aldığına değinmiştir.

Petko Slaveykov, şehrin en yüksek yerinde bir kayalığın üzerinde harabe bir saray ve efsaneye göre oldukça güzel bir yapı olduğundan ve Ayasofya'dakine benzer bir kemerin varlığından söz etmiştir.

İliya Monev; "İçkale'de adliye ve posta telgrafla birlikte içinde 3 yılımızı geçirdiğimiz vilayet hapishanesi bulunmaktadır. Adliyenin önünde heybetli bir çınar ağacı ve büyük bir havuz vardır." İfadelerini kullanmıştır.

Tone Krayçov; İçkale'deki binaların yıkık, dökük halde olduğunu, burada eski bir saray bulunduğunu ve sarayın içinde telgraf, postane, hastane, emniyet gibi birimlerin bulunduğunu, 10-12 metre yüksekliğinde yontma taşlardan yapılmış bir kemerin olduğunu söylemiştir.

Minço Kınçev; İçkale'de normal halkın yaşamadığını ve buranın demir kapılarla kapandığını, karanlık zindanların olduğunu, yüzbaşı, binbaşı, 600 kadar jandarma ve 65 kadar gardiyanın burada kaldığından söz etmiştir.

Stoyan Zaimov ise; "Diyarbakır İçkale ve Dışkale olarak ayrılmaktadır. İçkale'de zindanlar ile büyük bir cami ve paşanın bahçesi vardır. Ayrıca İçkale'de telgraf dairesi vardır" diye bahsetmiştir (Mevsim 2016).

Şehri ziyaret eden diğer seyyahların yazılarından İçkale ile ilgili farklı görüşleri içeren bilgilere de ulaşmak mümkündür;

İçkale yönetim merkezi olma özelliğinin dışında aynı zamanda yerleşim birimi görevi de görmekteydi. Kılbaş, İbn-i Sin, Mustafa Paşa, Hüseyin Efendi ve Hamza Bey mahalleleri İçkale'de bulunmaktaydı. Diyarbakır'a atanan valilerin de ikamet yeri burasıydı. Ayrıca kesin olmamakla birlikte "Diyarbakır Hastanesi" nde İçkale 'de olduğu Arifi Paşa seyahatnamesinden öğrenilmektedir (Yılmazçelik 2014).

"Paşa İçkale'de oturur. Müslüman prensleri ise eski devirlerde burada bulunan sarayda ikamet ederlerdi. Şimdi bu sarayın yalnızca temellerinin kaldığını görmekteyiz." (Niebuhr 1778).

"Dağkapı ile Yenikapı arasında bulunan İçkale şehrin kuzeydoğusundadır. Burası tamamıyla tek parça bir kayalık üzerine ve şehrin öteki duvarlarıyla aynı yöndedir. İçkale mevkii itibariyle çok güzel bir semttedir. Şimdi tamamıyla terkedilmiş olup yıkıntı halindedir. Yıkıntılar içinde, paşanın sarayı mevcuttur, bu yapı mükemmel olmaktan ziyade istirahate yarayan bir binadır." (Buckingham 1827).

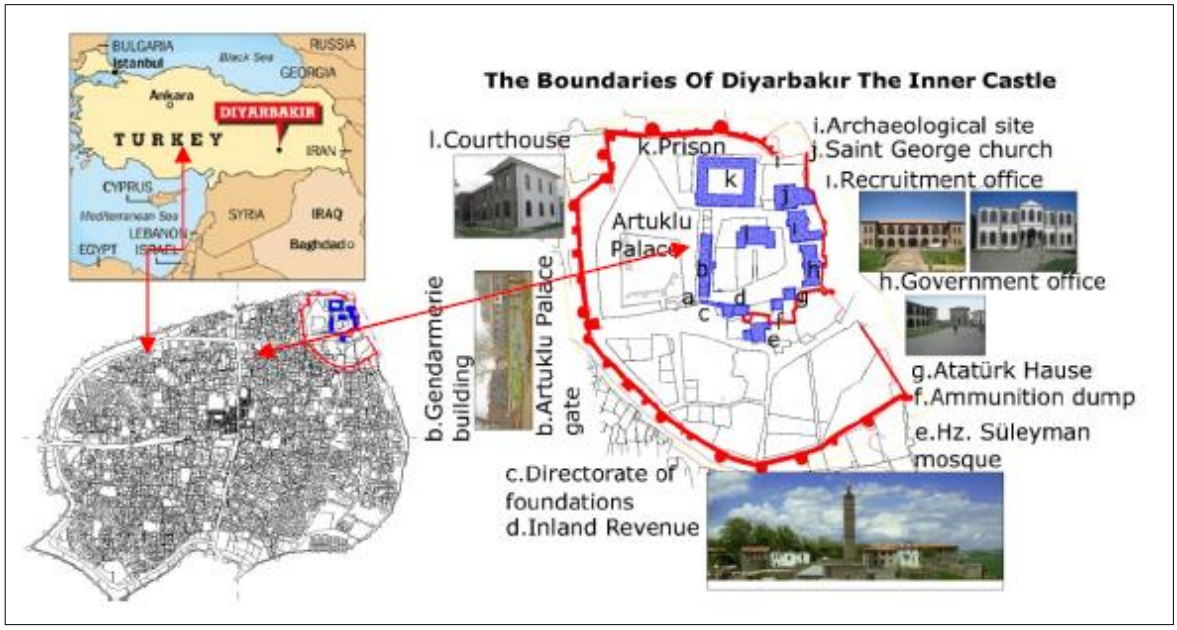
"İçkale'de bir saray bulunur fakat Diyarbakır gibi büyük bir şehrin idare edildiği yer olmak için çok basit görünüşe sahiptir."(Oppert 1863).

"İçkale kuzey-doğu istikametinde olup iki kapı ile şehirle irtibata girer. Burada bir saray vardır. Alçak basit görünüşlü bir bina olup harap olmuş bir vaziyettedir. Saray kapısının her iki tarafına kabartma hayvan resimleri hak edilmiştir. Sarayın tam karşısında büyük ve yapma bir tepe mevcut olup burada eski Müslüman prenslerinin sarayı bulunurdu. Bugün bu sarayın temel duvarlarından başka bir şey kalmamıştır". (Garden 1867).

İçkale' de Bulunan Mimari Yapılar

İçkale içerisinde; eski cezaevi binası, Saint George kilisesi, jandarma istihbarat (süvari alay birliği) binası, karakol binası, Atatürk karargâh ve cephanelik binası, adliye

A ve B binaları, komutanlık binası, Artuklu kemer yapısı ve Aslanlı çeşme ile Hz. Süleyman Cami ve Sahabeler Türbesi bulunmaktadır (Şekil 4.15).

Şekil 4.15. Diyarbakır İçkale Haritası (Dağtekin 2015)

İçkale İçerisindeki Mimari Yapılar

- Hz.Süleyman Cami ve 27 Sahabe Türbesi
- Eski Cezaevi Binası (Müze Eser Deposu ve Taş Laboratuarı)
- Saint George Kilisesi (Sanat Galerisi)
- Adliye-A Binası (Arkeoloji-1 Müzesi)
- Adliye-B Binası (Valilik Kabul Makamı)
- Jandarma İstihbarat (Süvari Alay Birliği) Binası (Arkeoloji-2 Müzesi)
- Karakol Binası (Müze İdare Binası)
- Atatürk Komutanlık Binası (Atatürk ve Etnografya Müzesi)
- Cephanelik Binası (Arkeoloji Müzesi İdare Binası)
- Eski Kolordu Binası (Kafeterya)
- Artuklu Kemeri
- Aslanlı Çeşme
- Artuklu Sarayı (Arkeolojik Saray Kalıntısı)

Hz. Süleyman Cami ve Sahabeler Türbesi

Cevat Paşa Mahallesi 32.Ada ve 31numaralı parselde bulunan Hz. Süleyman Cami ve Sahabeleri Türbesi 1160'ta İnaloğulları ve Nisanoğulları zamanında Ebu'l Kasım Ali tarafından yaptırıldığı bilinmektedir (Yılmazçelik 1995). Sözen yapı ile ilgili olarak; "cami ve çevresindeki yapılar eğimli arazi üzerinde olduklarından kademeli bir mimari göstermektedir. Yapının hemen hemen bütünü kesme taştan yapılmıştır" diye bahsetmiştir (Beysanoğlu 2003).

Caminin biri batıda biri doğuda olmak üzere iki girişi vardır. Kuzeyinde son cemaat yeri bulunmakta ve buradan harem bölümüne geçilebilmektedir. Caminin kuzeydoğusunda kare planlı minaresi bulunmaktadır. Minarenin gövde kısmı silmelerle beş bölüme ayrılmaktadır (Şekil 4.16).

Şekil 4.16. Diyarbakır Hz. Süleyman Cami ve Sahabeler Türbesi

Eski Cezaevi Binası

Cevatpaşa mahallesi 32. Ada ve 12. Parselde bulunan, "eski cezaevi binası" olarak bilinen yapının giriş kapısı üzerinde bir kitabe mevcuttur. Kitabeye göre; "yapılmasını Artukoğlu Sokman oğlu Davud oğlu Karaaaslan oğlu Muhammed oğlu din ve dünyanın Emirül-mü'mininin yardımcısı Sultan Melik Salih Ebu's-sena Mahmud buyurmuştur, sene H.1203-1204" ifadeleri yer almaktadır (Beysanoğlu 2003).

Kitabedeki bilgiye göre; cezaevi yapısının miladi takvim esas alındığında 19. yy'a ait olduğu görülmektedir. Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünden edindiğimiz rapora göre 1876-1899 yıllarına ait bir bina olduğu yazılmaktadır.

Şekil 4.17. Diyarbakır İçkale Eski Cezaevi Binası (Diyarbakır müze müd. Arşiv)

Cezaevi binası bazalt taştan inşa edilmiş, doğu batı yönünde bir doğrultuya sahip dikdörtgen planlı ve iç avlu tipine sahiptir. Güney cephesi zemin ve üst kat, diğer cepheler ise zemin kat olarak tasarlanmıştır. Giriş kapısı, güney cephede konumlanmış olan kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Avlunun kuzey cephesinde bir eyvan bulunmaktadır. Eyvan kare planlıdır ve etrafında mekânlar bulunan bir avluya açılmaktadır. Avlunun kuzey cephesinde bir eyvan bulunmaktadır. Bu eyvan yapısı iki yuvarlak kemere sahiptir. Avlu etrafındaki mekânların sekiz adet avluya bakan yuvarlak kemerli pencereleri bulunmaktadır (Şekil 4.17).

Mekânların iç bölümleri kemerlerle ikiye bölünmüştür. Zemin katta bulunan mekânlarda dışa doğru açılan küçük mazgal pencereler bulunmaktadır. Güney cephede avluya ve dışarıya bakan yuvarlak kemerli altışar pencere açıklığı mevcuttur. Zemin katın giriş kısmındaki eyvanda betonarme bir merdiven bulunmaktadır. Bu merdiven ile üst kata erişim sağlanmaktadır.

Saint George Kilisesi

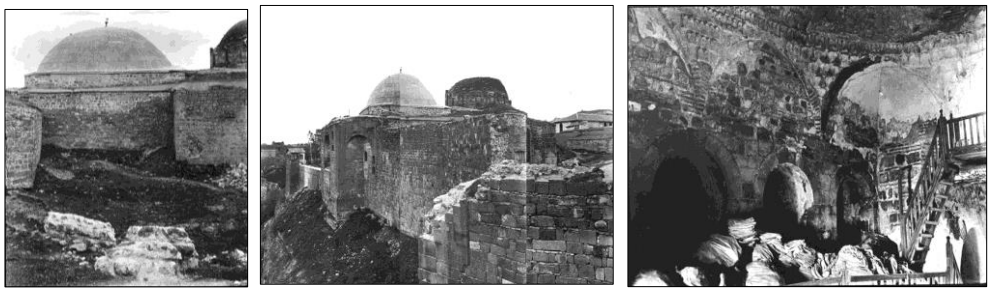
İçkale Cevatpaşa Mahallesi 32.Ada, Parsel10-11 de bulunan adı "Saint George Kilisesi" veya farklı kaynaklarda "Kara Papaz Kilisesi" ya da "Nasturi Manastırı"

olarak da geçen kilisenin tarihi tam olarak bilinmemektedir. Nestoryanlar zamanında yapıldığı tahmin edilen kilisenin 3.- 4.yy'a ait bir Roma yapısı olduğu bilinmektedir. 518 yılında Anastasios tarafından yenilenmiş ve 14.-15.yy'da camiye, 18. Yy da ise silah deposuna dönüştürülmüştür. Bir çifte kilise planına sahiptir ve tuğladan inşa edilmiştir (Berchem 1910).

Kilise yapısı iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm üzerinde tuğladan yapılmış küre biçimli kubbeyi destekleyen bir çember oluşturan aynı sayıda bingisi bulunan sekiz adet köşeli sütun ile haç biçimli nef, ikinci bölüm ise her köşesinde tuğladan yapılmış eliptik bir kubbeyi destekleyen düz duvarlara bağlı dairesel kemerleri tutan dört sütunla süslenmiş olan harim bölümünü oluşturan ikinci neften oluşmaktadır. Sütunların arkasında yan galeriler bulunur. Yapıda Grek üslubu kullanılmıştır (Hell 1854).

Saint George kilisesinin planına bakıldığında orta aksın geniş üç neften oluşan bir bazilika plana sahip olduğu görülmektedir. Doğu yönünde sur duvarları ile birleşerek Dicle Vadisine bakan kilisenin doğu-batı yönlü orta nefinin ortası eliptik tuğla örgü ile örtülüdür (Şekil 4.18). Tuncer (2012)'e göre; üst örtüsü olmayan bölümün bir hamam yapısı olduğu görüşü savunulmaktadır.

Kilisenin doğu-batı eksenindeki 0.35 metre derinliğindeki eklenti su kanalı bu görüşü desteklemektedir. İki yapı arasındaki kapının üstündeki ters geçmeli lale motifleri ve üst mukarnasları bir Türk-İslam bezemesi olduğunu göstermektedir. Hamam yapısı varsayılan bina Hasankeyf Artukluları (1183-1232) dönemine dayanmaktadır. Fakat yapının batı bölümünde bulunan bu hamam yapısının plan tipi bir hamam şeması ile ortak özellik göstermemektedir. Bu sebeple bu görüş çelişkili bir durum oluşturmaktadır (DKVKBKM Rölöve Raporu).

Şekil 4.18. Diyarbakır İçkale Saint George Kilisesi fotoğrafı (Bell, G,arşivi, 1911, www.gerty.ncl.ac.uk)

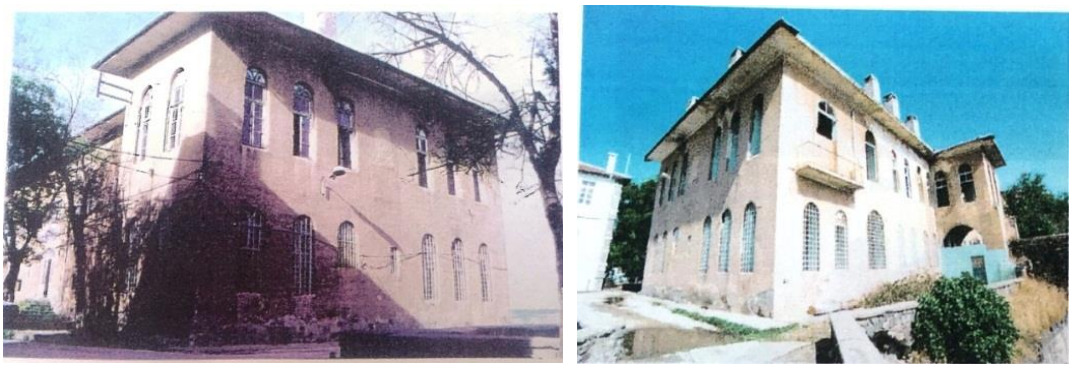
Adliye A Binası

Cevatpaşa Mahallesi 32. Ada 8. Parsel'de bulunan Adliye A Binası olarak bilinen yapının yapım tarihi 1888-1891 olarak bilinmektedir. Diyarbakır Valisi Sırrı Paşa zamanında inşasına başlanmış, Hacı Hasan Paşa döneminde tamamlanmıştır. Diyarbakır İçkale tarihi dönemlerde sürekli bir yönetim merkezi görevi gördüğü için Hükümet Konağı'da buraya konumlanmıştır. İçerisinde adliye, zaptiye, ticaret ve ziraat, defterdarlık gibi birimleri barındırmıştır.

Genel olarak yatayda gelişim gösteren, dikdörtgen planlı hükümet konağı binaları, iki ya da üç katlı olarak inşa edilmiş; öne çekilerek vurgulanan ana girişin yerleştirildiği uzun cephe meydana bakacak şekilde düzenlenmiştir. Dönemin mimari beğenisini yansıtan bu binalar, vurgunun ve süslemenin cephede toplandığı, sade örneklerdir.

Dikdörtgen plan tipinde kuzey-güney doğrultusunda inşa edilen Adliye-A Binasının yapımında; bazalt taşın farklı şekillerde yontularak, horasan harcı ile birlikte gereken kalınlıklarda örülmesi ve oluşan ana taşıyıcı duvarların yatayda ahşap kirişlerle desteklenmesi gibi yöntemler kullanılmıştır. Giriş cephesinde yer alan revak şeklindeki geniş açıklıklar ve bu açıklıkları geçmekte kullanılan kemerler cephede vurgu sağlamıştır (Şekil 4.19).

Yapının ön cephesi yedi gözlü bir revakla verilmiştir. Her revak gözünün arkasında yuvarlak kemerli girişleri olan birer mekan konumlandırılmıştır. Bina içerisinde simetrik iki kollu merdiven bulunmaktadır. Zemin kattın her iki ucunda, sivri kemerli birer eyvan ve eyvanların iç kısmından girilen birer mekan bulunmaktadır.

Şekil 4.19. Diyarbakır Adliye-A Binası Restorasyon Öncesi Fotoğraf (Diyarbakır KVKBKM Arşivinden)

Şekil 4.20. Diyarbakır Adliye-A Binası Restorasyon Öncesi Fotoğraf (Diyarbakır KVKBKM Arşivinden)

Adliye B Binası

Cevatpaşa Mahallesi 54. Ada 1. Parsel'de bulunan Adliye B Binası 1891-1893 yılları arasında Sultan II. Abdülhamit zamanında inşa edilmiştir.

Yapının giriş kapısında bulunan ve Cumhuriyet Döneminde yazıldığı tahmin edilen kitabede, büyük harflerle adliye yazmaktadır. Yazının hemen altında Süleyman Nazif'in bir beyti yer almaktadır. Kayıtlarda Büyük Adliye Sarayı olarak geçmekte olan yapı 2005'in ilk aylarına kadar jandarmanın binası olarak hizmet vermiştir.

Adliye-A Binasında olduğu gibi yapının plan tipi, güney cephesinin iki ucuna çıkıntılı kolların eklenmesi ile basık bir "U" formunu almıştır. Taş kaplamalı zemin kat döşemesi ile giriş platform haline gelmiştir. Üç yönlü giriş sahanlığı iki kat boyunca devam eden sütunlarla desteklenmiştir. Kat silmeleri, sütunları, dikdörtgen formlu plasterleri, taş cephe kaplaması ile giriş cephesi ön plana çıkmıştır. pencereler genellikle basık kemerli tasarlanmıştır (Şekil 4.21).

Koridorun kuzey tarafında üst kata erişimi sağlayan üç kollu merdiven konumlanmıştır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan koridora mekanlar açılmaktadır. Mekanların kapı üstlerinde yuvarlak kemerli açıklıklar mevcuttur. Yapının zemin kat planı, birinci kat planına da tekrarlanmıştır.

Şekil 4.21. Diyarbakır İçkale Adliye-B Binası Giriş Cephesi ile Pencere ve sütun fotoğrafları (Diyarbakır KVKBKM Arşivinden)

Şekil 4.22. Diyarbakır İçkale Adliye-B Binası Doğu ve Kuzey Cephesi (Diyarbakır KVKBKM Arşivinden)

Jandarma İstihbarat (Süvari Alay Birliği

Cevatpaşa mahallesi 53. Ada ve 5. Parselde bulunan, "Jandarma İstihbarat Binası" olarak bilinen yapı, 1887-1891 yılları arasında Diyarbakır Valisi Hacı Hasan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Jandarma Komutanlığına bağlı olarak istihbarat ofisi amaçlı kullanılmıştır. Jandarma İstihbarat Binası kuzey-güney yönlü bir plan tipine sahiptir. Jandarma İstihbarat binası İçkale 'de bulunan diğer yapılara göre dikdörtgenin kısa kenarını eksen alarak simetrik olarak tasarlanmıştır.

Eğimli arazi üzerine kurulmuş olan yapının batı cephesinde yüksekçe bir istinat duvarı bulunmaktadır. Kuzey ve güney cephelerinde istinada çıkan merdivenler bulunmaktadır. Yapıya giriş doğu cephesinden verilmiştir. Basık kemerli tasarlanmış olan girişin yanında sütunlar mevcuttur (Şekil 4.23). Giriş koridorunun içinden üst kata

çıkmayı sağlayan merdiven bulunmaktadır. Üst kat planı zemin kat planının tekrarı şeklindedir. Doğu ve batı cephelerinde yuvarlak kemerli pencere açıklıkları yer almaktadır.

Şekil 4.23.. Jandarma İstihbarat Binası Giriş Cephesi Fotoğrafları
(Diyarbakır KVKBKM Arşivinden)

Şekil 4.24..Jandarma İstihbarat Binası İstinada çıkan Merdiven (Soyukaya, 2012)

Karakol Binası

Cevatpaşa Mahallesi 32. Ada, parsel 1-2 de bulunan yapının doğu cephesi Artuklu kemerine yaslanmaktadır. Yapının üzerinde Osmanlı Dönemine ait kitabe bulunmaktadır. Fakat kitabe okunacak durumda olmadığından yapının net tarihi bilinmemektedir.

1900-1907 yılına ait olduğu tahmin edilen yapı ilk yıllarda Meryem-i Zal kilisesinin eğitim binası olarak kullanılmıştır. Sonraki dönemde ise 1997 yılına kadar Tapulama Mahkemesi olarak ve daha sonra Karakol Binası olarak hizmet vermiştir (DKVKBKM Arşivinden).

Karakol binası iki katlı bazalt taştan oluşmuş üzeri çatı ile örtülmüştür. İki ayrı parselde bulunan yapının iki girişi bulunmaktadır. Sol kolda bulunan ana giriş aksının karşısında yukarıya bağlantıyı sağlayan merdiven bulunmaktadır. Yapının üst katında girişleri örten balkon çıkmaları mevcuttur (Şekil 4.25).

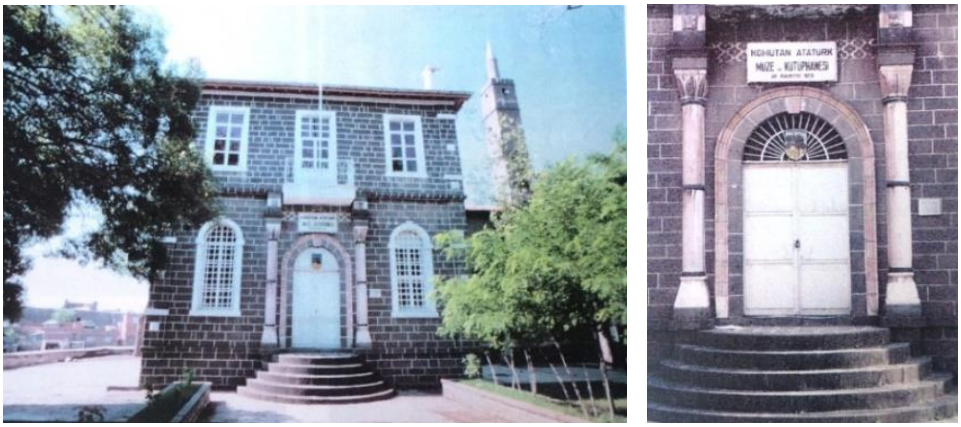

Şekil 4.25. Diyarbakır İçkale Karakol Binası Güney cephesi (Diyarbakır KVKBKM Arşivinden)

Atatürk Komutanlık Binası

Cevatpaşa mahallesi 32. Ada ve 6. Parselde bulunan Atatürk Komutanlık binası, Mustafa Kemal'in Birinci Dünya Savaşı sırasında 1917 tarihine kadar orduya kumanda ettiği zamanda kullandığı binadır. Tam olarak yapılış tarihi bilinmemekle birlikte yapım özelliklerinden dolayı 19.yy'a ait olduğu tahmin edilmektedir. Yapı kesme bazalt taştan bodrum ile zemin ve birinci kat olarak yapılmıştır (Şekil 4.26).

Kare plan tipine sahip olan yapının giriş kapısı sütunlarla ön plana çıkarılmıştır. Giriş yarım daire şeklindeki subasman ile desteklenmiştir. Giriş kapısının batısında üst kat için merdiven tasarlanmıştır. Bodrum ve zemin kat bazalt taş örgülü üst kat betonarme inşa edilmiştir (Şekil 4.27).

Şekil 4.26. Diyarbakır İçkale Atatürk Komutanlık Binası Güney Giriş Cephesi (Diyarbakır KVKBKM Arşivinden)

Şekil 4.27. İçkale Atatürk Komutanlık Binası Doğu Cephesi ve İç Mekândan fotoğraf (Diyarbakır KVKBKM Arşivinden)

Cephanelik Binası

Cevatpaşa mahallesi 32. Ada ve 5. Parselde bulunan Cephanelik binasının yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Atatürk Binası'na olan benzerliği yönünden 19.yy yapısı olarak kabul etmek mümkündür. Yapı bodrum, zemin ve birinci kattan oluşan kare plana sahip bir Cumhuriyet dönemi yapısıdır. Cephanelik binasının giriş kapısı üç yönlü sahanlıkla çevrilidir. Yuvarlak kemerli giriş kapısına sahiptir. Giriş kapısı koridora açılmaktadır. Koridorun batı kolunda tek mekân, doğu kolunda iki mekân bulunmaktadır. Mekânların batısında yuvarlak kemerli pencere açıklıkları mevcuttur. Arka ve yan cepheleri sıvalı durumdadır, yapının üst örtüsü kırma çatı ile örtülmüştür (Şekil 4.28).

Şekil 4.28. Diyarbakır İçkale Cephanelik Binası Kuzey Giriş Cephesi, Doğu Cephesi ve Batı Cephesinden fotoğraf (Diyarbakır KVKBKM Arşivinden)

Eski Kolordu Binası

Cevatpaşa mahallesi 32. Ada ve 6. Parselde bulunan yapı, 1901 yılında Diyarbakır'da valilik yapmakta olan Mehmet Faik Paşa zamanında ve 1902 yılında kumandan Ferik Mehmet Paşa'nın emirleri ile inşa edilmiştir. Eski Kolordu binası olarak bilinen yapı Saint George kilisesi ile Adliye-A binasının arasında yer almaktadır. Doğusunda İçkale surları ile çevrilmiştir. İlk dönemde Kolordu Binası olarak kullanılan yapı daha sonra Levazım Amirliği Binası olarak 1997'ye kadar kullanılmıştır.

Şekil 4.29. İçkale Eski Cezaevi Binası Restorasyon öncesi fotoğraflar (Diyarbakır KVKBKM Arşivinden)

Cumhuriyet dönemine ait yapılardan biri olan Kolordu Binası kuzey-güney yönlü uzanan dikdörtgen planlıdır (Şekil 4.29). Farklı dönemlerde yapıya eklenen eklentiler olmuştur. 1930'lu yıllarda güneyine eklenen tek katlı yapı ve daha sonra bu yapının 2 katlı bir hale gelmesi ile yapı önce "L" formunu almıştır. Daha sonra kuzey cephesine eklenen eklenti ile "U" formuna dönüşmüştür (Şekil 4.30).

Şekil 4.30. Kolordu Binasına eklenen bölümler (Diyarbakır KVKBKM Arşivinden)

Dikdörtgen planın uzun kenarı beş ana akstan oluşmaktadır. Ortada bulunan koridor boyunca odalar dizilmiştir. Giriş cephesi için boş bırakılan modül, doğu-batı yönlü olarak çıkıntılı tasarlanmıştır. Girişin tam karşısında ise üç kollu merdiven yapılmış ve orta kolun boşluğundan bahçeye geçiş verilmiştir (Şekil 4.31).

Şekil 4.31. Diyarbakır İçkale Kolordu Binası iç mekan fotoğraf (Diyarbakır KVKBKM Arşivinden)

Artuklu Kemeri

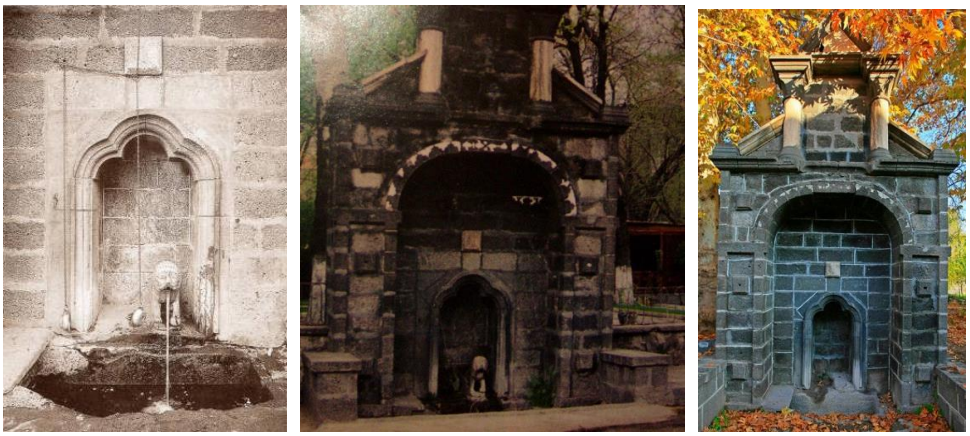
Artuklu Kemeri İçkale müze kompleksinin girişinde bulunan sivri kemerli 10 metre genişliğindeki yapıdır. Kemerde bulunan kitabede 1206-1207 yılında Artuklu Sultanı Mahmut döneminde yapıldığı yazılmıştır. Kemerin yapılış amacı yönetim gücünü vurgulamaktır. Kemerin her iki tarafında kalker taşı üzerine işlenmiş mücadele sahneleri bulunmaktadır. Günümüzde büyük kısmı tahrip olmuştur (Şekil 4.32).

Şekil 4.32. Diyarbakır İçkale Artuklu Kemeri

Aslanlı Çeşme

Yapılış tarihi ta olarak bilinmemekle birlikte 19. Yy'ın sonlarına tarihlendirilmiştir. Düzgün kesme bazalt taştan yapılmış olan çeşme yapısı basık kemerli bir nişten meydana gelmiştir. Üstünde iki beyaz sütun üzerinde üçgen bir alınlık bulunmaktadır. Özgün halinde üç dilimli kemer yapısı içerisine yerleştirilmiş karşılıklı iki aslanın ağzından suyun çıkışı sağlanmıştır. Günümüzde aslanlar bulunmamaktadır (Şekil 4.33).

Şekil 4.33. İçkale Aslanlı Çeşme (aslanın bulunduğu eski fotoğraf ve güncel hali (Anonim)

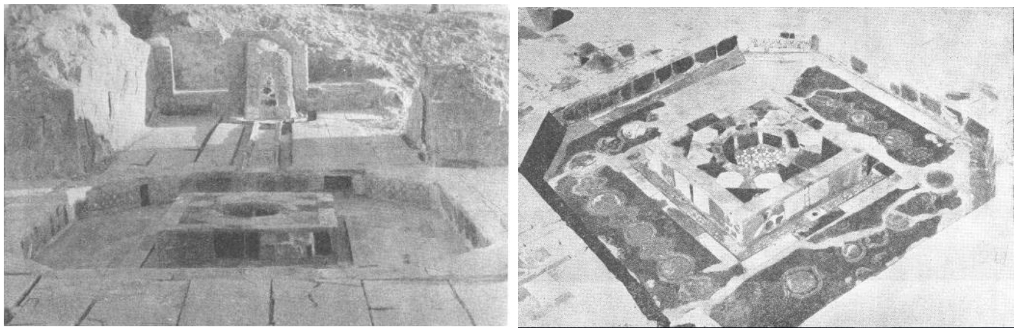
Artuklu Sarayı

Tarihsel süreç içerisinde M.Ö. 3000 yılında yerleşen Subarrulardan 20. Yüzyıl da Osmanlı İmparatorluğuna kadar birçok hükümdarlığın ev sahipliği yaptığı Diyarbakır kenti 1515 tarihinde Osmanlı Devletine katılmıştır. Kent, 19. Yüzyıl zamanında "Merkez Sancak" konumuna gelmiştir. Tarihi süreçte aktif yaşamın Suriçi'nde geçtiği

Diyarbakır'ın İçkale bölgesi, yönetim merkezi birimlerinin bir arada bulunduğu bir idari merkez görevi görmüştür.

Diyarbakır İçkale yönetim merkezi bölgesinde bulunan höyük üzerinde 1183-1232 Artukoğulları Döneminde Artuklu hükümdarı Melik Salih Nureddin Mahmud tarafından Artuklu Sarayı yaptırılmıştır. Artuklulardan sonra Osmanlı Devletine ev sahipliği yapmış olan saray; 19. yüzyılda Diyarbakır valilerinin ikametine ayrılmıştır. Sarayın durumunu aydınlatan 7 haziran 1801, 13 mart 1818, 2 nisan 1826 tarihlerine ait Saray-ı Ali Mefruşat kayıtlarından sarayın fiziki durumu hakkında bilgi alınmıştır. Bu bilgilere göre; cami köşkü, divan köşkü, voyvoda konağı ve mütesellim konağı, saraya dâhildir. Sarayın birde hamamı vardır. Sarayda valiye ayrılmış birçok oda bulunmaktadır (Şekil 4.34).

Diyarbakır İçkale Müze Kompleksi kapsamında günümüzde hala sarayın kazı çalışmaları devam etmektedir. Bölge arkeolojik çalışma alanı olarak belirlenmiştir.

Şekil 4.34. Saray kazısından çıkarılan sekizgen havuz ve mozaik kaplaması (Aslanapa,1961)

4.5. İçkale Müze Kompleksi Projesi

Korunması gereken yapılarla varlığını sürdüren Suriçi bölgesi Cumhuriyet'in ilanı ile koruma alanında yasal dayanakları olan bir gelişim içine girmiştir. Anıtsal mimarilerin korunması, tescil aşamaları hız kazanarak koruma olgusu kentte kendini göstermeye başlamıştır. Cumhuriyet'in ilan edilmesini takiben hızla artan kentleşme çalışmalarıyla birlikte asker ve memur sayısında da önemli bir artış olmuştur. Bu nedenle kentte konut ihtiyacı artmış ve sur içi evlerinin odaları ayrı ayrı kiralanarak ihtiyaç karşılanmaya çalışılmıştır. 1930'da 1580 sayılı yeni belediyeler yasasının çıkması ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile birlikte ülke genelinde imar

hareketleri hızlanmıştır. Bu gelişme Diyarbakır içinde bir milat olmuştur. 1925 yılından itibaren başlamış olan ulaşım sistemi değişimini çok eskiden beri var olan kentin iki ana aksının genişletilmesi izlemiştir. Günümüzde de halen kullanılmakta olan Gazi Caddesi ve Melik Ahmet Caddesi genişletilmiştir.

1932 yılında ilk imar planı yürürlüğe girmiştir ve bu planı takiben 1959 yılında ilk nazım imar planı, 1965 yılında imar planı, 1984 yılında nazım imar planı ve 1985'te çıkarılmış olan imar planı ile 1990 koruma amaçlı imar planı kararları ile şehir kapsamlı bir yapılaşmaya girmiştir. 1951 yılında Diyarbakır için kadastral harita çıkarılmış ve parsel planlaması yapılmıştır. 1959 yılında nazım imar planı oluşturulmuş plan ile kentin sur dışına yerleşme hareketleri hızlandığı için surların yanına yapılan çarpık yapılaşmanın önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Bu nazım imarı planı ile İçkale 'de kültürel amaçlı kullanıma açılması amacıyla bir açık hava tiyatrosu önerisi geliştirilmiştir fakat uygulamaya geçememiştir. 1959 nazım imar planından sonra 1965 yılında uygulama imar planı çıkarılmıştır. 1965 yılı uygulama imar planı ile kent genelinde bazı kararlar alınmıştır. Kuzey-güney doğrultusunda bulunan Gazi Caddesi ve Dörtyol'dan İçkale'ye giden İzzet Paşa Caddesi üzerinde ticaret alanları için önerilerde bulunulmuştur. İçkale'de çok büyük bir yeşil alan çalışması planlanmıştır. Aynı zamanda İçkale'nin kültürel amaçlı kullanım alanı olması ve açık hava tiyatrosu ile iki adet gazino yapılması kararlaştırılmıştır. Fakat uygulama gerçekleştirilememiştir 1965 tarihli ve öncesi çıkarılan imar planları ile birlikte tarihi çevre korumasına yeterince yer verilmemesi, tarihsel ve kültürel eserlerin bakımsız kalması veya tahrip edilmesi ile karşı karşıya kalan kent için 1984 yılı 1/5000 ölçekli nazım imar planı hazırlanmıştır. Bu plana göre; İçkale'nin kültür ve turizm merkezi olması sunulmuştur. Fakat bu önerilerden Mardinkapı'ya yapılması planlanan otopark önerisi ile İçkale'nin kültür ve turizm merkezi yapılması kararı hayata geçirilememiştir (Kejanlı 2004).

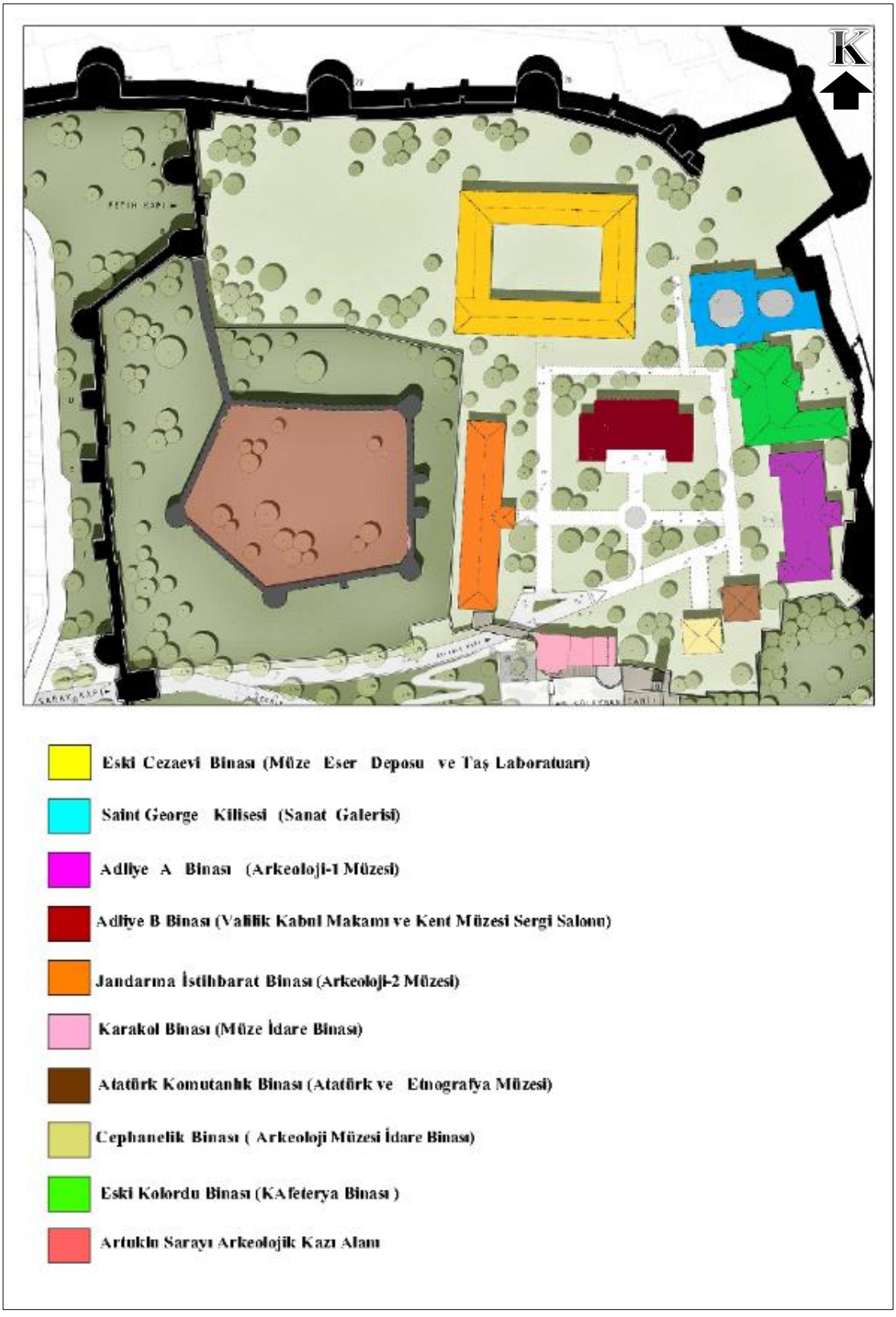
1990 yılından sonra Güneydoğu Anadolu bölgesine artan göç yoğunluğu sebebiyle Diyarbakır nüfusunun artış hızı 2-3 katına ulaşmıştır. Kentteki bu hızlı kentleşme hareketi tarihi dokunun önemini kaybetmesine neden olmuştur. Artan nüfus ile Suriçi'ndeki boş alanlara kaçak konutlar yapılmıştır. Güneybatı bölümünde göç edenlerin oluşturduğu Ali Paşa Mahallesi eklenmiştir. Suriçi bölgesi TOKİ Başkanlığı ile Diyarbakır Valiliği arasında 31.08.2008 tarihli "Diyarbakır Alipaşa ve Lalebey

Mahallesi Kentsel Yenileme Projesine İlişkin Protokol" imzalanmıştır. Yenileme projeleri ile birlikte tarihi doku tekrardan kente kazandırılmak istenmiştir. İçkale 'de bulunan Hz. Süleyman Cami ve Sahabe mezarlarının açığa çıkarılması hedeflenmiş ve yine İçkale 'de bulunan Roma hamamı ile amfi tiyatronun kazı çalışmalarına başlanılmıştır (Çatalbaş 2012).

20. yy'ın son dönemlerine kadar süren imarlaşma hareketleri boyunca cazibe merkezi olması düşünülen İçkale için bu fikir hayata geçirilememiştir. Kentin tarihi ve kültürel dokusunun en önemli noktasını oluşturan İçkale 'nin korunup yaşatılarak devamlılığının sağlanması gerektiği düşünülmüştür. İçkale 'de bulunan 3.yy ile 19. yy arasında tarihlendirilmiş olan her bir yapının farklı işlevleri bulunmaktaydı. Yönetim merkezi ve askeri yapı olarak kullanılmasından dolayı halkın rahatlıkla girip göremediği kente kapalı bir alan konumundaydı (Soyukaya 2012).

Diyarbakır şehrinde ilk müze 1934 tarihinde Ulu Caminin külliyesine ait Zinciriye Medresesinde açılmıştır. Müzenin koleksiyonunu, neolitik dönemden başlamak üzere helenistik döneme, Roma dönemine, Artuklu, Selçuklu, Akkoyunlu, Osmanlı dönemine ait eserler oluşturmaktaydı. Müze yapısı bataklık üzerine kurulmuş eski bir yapı olduğundan dolayı su baskınları sık sık yaşanmaktaydı. 2007 yılında teşhire kapatılan müze, laboratuvarı ile eserlerin konservasyonuna devam etmiştir (Soyukaya 2012).

Diyarbakır İl Valiliği, Büyükşehir Belediyesi ve ÇEKÜL Vakfı işbirliği ile Diyarbakır Surları ve İçkale' nin korunarak yaşama kazandırılması için 2000 yılında çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar ışığında İçkale' nin Rölöve-Restitüsyon ve Restorasyon projeleri hazırlanmıştır. Kültür ve Turizm alanı olarak kullanılması hedeflenen proje 2 etaptan meydana gelmiştir. İlk etapta Artuklu Kemeri içerisinde bulunan yapı kompleksi yeniden işlev verilerek müzeye dönüştürülecek ve ikinci etapta kemer dışında kalan bölgedeki çarpık yerleşmeler, gecekondulaşmalar TOKİ işbirliği ile kaldırılacaktı. İçkale; Artuklu Kemeri ve içinde bulunan Saint George Kilisesi, Artuklu Saray Kalıntısı, Cezaevi Binası, Kolordu Binası, Adliye Binaları, Mahkeme Binası, Komutanlık Binası, Atatürk Müzesi, Cephanelik ve kemerin dışında kalan bölgede Hz. Süleyman Cami ve Sahabeler Türbesi ile yaklaşık 161 adet gecekondu yapısına sahipti (Soyukaya 2011).

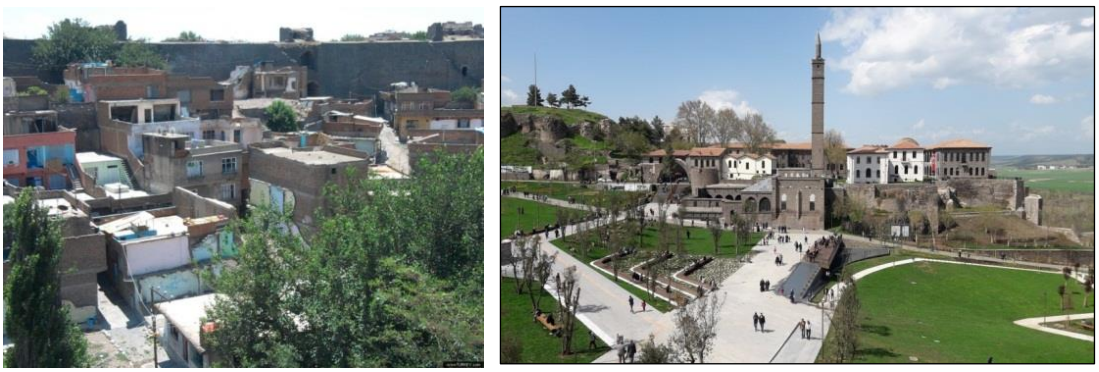
Şekil 4.35. İçkale Müze Kompleksi Vaziyet Planı

Kültür ve Turizm Bakanlığı öncülüğünde "İçkale Kültür ve Turizm Merkezi Projesi" kapsamında 2005 yılında başlatılan planlama çalışmaları ile bölgenin restorasyonu yapılmaya başlanmış ve 2015 yılında "İçkale Müze Kompleksi" olarak hizmete girmiştir. Bugün İçkale Müze kompleksi olarak bilinen alan; restorasyon çalışmaları yapılarak turizme katkı sağlayan bir bölge konumuna getirilmiştir. Ayrıca yapılan uygulama; bir İçkale yapısı içerisinde bulunan tarihi yapıların yeniden işlev ile müze kompleksine dönüştürülmesi ülkemizdeki ilk ve tek örnektir (Şekil 4.35).

Kültürel ve tarihi öneme sahip 9 yapıya yeniden işlev verilerek kente kazandırılmıştır. Gecekondulaşmaların kaldırılması ile alanda yeşil alan çalışması yapılmış ve park olarak hizmete sunulmuştur (Şekil 4.36).

Şekil 4.36. İçkale gecekondu yapıları restorasyon öncesi ve sonrası durum

Şekil 4.37. Diyarbakır İçkale (https//tr.climate data.org location 285, 23.11.2017)

İçkale İçerisinde Yer Alan Mimari Yapılar					
Yapının Adı	Bulunduğu Ada/Parsel	Yapının Görseli	İnşa Tarihi	Yeni İşlev Öncesi Kullanımı	Yeni İşlevi
Hz.Süleyman Cami ve Sahabeler Türbesi	Ada:32 Parsel:31		1160	Cami	Cami-Türbe
Eski Cezaevi Binası	Ada:32 Parsel:12		1876-1899	Cezaevi	Müze Eser Deposu ve Taş Laboratuvarı
Saint George Kilisesi	Ada:32 Parsel:10,11		3.-4. yüzyıl	Kilise	Sanat Galerisi
Adliye-A Binası	Ada:32 Parsel:8		1888-1891	Büyük Adliye Binası	Arkeoloji-1 Müzesi Teşhir Salonu
Adliye-B Binası	Ada:54 Parsel:1		1891-1893	Adliye Binası	Valilik Kabul Makamı
Jandarma İstihbarat Binası	Ada:53 Parsel:5		1887-1891	1-Süvari Alay Birliği 2-Jandarma İstihbarat Binası	Arkeoloji-2 Müzesi Teşhir Salonu
Karakol Binası	Ada:32 Parsel:2,3		1900-1907	Karakol Mahkeme binası	Müze İdare Binası
Atatürk Komutanlık Binası	Ada:32 Parsel:6		1917 öncesi ??	Atatürk Kumanda Birimi	Atatürk ve Etnografya Müzesi

Cephanelik Binası	Ada:32 Parsel:5		1900??	Cephanelik	Arkeoloji Müzesi İdare Binası
Eski Kolordu Binası	Ada:32 Parsel:9		1902	Kolordu Binası	Kafeterya
Artuklu Kemeri	---		1206-1207	Kemer	İçkale Müze Kompleksi Geçiş Kapısı
Aslanlı Çeşme	---		19.yy ?	Çeşme	Çeşme
Artuklu Sarayı	---		1183-1232	Artuklu Saray	Arkeolojik Saray Kalıntısı

Şekil 4.38. İçkale İçerisinde Bulunan Tescilli Yapılar

4.6. İçkale Müze Kompleksinin Restorasyon Sonrası Değerlendirilmesi

Kentler, içerisindeki toplumsal ve kültürel çevre ile bir bütün halindedir. Kültürel tarihe sahip yapılar bulundukları dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik gereksinimini sağlamak amaçlı inşa edilmişlerdir. Tarihsel yapıların toplum yaşamı ve çevre ile iç içe olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Tarihi yapılara restorasyon çalışması yapılarak korunması varlıklarını sürdürebilmeleri açısından gereklidir. Restorasyonun koruma yöntemlerinden biri yeniden işlev vermektir. Tarihi yapılara yeniden işlev verilmesinde yapıya ve çevreye ait parametreler oluşturulmaktadır. Yeni işlev verilerek restorasyonu yapılan tarihi yapıların restorasyon sonrasındaki durumunun koruma açısından değerlendirildiği tez çalışmaları incelenmiştir. İncelenen çalışmalarda yeni işlev verilen tarihi yapıların restorasyon sonrası değerlendirme kriterleri göz önünde bulundurularak çalışmamıza konu olan İçkale Müze Kompleksi nin restorasyon sonrası değerlendirilmesinin yapılması için birtakım değerlendirme kriterleri oluşturulmuştur. Bu durumda tarihi yapılardan oluşan yerleşke konumundaki İçkale Müze Kompleksinin restorasyon sonrası;

- Yeniden İşlev Açısından
- Sosyokültürel Açıdan
- Sürdürülebilirlik Açısından
- Turizm Açısından
- Kent Tarihi Açısından
- Enerji Etkinliği Açısından Değerlendirilmesi yapılmıştır.

4.6.1.Alanın Yeni İşlev Açısından Değerlendirilmesi

Değişim bir gelişimin sonucudur ve sürekli bir döngü halindedir. Özgün işlevini yerine getiremeyen yapıların değişime ayak uydurması için çağdaş kullanıma açılmaları ve tekrar kullanılmaları söz konusudur (Eroğlu ve Yaldız 2006).

İşlev kavramı; isteklerin programlaştırılması anlamına gelmektedir. Yapının amacını, fiziki ve hacimsel boyutunun belirlemeye yardımcı olur. Bunun yanı sıra birde kullanıcı gereksinimleri vardır. Kullanıcı gereksinimleri insanların yapısal özelliklerinden meydana gelir. Yapının karşılayacağı kullanıcı gereksinmesi biyolojik, psikolojik ve sosyolojik açıdan incelenmelidir. Fiziksel anlamda bir yapı işlevsel

ömründen daha uzun ömür sürmektedir. Bu nedenle yapılara yeni işlev verilirken o yapının kendisinin bir müze olduğu unutulmamalıdır (Erdil Karaman 2011).

İşlev, tarihi kültürel miras yapıları için en önemli ölçüttür. Çünkü yapının formunu, konumunu ve alanını belirler. Yapının belirli ölçülerde fiziksel değişikliklere uğraması ve çağdaş ekler eklenmesi gerekebilmektedir. Müze işlevi verilmiş olan yapılar için müze yapısının gerektirdiği kriterler göz önünde bulundurulmalıdır. Müze yapısı olarak kullanılacak mekânlar sergileme amaçlı kullanılacakları için geniş mekânlara ihtiyaç vardır. Tarihi yapının kitlesel ve mekânsal bütünlüğü bozulmamalıdır. Yeni kapalı mekanlar kazanma isteği yerine açık alanlar değerlendirilmelidir. Yeni işlevin çevreye uyumu ve bölgede yaşayan insanlara etkisi düşünülmelidir. Yeni işlev için gerekli koşullar optimum sağlanmalıdır. Kullanıcı yoğunluğu dikkate alınarak yeni işlev kapsamında ihtiyaç mekânları belirlenmelidir. Bu belirleme yapılırken mümkün olduğunca yapının fiziksel durumuna müdahale edilmemelidir (Sinan 2011).

Yeniden işlevlendirme kapsamında İçkale Müze Kompleksi içerisindeki tarihi yapıların restorasyon sonrası verilen işlev doğrultusunda her birinin ayrı bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Daha sonra alanın yeni işlevinin değerlendirmesi genel olarak yapılmıştır.

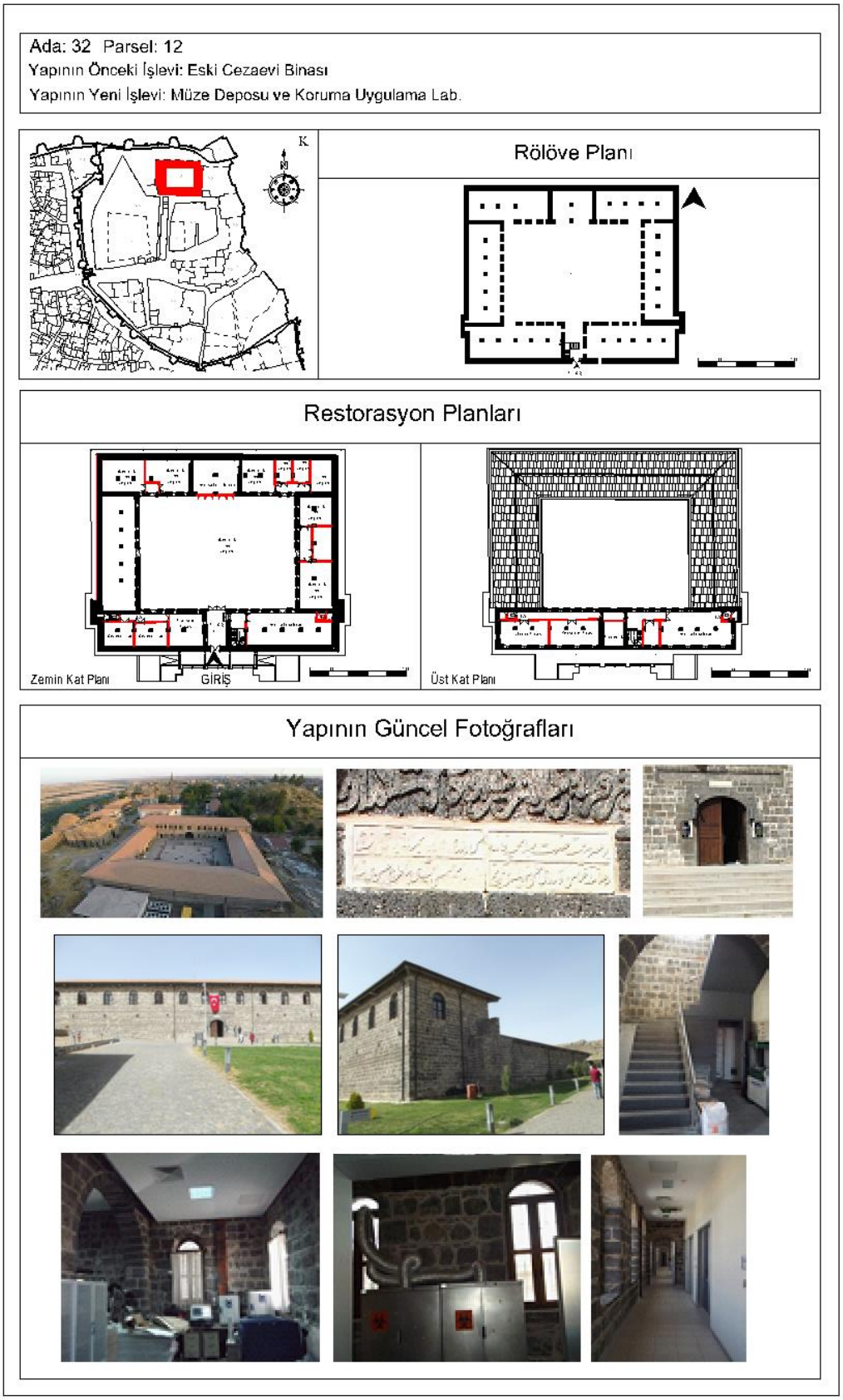
Müze Deposu ve Koruma Uygulama Laboratuvarı (Eski Cezaevi Binası)

Eski cezaevi binasının, 2012 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından "Diyarbakır Müzesi Koleksiyonunun Depolanması ve Koruma Uygulama Laboratuvarı" na dönüştürülmesi uygun görülmüştür. Böylece cezaevi binası restorasyon projesi hazırlanarak uygulaması yapılmıştır. Uygulama aşamasında temizleme, sağlamlaştırma, yenileme, yeniden yapım gibi restorasyon teknikleri uygulanmıştır.

- Yapının restorasyonunda, giriş kapısı üzerinde bulunan yıpranmış ve kirlenmiş olan kitabe onarılarak temizleme çalışması yapılmıştır. Bu sayede kitabenin daha sağlıklı bir şekilde geleceğe aktarılması sağlanmıştır.
- Zemin katta eser girişlerinin ana giriş kapısından yapılması amaçlandığı için giriş holünde bulunan özgün olmayan betonarme merdiven kaldırılmış, giriş holünün

yanındaki bölüme üst kata çıkışı sağlayan çelik konstrüksiyonlu bazalt kaplamalı bir merdivenin konumlandırılması uygun görülmüştür. Merdiven altındaki bölüm ise kapatılarak elektrik tesisatı için kullanılmıştır. Giriş holüne alüminyum doğramalı güvenlik kulübesi yerleştirilmiştir. Çağdaş ek olarak yerleştirilen güvenlik kulübesi yapılması kabul gören bir uygulamadır.

- Özgününde bazalt olan zeminin yer yer hasar görmüş bölümlerinde özgününe uygun tamamlama ve sağlamlaştırma çalışmaları yapılmıştır.
- Yapının tamamında aydınlatma elemanları, havalandırma menfezleri ve yangın söndürme sistemi elemanlarının yerleştirildiği asma tavan kaplaması kullanılmıştır. Yapıda meydana gelecek kötü görüntü bu sayede giderilmiştir.
- Yapının cephesine yer yer eklenmiş olan özgüne uygun olmayan duvar kaplamaları sökülerek özgüne uygun malzeme ile tamamlanmıştır.
- Güney kanadındaki iki katlı bölümünün ara kat döşemesi, özgün olmayan betonarme döşeme ile yapılmıştır. Bu durum tarihi yapının özgün yapım sistemine aykırı olduğu gibi yığma taşıyıcı sistemi zorlayıcı bir yük getirmektedir.
- Yapının tamamında wc, çay ocağı gibi servis mekanlarında özgüne uygun olmayan malzemelerin kullanıldığı görülmektedir.
- İklimlendirme elemanlarının havalandırma üniteleri özgün yapı duvarına monte edilerek avluya baktırılmıştır. Cephe duvarlarına özgün olmayan alüminyum yağmur olukları yerleştirilmiştir.
- Yapının restorasyon öncesinde mevcut olan çelik çatı sisteminin planlamada devamına karar verilmiştir. Geleneksel Diyarbakır yapılarında özgün örtü toprak damdır. Fakat toprak dam bakımının zor olmasından hareketle yakın dönem tarihi yapı restorasyonlarında üst örtü olarak tercih edilen eğimli çatı bu yapıda da kullanılmıştır. Günümüzdeki restorasyon uygulamalarında yapılan bu çalışma bilim kurullarınca uygun görülmektedir.

Şekil 4.39. Müze Deposu ve Koruma Uygulama Laboratuvarı (Eski Cezaevi Binası) Bina Şeması

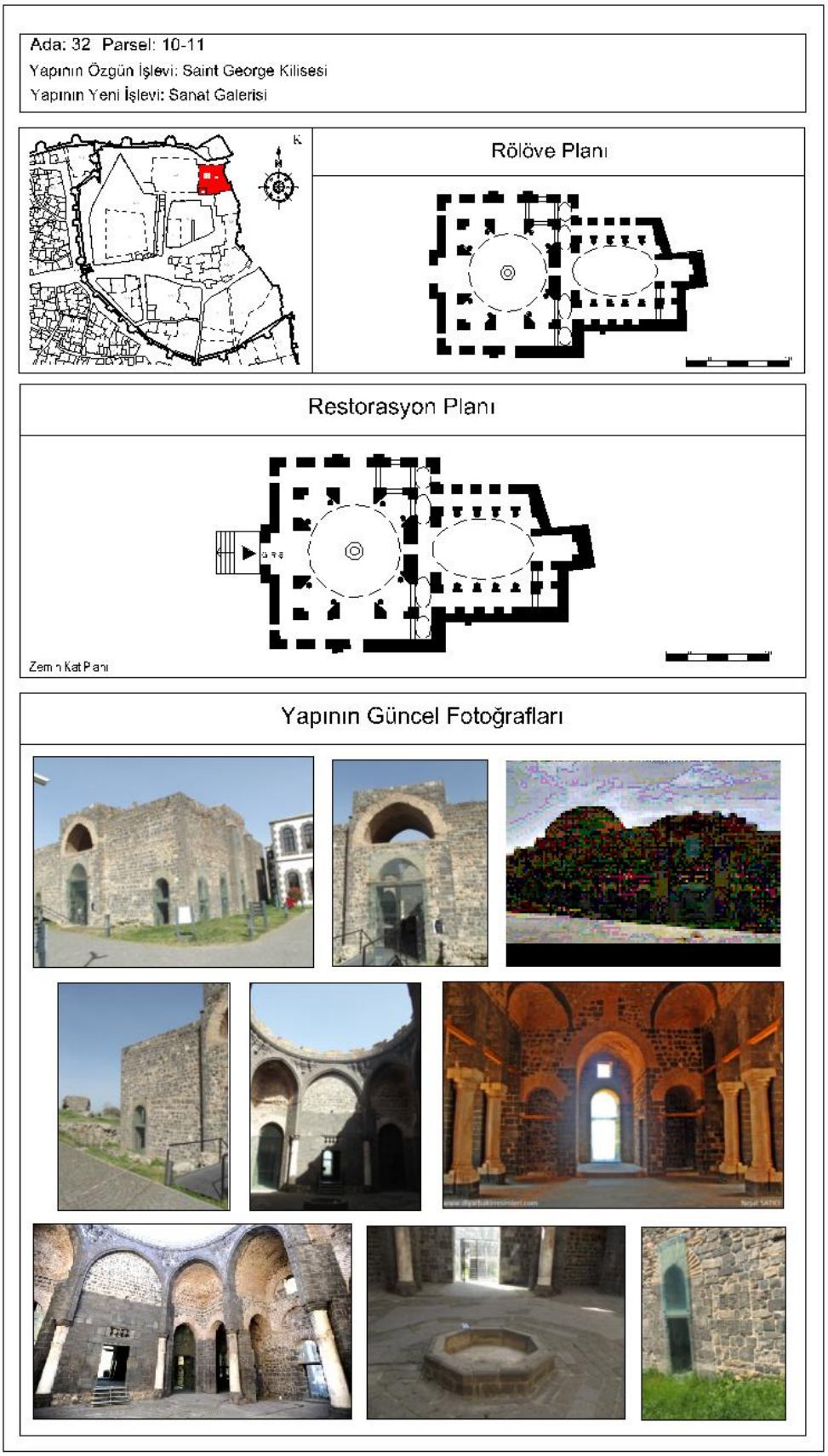
Sanat Galerisi (Saint George Kilisesi)

Saint George Kilisesi Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 22.09.2006 tarih ve 823 sayılı kararı ile 2007 yılında restorasyonu yapılmıştır. Restorasyon projesi kapsamında niteliksiz eklerin temizlenmesi, sağlamlaştırma yapılması ve mevcut yapının konservasyonunun yapılması kararlaştırılmıştır. Yapının İçkale Müze Kompleksi içerisinde "Sanat Galerisi" olarak kullanılması amaçlanmıştır.

- Restorasyon projesi kapsamında yapılan kazılar sonucu yapının özgün zemin kotuna ulaşılmıştır. Kilise plan düzleminde herhangi bir değişiklik görülmemiştir. Yapının, "-0.94" olan özgün zemin kotuna kadar indirilerek dış mekandan iç mekana geçiş sağlanmıştır.
- Yapının niteliksiz eklerden arındırılması sağlanarak doldurulan özgün açıklıkların yeniden açılması uygun görülmüştür. Kapatılmış olan pencere ve kapı boşlukları tekrar açılmıştır. Yapının mevcut halinde bulunmayan, zamanla yıkıma uğrayan veya yok olan doğramaların yerine pencere boşlukları lamine cam plakalarla kapatılmıştır.
- Yapının özgün halinden kalan ve restorasyon sırasında elde edilen üzerinde yazıtların bulunduğu taşlar restorasyon çalışması esnasında yeniden yapıya yerleştirilmiştir. Bu yerleştirme işlemi belli bir düzenin dışında yerleştirilmiştir.
- Kilise yapısında yapılan kazı çalışmaları sonucunda özgün döşemeye rastlanmıştır. Doğu ile batı bölümü arası kot farkından dolayı geçişi sağlamak için çelik konstüksiyonlu cam basamaklı merdiven kullanılmıştır.
- Yapının üst örtüsünün doğu ve batı olarak adlandırılan iki kubbeden oluştuğu bilinmektedir. Berchem'in (1910) "Amida" adlı kaynağından elde edilen bilgiler doğrultusunda 1910 yılında yıkılan batı kubbesinin 18 pencere açıklığından oluşan eliptik bir kasnak ile desteklendiği görülmüştür. Kasnak yapısının taştan, yıkılmış kubbenin ise tuğladan yapılmış olduğu düşünülmektedir. Batı kubbesinin üzerine oturduğu kasnağa tamamlama çalışması yapılmış ve üst örtü kapatılmamıştır.
- Dış mekan ve iç mekandaki duvar yüzeyleri çiçeklenmelerden temizlenerek bozulma görülen bölümlerde birleşim oranları belirlenen özgün sıva kullanılarak bozulmalar giderilmiştir. Yüzeyden kopan taşlar benzer malzeme kullanılarak

tamamlanmıştır. Kirlenmiş olan taş yüzeyleri uygun yöntemler doğrultusunda temizlenmiştir. Çimento esaslı niteliksiz sıvaların ve yüzeyi kaplayan bitişik yapının kalıntıları temizlenmiştir.

- Yapının yeni işlevi gereği Sanat Galerisi olarak kullanılması sebebiyle yapıya aydınlatma elemanları ve güvenlik elemanları yerleştirilmiştir.

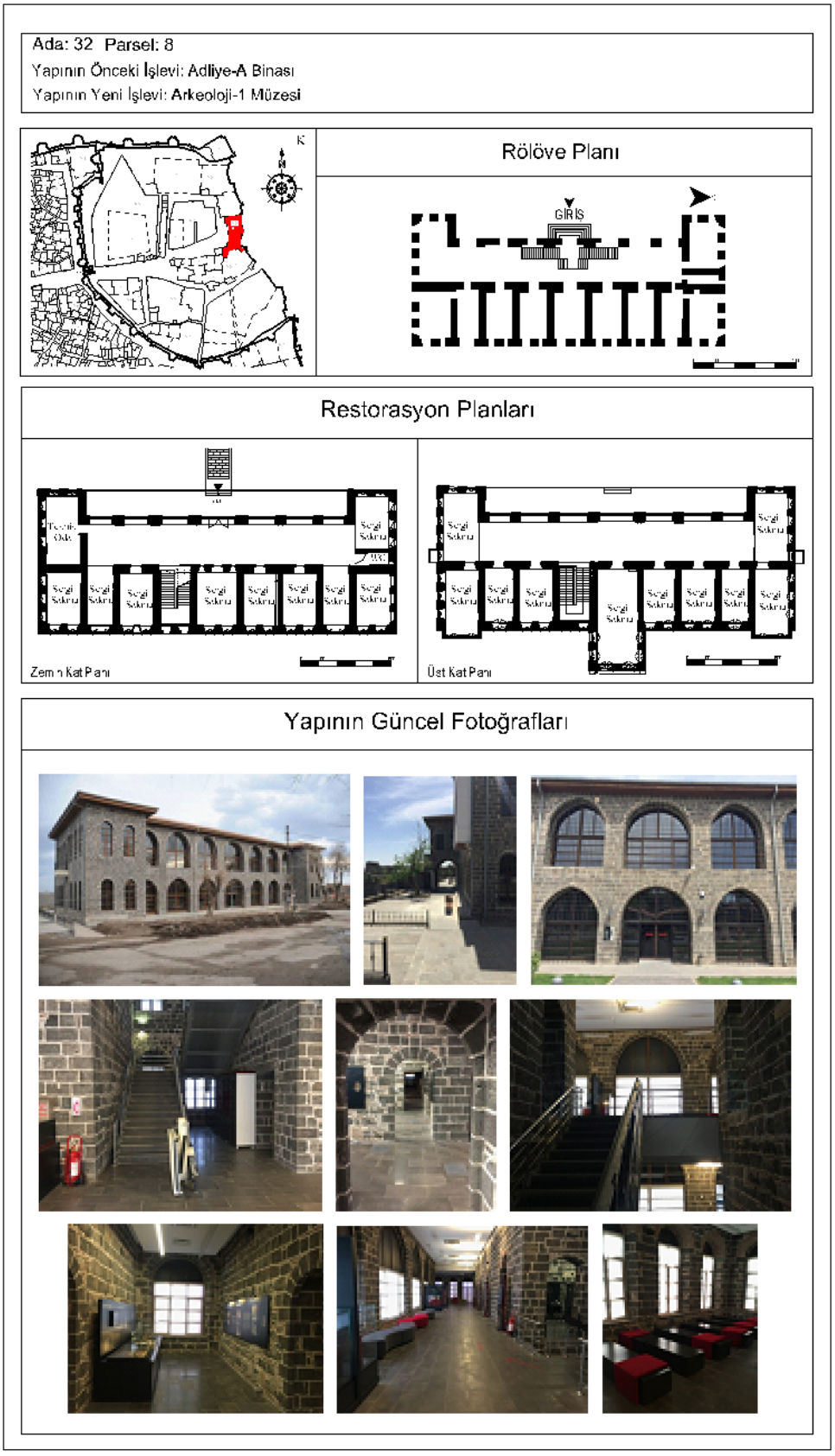

Şekil 4.40. Sanat Galerisi (Saint George Kilisesi) Bina Şeması

Arkeoloji-1 Müzesi (Adliye A Binası)

Adliye binası olarak hizmet veren yapı, İçkale Müze Kompleksi çalışması kapsamında Arkeoloji-1 müzesi adını alarak yeniden işlevlendirilmiştir. Restorasyon projesi kapsamında yapının niteliksiz eklerinden temizlenmesi, sağlamlaştırma ve tamamlama işlemlerinin yapılması uygun görülmüştür.

- Restorasyondaki temel ilkelerden biri yapının kaybettiği özgün mimariyi geri kazandırmaktır. Bu doğrultuda yapının özgünlüğünü kaybettiği kısımlarına yeniden yapım uygulanarak, yok olan bölümlerin çözümüne gidilmiştir. Böylece yapının bünyesinde barındırdığı tarihi kültürün kullanıcılara yansıtılması sağlanmıştır.
- Yapının müze amaçlı kullanımına yönelik olarak, mekânlar sergileme düzenine uygun tasarlanmıştır. Müze yönetimi tarafından seçilecek olan sergileme objelerinin niteliğine göre mekân boyutlarında uyuma gidilmiştir. Büyük objeler için uygun açıklığa sahip mekânlar oluşturulmuştur. Özgün yapıda bulunan kemerler olduğu gibi kullanılarak mekanlar arası geçişi sağlamıştır.
- Restorasyon projesinde belirtilen mekânlara sadık kalınarak uygulama aşaması tamamlanmıştır. Müze binası içerisinde bulunan eserlerin zarar görmemesi için uygun aydınlatma sistemi uygulanmıştır. Müze yapısı için uygun ortam yaratılmıştır fakat aydınlatma elemanları yapının özgün dokusuna zarar vermiştir.
- Pencere önlerine ışık geçirmez perdeler takılmıştır. Asma tavan sistemi ile iklimlendirme ve aydınlatma elemanları çözülmüştür Ayrıca bina geneline yangın ve güvenlik sistemi elemanları yerleştirilmiştir. Bu nedenle özgün duvarlarda montajlama yapılmıştır.
- Yapılan temizleme çalışmalarında özgün bulunan döşeme aynen kullanılarak yok olan döşemeler özgüne uygun olarak tamamlanmıştır. Üst kat döşemesi olarak betonarme üzeri bazalt taş kaplama kullanılmıştır.
- Arkeoloji-1 Müze binası içerisinde ziyaretçilerin dinlenmeleri için oturma elemanları yerleştirilmiş ve eğitim amaçlı videoların izlenebildiği sine vizyon odaları düzenlenmiştir.
- İklimlendirme elemanlarının havalandırma üniteleri özgün yapı duvarına monte edilmiştir. Cephe duvarlarına özgün olmayan alüminyum yağmur olukları yerleştirilmiştir. Yangın sistemi ve aydınlatma elemanlarının montajı özgün yapı dokusuna zarar vermiştir.

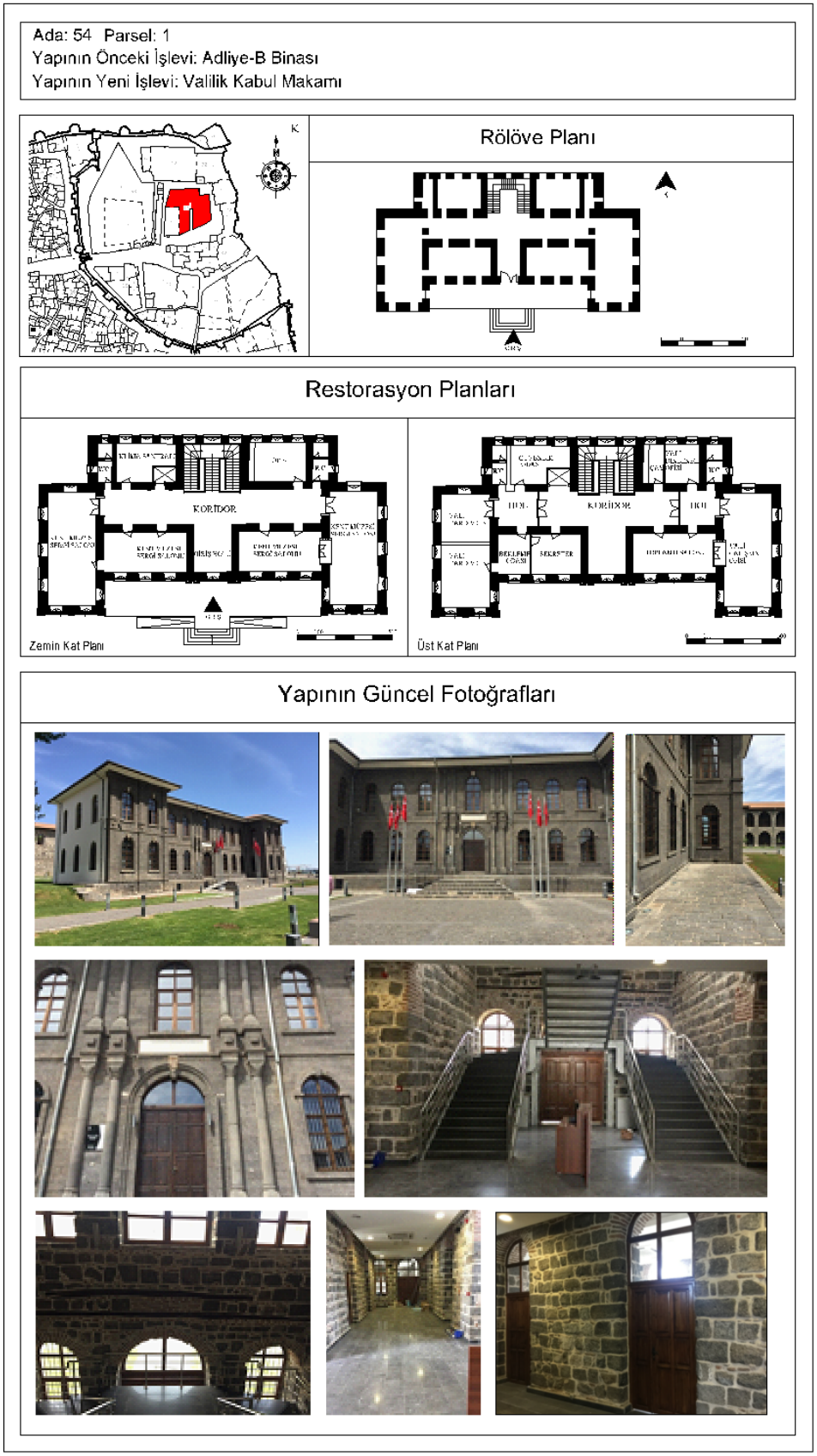

Şekil 4.41. Arkeoloji-1 Müzesi (Adliye A Binası) Bina Şeması

Valilik Kabul Makamı ve Kent Müzesi Sergi Salonu (Adliye B Binası)

Adliye B binası, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun kararı ile 2006 yılında "Diyarbakır Arkeoloji Müzesi Teşhir Binası" olarak tasarlanması kararlaştırılmıştır. 2011 tarihinde bu karar değişikliğe uğrayarak üst katın "Valilik Kabul Makamı" ve zemin katın ise "Kent Müzesi Sergi Salonu" olarak değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Adliye B Binasının, 2006 yılında yapılan söküm ve temizleme çalışmaları sonucunda özgün halini yansıtan ve strüktürel bakımdan pek sorunu olmayan bir yapı olduğu ortaya çıkmıştır. Eklerden temizlenen yapının dış cephesinde ortaya çıkan özgün yapı korunarak bozulma görülen kısımlar onarılmıştır.

- Girişin bulunduğu güney cephesi üç yönlü sahanlıklı merdiven ve engelli rampasından oluşmaktadır. Dairesel sütunlarla desteklenmiş giriş kapısının üzerinde bulunan kitabe temizlenerek mevcut halini almıştır.
- Yapının güney cephesi haricindeki cepheler özgününde sıvalı halde bulunduğu için eklerden arındırılarak sıvaları yenilenmiştir. Özgünün de bulunan kırma çatı, ahşap çatı konstrüksiyonlu ile desteklenerek üzeri Marsilya kiremitlerle örtülmüştür.
- Yapının üst katında valilik makam odası ve misafir kabul odaları yer almaktadır. Odalarda raspalanmış taş duvar, döşeme olarak ise betonarme üzeri ahşap lamine parke kaplama kullanılmıştır. Yapının tavanları asma tavan sistemi ile çözülerek içerisine iklimlendirme ve aydınlatma sistemi yerleştirilmiştir. Sergi alanı olarak tasarlanan koridorlar da ise betonarme üzeri porselen seramik kaplama kullanılmıştır. Ayrıca üst kata erişimi sağlayan asansör de merdiven kolunun soluna yerleştirilmiştir.
- Yapının giriş kapısının karşısında bulunan merdiven özgün halinde betonarme iken restorasyon sonrası üç kollu çelik konstrüksiyonlu merdiven olarak tasarlanmıştır. Özgün halinde depo mekanı olarak kullanılan merdiven altı bölüm kaldırılarak güvenlik bankosu yerleştirilmiştir. Yapının duvarlarına yapılan sağlamlaştırma çalışmaları sırasında gerek görülen bölümlere ahşap elemanlarla destek verilmiştir.

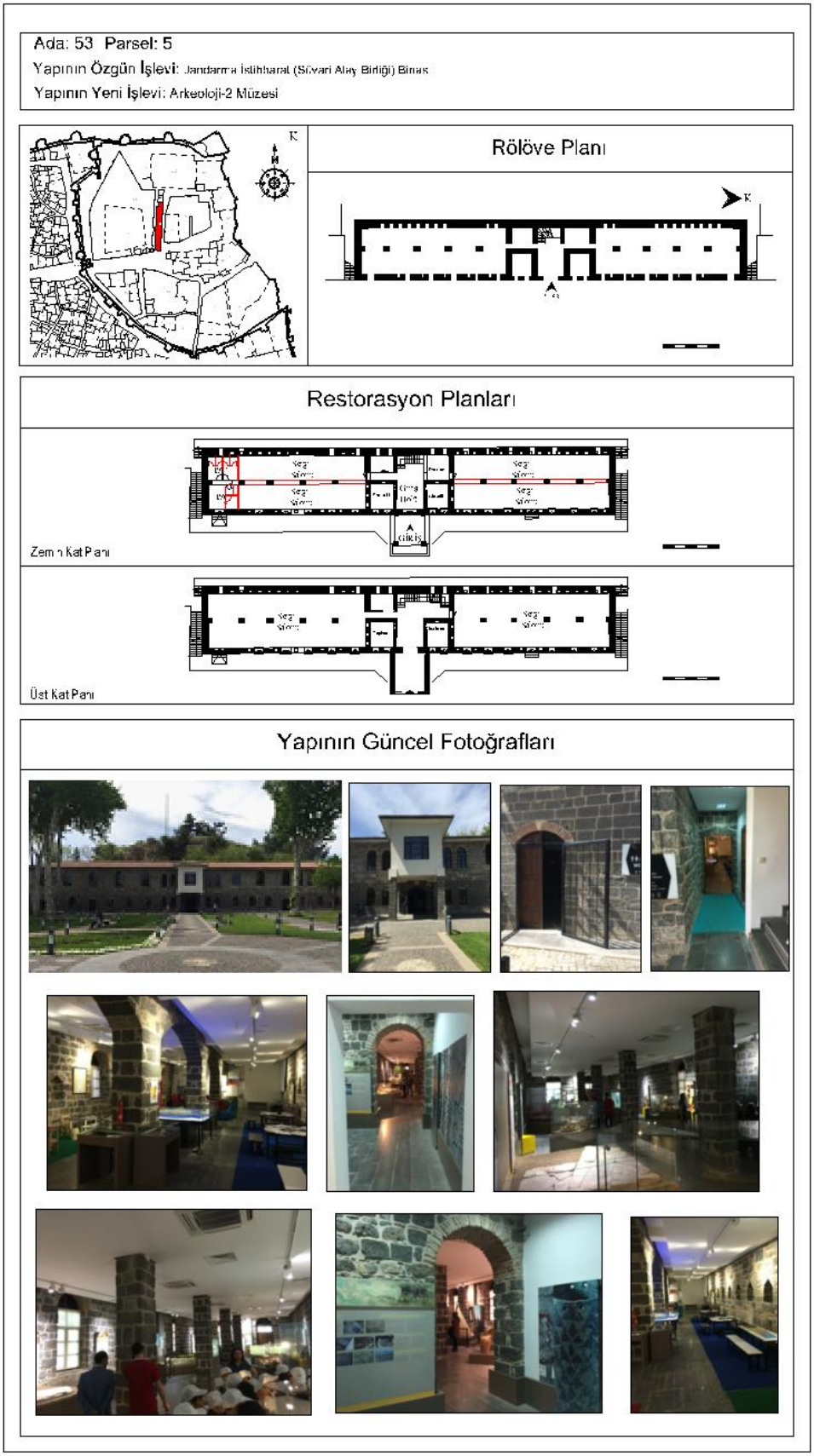
Şekil 4.42. Valilik Kabul Makamı ve Kent Müzesi Sergi Salonu (Adliye B Binası) Bina Şeması

Arkeoloji-2 Müzesi (Jandarma İstihbarat Binası)

Geçmiş dönemde jandarma istihbarat binası olarak kullanılan yapının Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun kararına göre, 2006 yılında "Arkeoloji-2 Müzesi" olması uygun görülmüştür. Restorasyon sürecinde yapı kütlesinin özgün mekânsal şemasına bir kısım müdahalelerde bulunulduğu gözlemlenmektedir. Müze yapısının ihtiyacı doğrultusunda mekânlara yeni işlevler verilmiştir.

- Özgün yapı girişi bozulmayarak müze girişi olarak kullanılmıştır. Özgün mekan planında giriş holünün karşısında bulunan merdivenin statik yönden güçlendirilerek mevcut yerinde kullanılmıştır.
- Motorlu engelli asansörü, merdiven holünün bitişiğindeki mekanda tavan döşemesinin kısmen sökülmesi ile yerleştirilmiştir. Giriş holünün sergi mekanları ile arasındaki kot farkı engelli ziyaretçilerde göz önünde bulundurularak rampa şeklinde çözülmüştür.
- Giriş holünün sağ aksı ve üst kat mekanları ise çok amaçlı sergi salonuna dönüştürülmüştür. Sol aks ise çocuk eğitim müzesi olarak tasarlanmıştır (İçkale Müze Kompleksi içerisinde 32.ada 5.parselde bulunan cephanelik binası çocuk eğitim müzesi olarak tasarlansa da günümüz mevcut halinde cephanelik binası idari binaya dönüştürülmüş ve çocuk eğitim müzesi olarak arkeoloji-2 binasının birimi kullanılmıştır). Çocukların güvenliğinin yeterince sağlanamaması ve yetişkinler ile birlikte aynı mekanları kullanmaları bakımından olumsuz bir uygulama olmuştur.
- Yapının duvar kenarlarında bulunan süpürgeliklerin boyu elektrik kablolarını gizlemek için yüksek tutulmuştur. Asma tavan sistem kullanılarak aydınlatma ve havalandırma sistemi çözülmüştür. Duvar içinde bulunan özgün nişler onarılarak aydınlatma elemanları yerleştirilmiştir.
- Yapının batı cephesinin Artuklu Kemeri ile bitişik duvarında müzeyi ziyaret eden ziyaretçiler için kapısı bahçeye açılan genel wc mekânı tasarlanmıştır. Mekânın içinde asma tavan kullanılmıştır. Bölücü duvarlarda sıva ve döşemede ise seramik kaplama kullanılmıştır. Özgün olmayan bir mekanın oluşturulması Yapının zarar görmesine sebep olmuştur.
- Girişin üstünü örten cumba çıkıntısı özgün halinde sıvalı iken yeni durumda da yine sıva ile yenilenmiştir. Pencere ve kapı kasaları ahşap doğramalar ile

değiştirilmiş ve önüne özgün haline uygun olarak demir korkuluklar eklenmiştir. Yapının üst örtüsü, mevcut halde bulunan ahşap konstrüksiyondan oluşan çatı örtüsüdür. Konstrüksiyonun hasar almış kısımları onarılmış, su yalıtım malzemesi kullanılmış ve üstü marsilya kiremit ile kaplanmıştır.

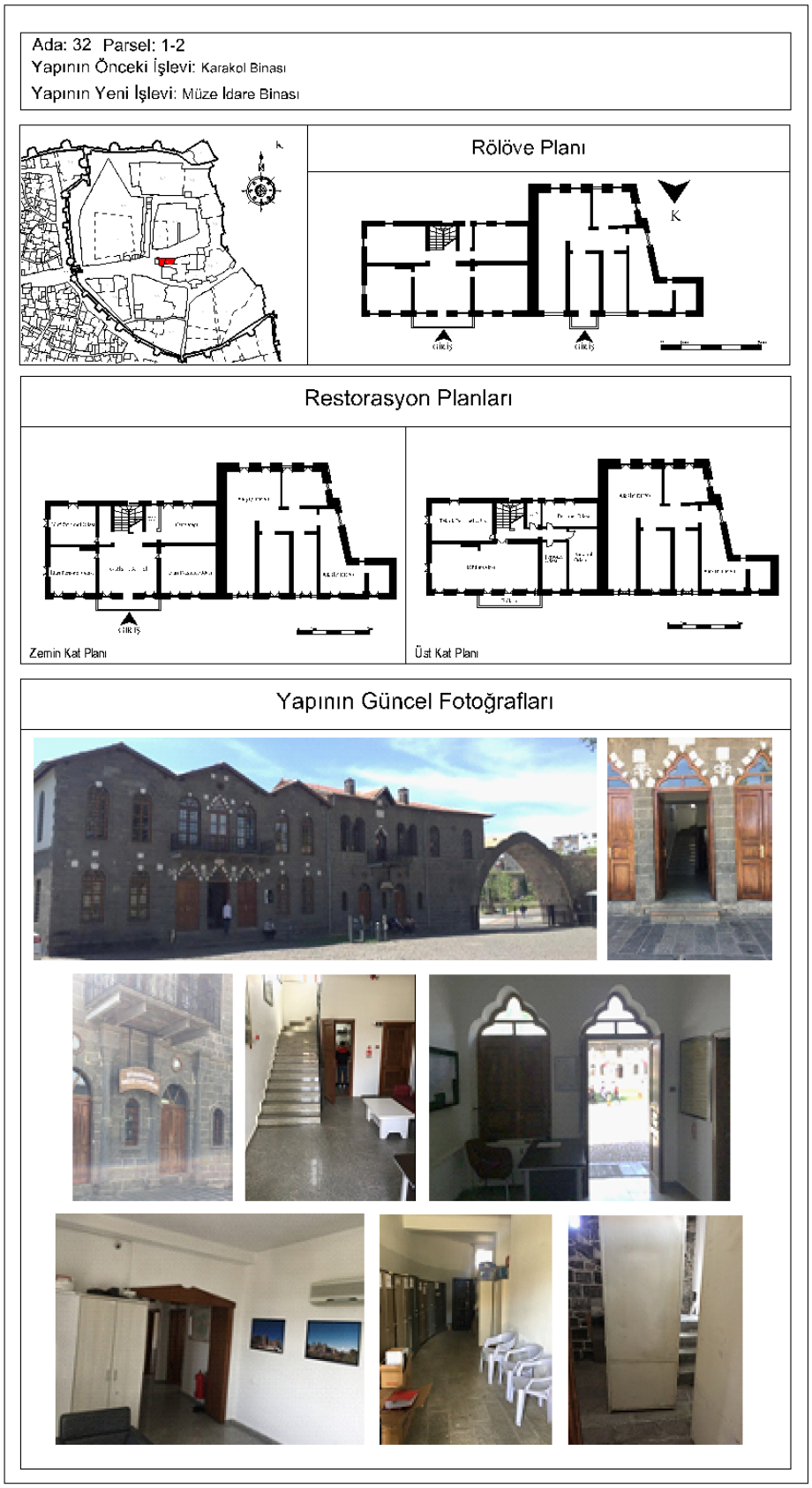

Şekil 4.43. Arkeoloji-2 Müzesi (Jandarma İstihbarat Binası**)** Bina Şeması

Müze İdare Binası (Karakol Binası)

Tarihi dönemdeki işlevi karakol binası olan yapının, Diyarbakır İçkale Müze Kompleksi kapsamında restorasyon projesi hazırlanarak Müze İdare Binası olarak kullanılması uygun görülmüştür. Yapının doğu duvarı Artuklu Kemerine, kuzey duvarı ise Hz. Süleyman Camiye bitişiktir. Tarihi dönemde iki girişi bulunan ve iki ayrı yapı olarak kullanılan bina günümüzde tek girişli kullanılmaktadır. Binanın cephesinde meydana gelen bozulmalar, çatlaklar, bitkilenmeler için temizleme, onarım, sağlamlaştırma çalışmaları yapılmıştır.

- Yapının cephesinde bulunan çıkmalar restorasyon öncesi durumda eskimiş ve bakımsız olduğundan dolayı çelik elemanlar ile desteklenerek sağlamlaştırma yapılmıştır.
- Giriş kapısının bulunduğu duvar cephede bazalt taş kaplama iken iç mekanda sıva ile üzeri kapatılmıştır. Benzer şekilde bu durum personel odalarında da mevcuttur. Yapının işlevi gereği müze müdürlüğüne ait personel odaları yer almaktadır.
- Zemin katta güvenlik ve sekreterlik odaları üst katta ise müdür, müdür yardımcısı, idari ve teknik personel odaları bulunmaktadır. Özgün duvar yüzeyleri sıvanarak boyanmıştır. Bu durum yapının özgün durumuna zarar vermiştir.
- Bina genelinde yangın ve güvenlik sistemi elemanları yerleştirilmiştir. Bu sistemlerin montajı sebebiyle özgün duvar yüzeyleri zarar görmüştür.
- Personel ihtiyacının karşılanması amacıyla yapılan wc ve çay ocağı mekanları yapının dokusuna uygun değildir. Islak hacim mekanları olmalarından ötürü yapıda nemlenme, su sızıntısı gibi zararlar verebilmektedir.

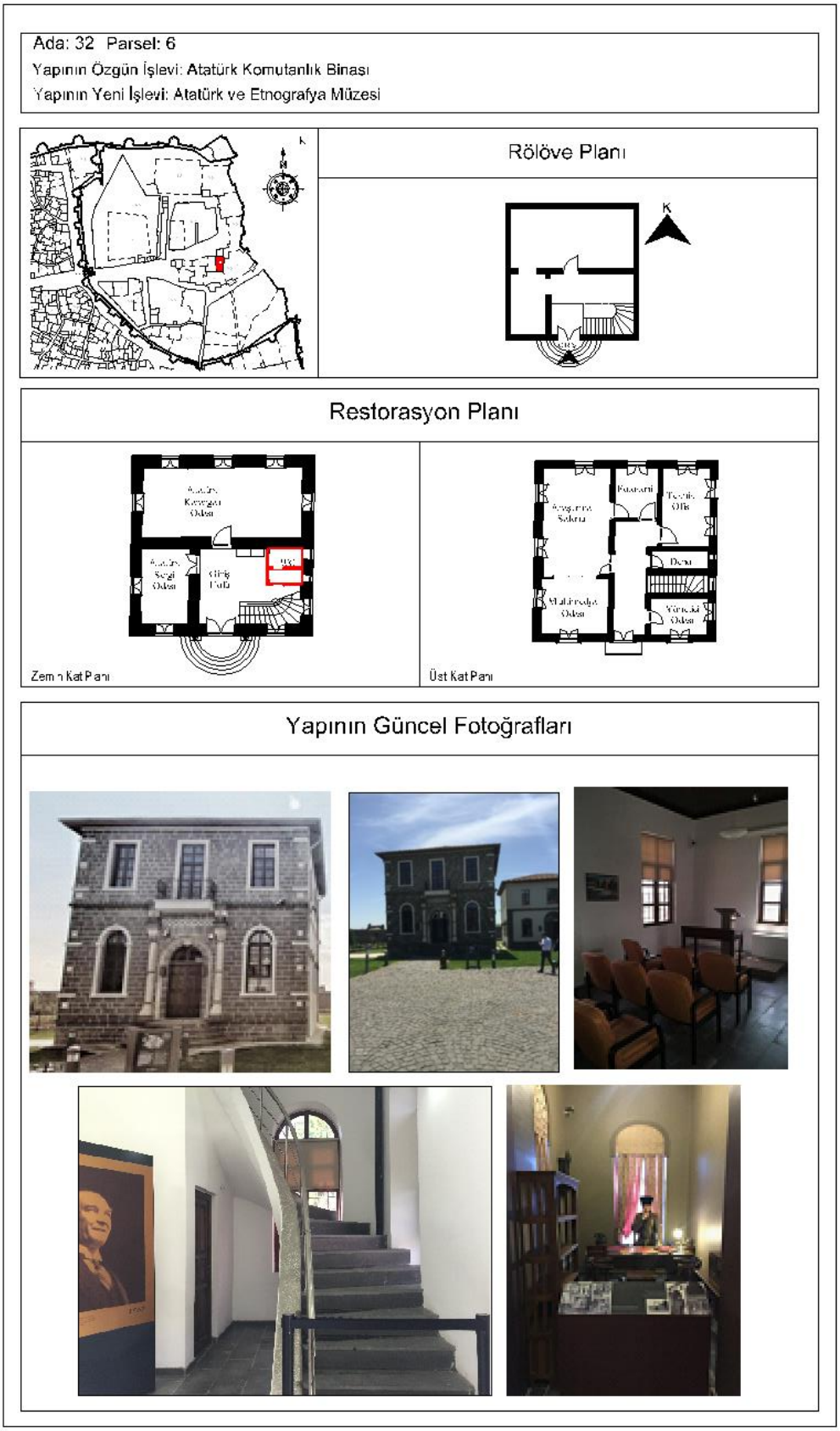

Şekil 4.44. Müze İdare Binası (Karakol Binası) Yapı Şeması

Atatürk ve Etnografya Müzesi (Atatürk Komutanlık Binası)

Atatürk komutanlık Binası Diyarbakır İçkale Müze Kompleksi kapsamında restorasyonu yapılarak "Atatürk ve Etnografya Müzesi" ne dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Restorasyon öncesi dönemde de müze yapısı olarak işlev görmekte olan yapı, çok fazla değişikliğe uğramadan günümüze kadar ulaşmıştır. İki katlı olan yapının alt katı Atatürk Müzesi, üst katı ise Etnografya Müzesi olarak kullanılması uygun görülmüştür. Günümüzdeki mevcut halinde alt kat kullanılmakta fakat üst kat henüz faaliyete geçirilmemiştir.

- Binanın güney giriş cephesi bazalt taş kaplama, diğer cepheleri ise sıvalıdır. Özgün taş cephenin bozulan derz boşlukları yenilenerek, cephe üzerinde temizleme çalışması yapılmıştır. Yıpranan taş elemanlara sağlamlaştırma uygulanarak günümüz haline ulaştırılmıştır. Giriş kapısı üzerinde bulunan eklenti yazı tabelası sökülmüştür. Giriş kapısını süsleyen kalker sütunlar onarılarak özgün haline uygun şekilde bırakılmıştır.
- Giriş kapısının bulunduğu kemerli geçişe aydınlatma elemanları, güvenlik ve yangın sistemleri yerleştirilmiştir. Özgünün de bulunan beyaz ahşap doğramalar, yeni kahverengi ahşap doğramalarla değiştirilerek önüne demir korkuluklar eklenmiştir. Giriş kapısının üzerinde bulunan balkon çıkıntısının korkulukları siyaha boyanmıştır. Yapının görünüşünü bozan bacalar kaldırılmıştır.
- Yapının çatısı onarılarak üzeri Marsilya kiremit ile kapatılmıştır. Yapının iç mekan döşemesi bazalt taş ile kaplanmıştır. Yapının duvarları sıva üzeri yağlı boya ile boyanmıştır. Tavanda asma tavan sistem kullanılarak aydınlatma ve iklimlendirme sistemi içerisine yerleştirilmiştir.
- Yapının özgününde bulunan ve üst kata erişimi sağlayan merdiven onarılarak bazalt taş ile kaplanmıştır. Merdivenin korkuluğu alüminyum korkuluk ile değiştirilmiştir. Restorasyon projesi kapsamında üst kattaki tüm alan sergi alanı olarak tasarlanmıştır. Yapının mevcut halinde ise sinevizyon odası, toplantı odası ve sergi mekanları bulunmaktadır. Üst kat günümüzde henüz faaliyete geçirilmemiştir.

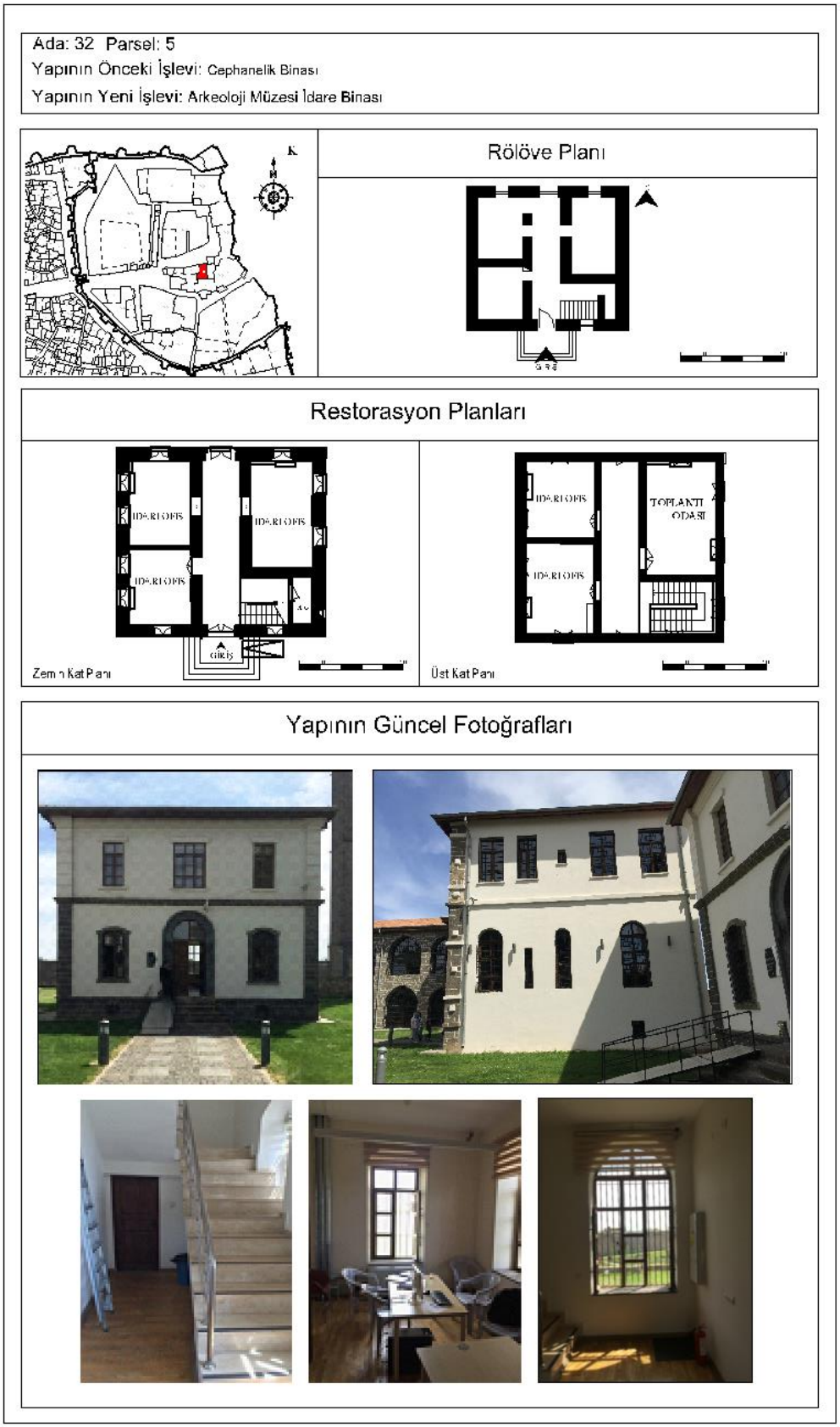

Şekil 4.45. Atatürk ve Etnografya Müzesi (Atatürk Komutanlık Binası) Bina Şeması

Arkeoloji Müzesi İdare Binası (Cephanelik Binası)

Tarihi dönemdeki işlevi cephanelik binası olan yapının, restorasyon projesi kapsamında çocuk eğitim müzesi olması kararlaştırılmıştır. Fakat çocuk eğitim müzesi Arkeoloji-2 binasında konumlandırılınca cephanelik binası arkeoloji müzesi idare binası olarak işlevlendirilmiştir.

- Strüktürel olarak fazla bir sorunu olmayan, özgün özelliklerini yansıtan yapının arka ve yan cepheleri sıvalı, ön cephesi ise en gösterişli cephesidir. Ön cephe duvarı sıvalı olup cephe köşelerinde bazalt taş kaplama kullanılmıştır.
- Cephelerde sıvası dökülen yerlerde sıva onarımı ve gereken yüzeylerde uygun malzeme ile taş temizliği yapılmıştır. Giriş kapısına engelli erişimi için rampa yerleştirilmiştir. Engelli vatandaşlar için kolaylıklar yapı genelinde düşünülmüştür.
- Restorasyon öncesi durumda, pencere ve kapı boşluklarında doğramaları bulunmayan yapının restorasyon projesi kapsamında bu boşluklara ahşap doğrama yerleştirilmesi uygun görülmüştür. Özgün olmayan pencere parmaklıkları kaldırılmıştır. Yapının özgün durumu korunmuştur.
- Zemin katta bulunan üç oda teknik personel ve uzman odası olarak işlevlendirilmiştir. Odaların duvarları sıva ile kapatılmıştır ve döşemesi ise lamine ahşap parke ile kaplanmıştır.
- Tavana aydınlatma elemanları yerleştirilmiştir. Döşeme üzerinden havalandırma boruları geçirilmiştir. Yapının merdiveni mevcut halinde betonarme olup restorasyon kapsamında da strüktürü yenilenerek üzeri mermer kaplama ile kaplanmıştır.
- Demir ferforje olan eski korkuluklar alüminyum korkuluklar ile değiştirilmiştir. Merdiven altı mekân depo olarak kullanılmaktadır.

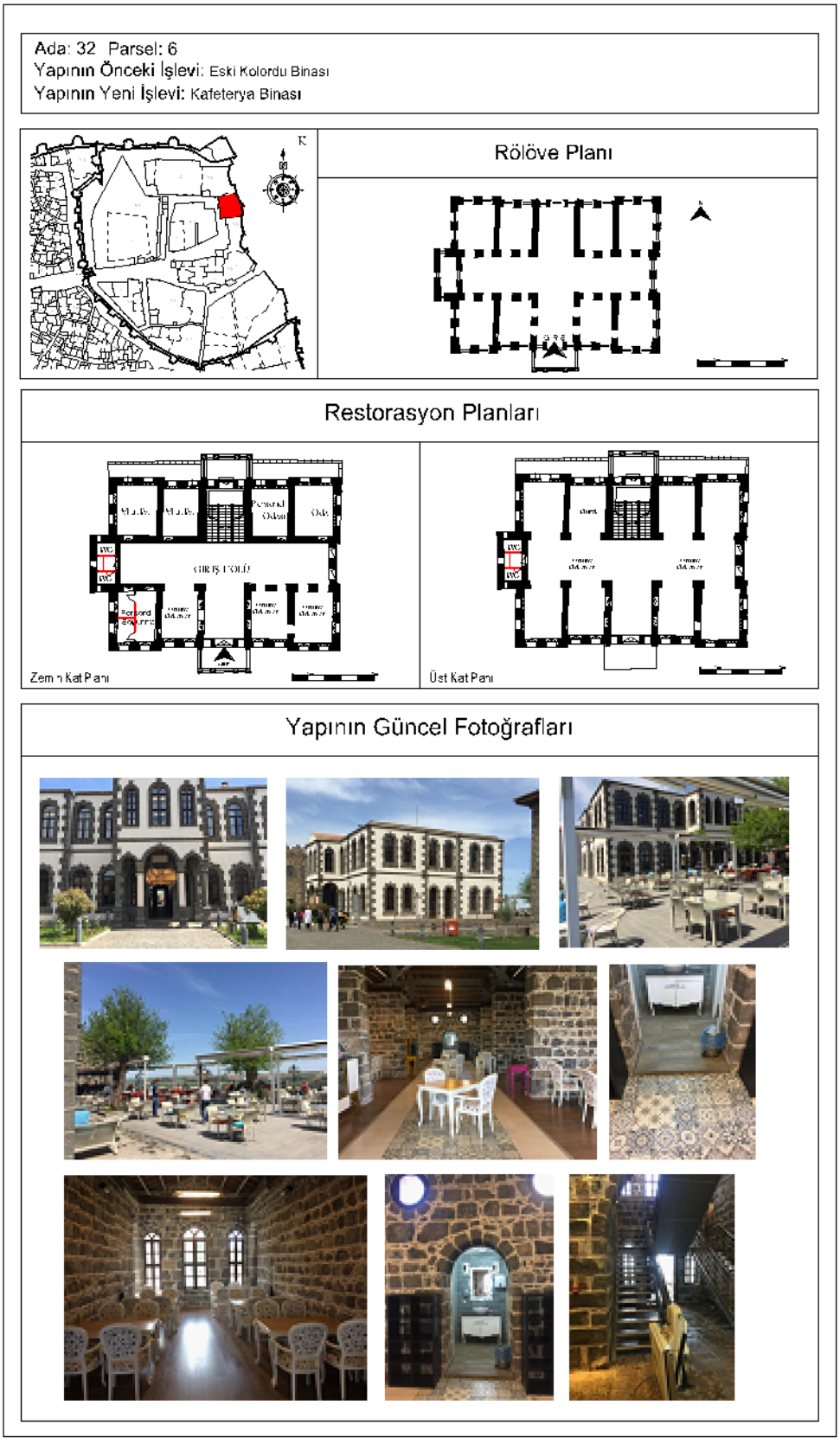
Şekil 4.46. Arkeoloji Müzesi İdare Binası (Cephanelik Binası) Yapı Şeması

Kafeterya Binası (Eski Kolordu Binası)

Eski kolordu binası İçkale Müze Kompleksinde günümüze ulaşan yapıların nitelikli olanlarından biridir. Yapı zaman içerisinde çeşitli ekler almıştır. Restorasyon projesi ile yapının özgününe dönmesi, eklerden arındırılması sağlanmıştır. Müze ziyaretçilerine sosyal bir mekan sunabilmek adına kafeterya işlevi ile yeniden işlevlendirilmiştir.

- Restorasyon projesi kapsamında yapılan söküm çalışmaları ile yapının kuzeyine eklenen ek yapı kaldırılmıştır. Kuzey cephesine eklenen yapı kaldırıldıktan sonra bu cephenin pencere boyutları özgün biçime uygun olarak düzenlenmiştir.
- Yapı cephesinin özgün kalarak bozulmayan bölümlerine onarım çalışması yapılmıtşır. Cephe kenarlarında bulunan süsleme amaçlı taş malzeme ile pencere söveleri dışında kalan alanlar sıva ile kapatılmıştır. Mevcutta doğraması bulunmayan pencere ve kapı boşluklarına ahşap doğramalar yerleştirilmiştir. Revaklı bir yapıya sahip olan giriş cephesine kafeterya tabelası yerleştirilerek kullanıcılar için yönlendirme sağlanmıştır.
- Mevcut halinde yıkılmış olan çatı örtüsü, çelik konstrüksiyon kullanılarak yeniden oluşturulmuştur ve üzeri Marsilya kiremit ile kaplanmıştır. Çelik konstrüksiyon üzerine aydınlatma elemanları yerleştirilmiştir.
- Özgününde giriş holünün karşısında yer alan üç kollu merdiven yine aynı formda inşa edilmiştir. Merdivenin sağ koluna engelli asansörü yerleştirilmiştir. Zemin kattaki söküm çalışmaları sırasında özgün döşeme ortaya çıkmıştır. Özgün döşeme korunarak günümüz yapısında kullanılmıştır.
- Yapının kuzey-güney yönlü aksındaki hol boyunca mutfak ve servis mekânları yerleştirilmiştir. Mutfak ve servis mekânlarının duvarları özgün taş duvar olup zemini seramik kaplama tasarlanmıştır. Tavanları asma tavan sistemi ile kapatılarak aydınlatma sistemi yerleştirilmiştir. Kafeterya işlevinin gerektirdiği mekanlar sebebiyle yapının özgünlüğü kısmen bozulmuştur.
- Teras olarak kullanılan arka bahçede bulunan özgün havuz serinleme amaçlı görsel olarak kullanılmaktadır. Teras zemini özgün olan malzeme korunarak bozulmuş olan yerlere özgününe uygun olarak bazalt taş kaplama yapılmıştır. Terasa güneşten koruyucu açılır-kapanır sistem gölgelik elemanlar

yerleştirilmiştir. Ayrıca yapı cephesine aydınlatma elemanları monte edilmiştir. Aydınlatma elemanlarının montajı özgün yapı dokusuna zarar vermiştir.

Şekil 4.47. Kafeterya Binası (Eski Kolordu Binası) Yapı Şeması

İçkale Müze Kompleksi'nin içerisinde bulunan yapıların yeni işlev olarak müzeye dönüştürülmesi incelendiğinde;

- Tek bir yapı içerisinde tasarlanan müze yapısının ihtiyaç programını karşılayan birimler, İçkale'de ayrı binalara dağıtılarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu durumun İçkale yerleşkesi için olumlu bir çözümleme olduğu söylenebilir. Sergileme bölümleri ayrı binada, yönetim yapısı ayrı binada, laboratuvar ayrı binada çözümlenerek ayrıca gelen ziyaretçilerin dinlenmesi için ayrı bir kafeterya binası, arkeolojik kazı alanları gibi mekânlar oluşturulmuştur.
- Ziyaretçilerin ve çalışanların kullanabileceği wc, lavabo gibi ıslak hacimlerin sayısının ve yerinin uygun olmadığı gözlemlenmiştir. Eski Jandarma İstihbarat binasının zemin katına dışarıdan tüm yerleşkeye hitap etmesi için sonradan açılan kapı ile girişi sağlanan wc mekanı oluşturulmuştur. Bu durum, mekanın döşeme ve duvarlarının özgün durumuna aykırı tasarlanmıştır.
- Müze işlevi gereği sergi alanlarına ihtiyaç duyulduğu için yapılardaki bölücü duvarlar kaldırılmış ve geniş mekanlar elde edilmiştir.
- Müze kompleksini ziyaret eden ziyaretçiler için kafeterya yapısı oluşturulmuştur. Kafeterya yapısının işlevi gereği mutfak mekânı düzenlenmiş bu düzenleme yapılırken yapının özgün durumuna aykırı müdahaleler yapılmıştır.
- Yeni işlev verilen yapılarda gereken güvenlik ve konforun sağlanması gerekmektedir. Yeni işlev kazanan binalara klimalandırma, yangın söndürme, yangın uyarı, güvenlik kamerası, gibi teknik donanımlar eklenmelidir. İçkale Müze Kompleksindeki yeni işlev verilmiş yapılara müze işlevi için sergilenecek eserlerin iklimlendirme sistemleri özgün yapı elemanlarına yerleştirilmiştir. Kullanıcı gereksinimi olarak yapıya soğutma, ısıtma ve elektrik tesisatı döşenmiştir. Bu tesisatlar yapılarda su kaçağından kaynaklanacak hasarlara, ısınmadan kaynaklı hasarlara, montaj nedeni ile yapı elemanlarının zarar görmesine sebep olmaktadır.
- Dini bir yapı olan St.George Kilisesinin yeni işlev verilerek Sanat Galerisine dönüştürülmesi ile binanın sanatsal değeri tekrar ortaya çıkarılmıştır. Fakat cephe duvarında bulunan ve yapı hakkında bilgi veren kitabelerin rastgele bir şekilde yerleştirilmesi yapının özgünlüğünü bozarak bütünselliği bozan bir sorun yaratmıştır.

4.6.2. Alanın Sosyokültürel Açıdan Değerlendirilmesi

Türk Dil Kurumu'na göre "***kültür;*** *tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü", "****sosyokültürel;*** *aynı anda bir toplumu veya toplumsal bir grubu ve kendine özgü olan kültürü ilgilendiren*" şeklinde tanımlanmaktadır.

Toplumun sosyal gelişimi kültürel temellere dayanır. Her nesil kendisinden önceki nesillerden öğrendiklerini ve kendisinin kültürün bütününe katkılarını bir sonraki nesile aktarmaktadır. Bu nedenle kültür insan için kendi toplumunun bir mirasıdır. Yani birey kültürü daha önceki kuşakların çaba ve tecrübelerinin bir ürünü olarak devralmaktadır. Kültür bir toplumsal üründür. İnsanlar arası etkileşimden doğar ve gelişir. Tarihi yapılar, sosyokültürel açıdan bulundukları yerleşimlerin toplumunun geçmişini yansıtan mimari ürünlerdir. Tarihi yapıların varlıklarını sürdürebilmeleri için yeni işlevler verilerek korunarak yaşatılması kentin sosyokültürel yapısı, yani toplumun kente aidiyeti ve mimari mirası koruması açısından gereklidir.

İşlev verilecek olan tarihi yapının bulunduğu bölgede yaşayan ailelerin sosyal ve ekonomik durumu, dünya görüşleri, yaşam biçimleri, tarihi yapıya bakış açıları dikkate alınarak yeni işlev verilmelidir. Eğer bölgede bulunan halkın ekonomik düzeyi düşükse müze yerine gelir seviyesini yükseltmeye yarayacak başka bir işlev onları daha fazla memnun edebilir. Halk yeni işlevi benimseyebilmeli ve yabancılık çekmemelidir. Yeni işlev verilecek alanda yaşayan halk kendi yaşam alanından uzaklaştırılmamalıdır. (Uğursal 2011).

Kültürel mirası korurken herkese birtakım görevler düşmektedir. Sivil toplum örgütleri meydana getirilerek anıtların korunması, yapılan müdahalelerin incelenmesi için kamuoyu oluşturulmalıdır. Bu noktada halkında eğitim görerek desteği sağlanmalıdır. Seminerler düzenlenerek toplanan bilgiler sivil toplum örgütleri, dernekler ve koruma kurulları vasıtasıyla halkın bilinçlenmesi sağlanmalıdır.

Diyarbakır Suriçi Bölgesi Cumhuriyet dönemine kadar bütün yaşamın geçtiği bir yer olmuştur. Müze kompleksinin bulunduğu alan ise bu tarihsel süreç boyunca kentin idarecileri tarafından yönetim merkezi olarak kullanılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte mimari yapılaşma sur dışına doğru açılmaya başlamıştır. Yeni yönetim birimleri

sur dışına yerleşmeye başlamış ve zamanla İçkale bölgesindeki müze kompleksi alanı yönetim merkezi işlevini yitirmiştir. 1980 sonrasından Restorasyon öncesindeki döneme kadar bu bölge askeri kullanıma bırakılarak halkın girişi sınırlanmıştır.

- Günümüz Diyarbakır halkı için uzun yıllar yasaklı bölge konumunda olan bu bölgenin müze işleviyle halka açılması sonucunda halkın sosyokültürel yapısına ait mimari eserleri görme ve tanıma şansı doğmuştur.
- Müze işlevi verilen bölgede yerel ve ulusal hatta uluslararası ölçekte sosyal hareketlilik başlamıştır. Bununla birlikte müzeyi ziyaret eden insanlar arasında kültürel etkileşimde başlamıştır. Kentteki okulların müze gezileri ile küçük yaş gruplarının, sergilenen eserler, çocuklar için ayrılan kazı alanları, müzedeki tarihi yapıların sayesinde kentin kültürel yapısını tanıması ve kültürel belleğin oluşması sağlanmıştır.
- Eski Adliye Binası, İçkale müze kompleksinin gerektirdiği ihtiyaç doğrultusunda yeni işlevi gereği müze binası olması gerekirken kentin merkezi yönetim makamınca özel kabul binası olarak kullanılmaktadır. Tarih boyunca yönetim merkezi olarak kullanılan alan bugün bile yönetim merkezi tarafından tercih edilmektedir. Kente gelen konuklarını müze kompleksi alanındaki binada kabul etmesi kentin tanıtımı açısından olumlu bir etkendir. Ancak bu olumlu etkenin beraberinde getirdiği bazı olumsuzluklar da bulunmaktadır. Araç girişinin olmadığı müze kompleksine Valilik makam ve koruma araçları ile Valilik ziyaretçilerinin araçları alana girmektedir. Yaya kullanımı için düşünülen alanın zemin kaplamaları bu araç sirkülasyonu nedeniyle zarar görmektedir.
- Yeniden işlev verilerek kente kazandırılmış olan İçkale Müze Kompleksi projesi incelendiğinde; Suriçi bölgesinin cazibesini yitiren tarihi dokusunun yeniden halkla buluşturulmasının hedeflendiği görülmektedir.

Askeri konumundan ve güvenlik sebeplerinden dolayı İçkale bölgesi halkın rahatlıkla gezemediği bir bölge olmuştur. Restorasyonu yapılan alan topluma açılarak hem mimari yapılara olan merak giderilmiştir hem de tarihi dönemin izleri günümüze taşınmıştır.

4.6.3. Alanın Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi

Toplumlar kültürel değerleri ile birlikte varoluşlarını devam ettirirler. Geçmişten gelen kültürel değerler toplumun yaşamını biçimlendirmeye yardımcı olur ve sosyalleşme yönünde topluma katkıda bulunur. Toplumun içinde bulunduğu çevrenin kültürel değerlerinin zamanla en az hasarla yıpranarak gelecek kuşaklara aktarılması kültürel sürdürülebilirlik ile mümkündür. Aynı durum tarihi çevreler içinde geçerlidir. Tarihi yapıların korunması hem kentin gelişimi hem de kent kimliğinin sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Sürdürülebilirlik kapsamında mevcut binaların onarılması; karbondioksit gazı salınımı, kaynak kullanımı, yıkımla çıkacak inşaat atıkları bakımından oldukça etkili bir durum meydana getirmektedir. Mevcut binaların yıkılması yerine restore edilerek tekrar kullanılması harcanan enerjiden de tasarruf sağlamış olacaktır (Tutkun ve İmamoğlu, 2015).

Sürdürülebilirlik kapsamında, koruma kavramı hayata geçirilirken yapısal ölçek ile sınırlı kalmayıp kent ölçeğinde de değerlendirme yapılmalıdır. Çünkü korumayı gerçekleştirirken kent ile yapının bir bütün olarak ele alınması daha sağlıklı bir sonucun ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Kültürel miras yapılarının yalnızca restorasyonun yapılması sürdürülebilirliği tam olarak yansıtamaz. Günümüz toplumuna uyumlu olması ve yeniliklere cevap verebilmesi de gerekmektedir. Kültürel miras değeri taşıyan yapıların korunması konusunda akla gelen ilk tasarımlardan biri koruma düşüncesi olarak müze yapısına dönüştürülmesidir.

Kültürel miras yapılarının yalnızca restorasyonunun yapılmasıyla tarihi yapının sürdürülebilirliği sağlanamaz. İnsanlar için tasarlanan yapılar, içinde yaşam olduğu sürece varlığını sürdürebilirler. Yaşamın olmadığı yapılar ise yıkılma sürecine girerler. Bir dönemin sosyal ve mimari yapısını yansıtan yapılar; uzun yıllar sonra özgün işlevinin ortadan kalkması, konfor koşullarının yetersizliği gibi nedenlerle kullanılmayarak terk edilirler. Ancak bir süre daha mimari bir yapı olarak varlıklarını sürdürmeye devam edebilir. Zamanla insanlar tarafından çeşitli nedenlerle kullanılmadıkları için yıpranma ve yok olma süreci başlayan bu yapılara yeni işlevler vererek varlığının sürdürülebilirliği sağlanabilir. Türkiye'de tarihi yapıların restorasyonu yapılarak korunmasını sağlama süresinde akla gelen ilk fikir, yapıya müze işlevi vererek sürdürülebilirliğinin sağlanması olmuştur.

- İçkale'de yer alan tarihi yapıların bulunduğu bölge de Müze kompleksi olarak işlevlendirilerek hem alan kente kazandırılmış hem de tarihi bir yerleşim bölgesinin korunarak varlığını sürdürülebilirliği sağlanmıştır.
- Müze işlevi ile yeniden değerlendirilen yapıların asıl kullanıcı kitlesi ziyaretçilerdir. Her yaştan ziyaretçi profiline sahip olan müze kompleksinin ağırlıklı olarak okul çağındaki genç nüfus tarafından kullanıldığı gözlemlenmektedir. Kentin tarihsel geçmişini tanımaya ve anlamaya çalışan bu genç kesim, okul gezileri veya aileleri aracılığıyla yaşadıkları kentin tarihini ve kültürünü tanımaları için müze kompleksini ziyaret etmektedirler. Bu sayede kentin genç nüfusuna kazandırdıklarıyla müze kompleksi tarih bilincinin sürdürülebilirliğine katkı sunmaktadır.
- Yeni işlev ile tarihi yapının konforlu bir kullanım göstermesiyle ziyaretçilerin tekrar gelmesi yani kullanımın sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Günümüzde Müze kompleksinde, hem yerel hem ulusal ölçekte ilgi uyandıran bir konumda olması açısından kullanım sürekliliği sağlanmıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda bu sürekliliğin devamı için farklı fikirlerin geliştirilmesi gerekmektedir.
- Müze ziyaretlerine gelen farklı yaş ve sosyal gruplardan insanların, müzedeki dolaşımı sırasında birbirleriyle görsel ve sözlü diyaloglarının olması ile kentin farklı kesimleri arasında da kültürel süreklilik sağlanmaktadır.
- Mümkün olduğunca azami dış müdahale ile restorasyonu yapılarak çevre kirliliğinin önüne geçilmiştir. İçkale müze kompleksi içerisindeki tarihi yapıların sahip olduğu özgün malzemeler ile onarımlar yapılmıştır. Bu sayede çevresel sürdürülebilirlik sağlanmıştır.

4.6.4. Alanın Turizm Açısından Değerlendirilmesi

İnsanların farklı kültürlere ilgi duyması, bu ilgiyi gidermek için gezmesi, görmesi ve araştırması gerekmektedir. Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre; turizm "Bir ülkeye veya bir bölgeye turist çekmek için alınan ekonomik, kültürel, teknik önlemlerin, yapılan çalışmaların tümü" dür. Yani, bir bölgenin turizme açılması o bölgenin toplumsal, siyasi, dini, ekonomik, teknolojik ve kültürel olaylarını etkilemektedir.

Tarihi yapıların korunması, yeni bir işlev kazandırılması koruma kavramının amaçlarından biridir. Turizm ise; korumanın sağlanması için bir sponsor görevi görmektedir. Tarihi kültürel miras alanlarının turizme açılması ile bölgedeki halkın ekonomik koşullarının gelişmesi beklenir. Bölge halkının yaşam koşulları ekonomi ile birlikte iyileşir. Toplumsal bilinçlenme ile bölgede yaşayan insanların kültürel değerlerini ve tarihi mirasın korunmasına yönelik çabaları artar. Tarihi yapılar yok olmaktan kurtulur. Bölgede turizmin canlanması ile farklı kültürlerin bir araya gelmesi sağlanır (Özkan 2005).

Tarihi yapılar yeniden işlev kazandığında, turizme katkı sağlamanın yanı sıra asıl amacı geleceğe kalabilmektir. Geleceğe kalabilmek için turizmden elde edeceği farkındalık ve finansal yardımı kullanmaktadır. Böylece bir tarihi yapının turizme açılması hem ekonomik hem kültürel yararları beraberinde getirmektedir.

İçkale Müze kompleksi projesinin ortaya çıkma hedeflerinden biride alana yeni işlev kazandırılarak içerisinde bulunduğu Suriçi bölgesinin turizmini canlandırması hedeflenmiştir.

Bünyesinde barındırdığı müze yapıları ve tarihi çok eskilere dayanan kilise yapısı, tarih boyunca çeşitli uygarlıklara yönetim merkezi görevi görmesi bakımından turistik cazibe merkezi durumuna gelmiştir. Ayrıca gelen turistlerin müze kompleksini gezdikten sonra Suriçi bölgesinde yemek yemesi, alışveriş yapması, sosyal mekanları kullanmaları, fotoğraf çekmeleri bölgedeki yerel esnafın ekonomik olarak kalkınmasına katkı sunmaktadır.

4.6.5. Alanın Kent Tarihi Açısından Değerlendirilmesi

Assmann (2001) kimlik tanımlaması için "bireyin veya toplumun öznel değerler ile farklılığının tanımlanması, bir aitlik problemi" tanımını kullanır ve kültürel süreklilik için de toplumun özgün ruhunu kaybetmeden döneminin gerektirdiği koşullara ayak uydurması olduğunu açıklar.

Kültürel kimlik oluşumu ve bu oluşumun devam etmesindeki önem kamusal bellekle birlikte kendini gösterebilmektedir. Bir yapı kullanılmasa bile o çevrede yaşayan insanlar için büyük bir önem taşımaktadır. Yeniden işlevlendirme yapılırken kent tarihine referans olmuş yapıların kültürel süreklilik için bir kilometre taşı olduğu göz önünde bulundurularak süreklilik sağlanmalıdır (Selçuk 2006).

Tarihi yapıların bulunduğu alanlar, mimari miras bakımından zengindirler. Tarihi yapılar korunmak istenirken bulunduğu çevre ve kültürden soyutlanarak sadece fiziksel bakımdan onarımlar yapılırsa kent kullanımına sunulduğunda bir takım problemler yaratabilirler. Bu problemlerden biri kentsel ölçekteki sorunlardır (Akın ve Özen 2013). 1980 yıllardan sonra tüm dünyayı etkileyen küreselleşme sorunu, Türkiye'yi de etkilemiştir. Planlı gelişmeler yerini rant sağlayan proje tercihlerine bırakmıştır. Küreselleşmenin yarattığı gelir dağılımı bozukluğu kent planlamasına da yansımıştır. Kent merkezinde bulunan tarihi çekirdek bölgeler yok olmaya başlamıştır (Kiper 2004). Tarihi yapı ve çevrelere yeni işlevler verilirken önemli olan onu yaşayan bir mimari haline getirmektir. Yapının topluma yararlı olması ve bulunduğu çevrenin o yapılardan yararlanması gerekir (Altınoluk 1998).

Tarihi yapının yeniden kullanıma açılırken çevresinin de ne kadar bu duruma uygun olduğu tartışılmalıdır. Çevrede bulunan kullanıcı mekanları, otoparklar, yeşil alanlar, tarihi bölgenin mekânsal ve cephesel düzenlemesinin sağlanması yönünden önemlidir. Kentsel alanlarda yapılan koruma ve yeni işlev çalışmaları kentsel çevreye de saygı duyan bütünleşik bir planlama ile yapılmalıdır (Akın ve Özen 2013).

- İçkale Müze Kompleksinin içerisinde bulunduğu Diyarbakır Suriçi bölgesi kentin ilk yerleşim birimi olma özelliğinden dolayı kent tarihi açısından oldukça değerlidir.
- Kentin Amida (Virantepe) Höyüğü üzerine kurulan ilk kalesinin bu bölgede bulunması ve kent hayatının bu alan etrafında gelişme göstermesi yapı alanının kent içindeki değerini arttırmaktadır. Diyarbakır kent tarihinin çekirdeğini oluşturan bölge kültürel miras yapıları bakımından da oldukça zengindir. Yönetim merkezi birimlerinin İçkale müze kompleksi içerisinde yer alması ve imparatorluklara ev sahipliği yapmış olması bölgenin hem idari hem de askeri gücünü göstermektedir.
- İçkale 'ye ilk kazı 1961 yılında Prof. Dr. Oktay Aslanapa tarafından yapılmıştır. 1955 ve 1959 yılları yaz aylarında Diyarbakır'da gerçekleştirdikleri inceleme gezilerinde çeşitli sebeplerden dolayı kazı yapım izni alınamamıştır. 15 Eylül 1961 yılında başlayan ve 1 Ekim tarihine kadar devam eden kazı sonucu Artuklu Sarayının kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Bu kalıntılar yığma tepenin üzerindeki düzlükte yer almıştır. Saray yapısına ait

havuzun ortaya çıkarıldığı kazıda sarayın Artuklular dönemine ait olduğu anlaşılmıştır (Aslanapa 1961).

- İçkale bölgesinin askeri bir alan içerisinde bulunması ve mülkiyetinin belediye sınırları içerisinde kalmasından dolayı 1961 den 2018'e kadar herhangi bir kazı çalışması yapılmadığı görülmektedir. İçkale bölgesine yapılan ikinci kazı ise 56 yıl aradan sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı kararı ile 2018 yılı Temmuz ayında Doç. Dr. İrfan YILDIZ öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmaları devam ederken 2018 Kasım ayı itibari ile kazı alanında bir su kanalının varlığı tespit edilmiştir. Doç. Dr. İrfan YILDIZ "*su kanalı bir tünele açılmaktadır ve açıldığı tünel 30 metre uzunluğundadır. Su kanalının Artuklular dönemine ait olduğunu, İslam alimi El-Cezeri tarafından sarayın su ihtiyacını karşılaması amacıyla yapılmış olabileceği*" düşünülmektedir. Kent tarihine katkı sağlayacak kazı çalışmalarının tamamlanması ile İçkale'de saklı kalan tarihin toplum ile buluşması sağlanacaktır (www.milliyet.com.tr).

4.6.6. Alanın Enerji Etkinliği Açısından Değerlendirilmesi

Yeni işlev verilerek farklı kimlik kazanan tarihi yapılar, günümüz teknoloji ve enerji ihtiyaçlarına cevap veremeyebilir. Sürdürülebilirliğin korunması için yeni işlev kazanan binanın yeni dünya koşullarında enerji etkin tasarımı sağlanmalıdır. Tarihi yapıların enerji kazancının sağlanması, günümüzde artan enerji krizine ve tüketim ihtiyacına ayak uydurabilmeleri, konfor koşulları, ısıtma ve soğutma ihtiyaçlarına cevap verebilmeleri için yenilenmeleri gerekmektedir. Fakat bu yenileme yapılırken tarihi yapının zarar görmemesi gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır. Yapının bütünselliğini bozmadan yapılacak bir yapım süreci, düşük enerji tüketimi ve kaliteli iç ortam değerleri ile yüksek performanslı enerji sağlayacak yapılar ortaya koyulmalıdır. Restore edilerek yeni işlev verilmiş tarihi yapıların bu süreçte enerji kazancına ve daha az miktarda CO2 salınımının sağlanmasına yönelik aktif enerji sistemleri kullanılabilmektedir (Özeler Kanan 2012).

Dünya üzerinde enerji tüketimlerinin büyük oranı yapı sektöründe iklimsel konforu sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Geleneksel yapılarında içerisinde bulunduğu bu dramatik enerji tüketimini engellemek ve konvansiyonel enerji tüketimi

sonucunda ortaya çıkan CO2 salımlarını minimize etmek amacıyla yapı sektörü başta enerji etkin tasarım yöntemi olmak üzere çeşitli yöntemlere başvurmuştur (Akalp 2018). Ancak bu yöntemi mevcut hali hazırda var o an geleneksel yapılara uyarlamak kolay olmamıştır. Geleneksel yapılar farklı yapım teknik ve tasarımı, farklı malzeme kullanımı, plan tipolojisiyle önemli ölçüde modern yapılardan ayrılır. Geleneksel yapıların birçoğu geçmiş kullanımının dışında değişikliklere uğramış, eklemeler ve farklılıklar yaşayarak günümüze kadar gelmiştir.

Geleneksel yapılarda kullanılan farklı malzeme çeşidi zaman içerisinde farklı çevresel performanslar göstermeye başlamıştır. Geleneksel yapılar sahip olduğu bina kabuğu ve termofiziksel özelliklere bağlı yavaş ısınıp soğumakta ve daha fazla neme maruz kalmaktadır. Bu özellikler neticesinde enerji korunumu ve enerjiyi etkin bir şekilde kullanımında birtakım zorluklar ortaya çıkmıştır. Geleneksel yapılarda enerji korunumu için dünya ülkeleri farklı programlar geliştirmiştir. Başta İngiltere olmak üzere AB (Avrupa Birliği) ülkeleri ulusal ve uluslararası birtakım tedbirler geliştirmek amacıyla toplantılar yaparak deklarasyon yayınlamıştır. Bunlardan biri Baltık Denizi Bölgesi aracılığıyla Avrupa Birliği tarafından finanse edilen Co2olBricks projesi çalışmalarıdır. Projenin temel amacı geleneksel yapıların değer ve kimliklerine zarar vermeksizin enerji tüketimini azaltmaktır. Buna ilaveten tarihi binaların enerji potansiyelleri ile ilgili yeni teknik çözümler bulup enerji kayıplarını minimize etmektir. Tarihi yapılarda enerji etkin uygulamaların gerçekleşebilmesi için öne çıkan diğer program ise İngiltere hükümetinin tarihi çevre üzerine yasal danışmanlığını yapan ve resmi adıyla Historic Buildings and Monuments Commission for England (İngiltere için tarihi binalar ve anıtlar Komisyonu)'dır. Historic England adıyla bilinen bu program tarihi yapıları korumak ve gelecek nesillere aktarabilmek için içerisinde enerji başlığı olan bir takım tedbirler içeren bir programdır. Enerji etkin başlığı adı altında karbon emisyonun düzeyini ve enerji giderlerini düşürerek konfor seviyesini amaçlamıştır. Tarihi yapılarda döşeme, tavan, duvar, çatı gibi yapı elemanlarına uygulanan iyileştirmeler neticesinde enerji korunumu sağlamayı hedeflemektedir. ENBAU "Energie und Baudenkmal" araştırma projesi Stiftung zur Förderung der Denkmalpflege (Tarihi Eserlerin Korunmasının Desteklenmesi Vakfı) tarafından desteklenen bir projedir (http://www.stiftung-denkmalpflege.ch/). Bu projenin amacı güneş ve yenilenebilir enerjiyi birlikte kullanımını sağlayarak bina ve bina çevresinde

enerji ihtiyacını olabildiğince azaltmak için uygun çözümler belirleyen bir projedir (Lopez ve Frontini 2012).

- İçkale Müze Kompleksi içerisinde bulunan tarihi yapıları incelediğimizde mevcut yapı duvarları restorasyon sonrasında raspalanmış moloz duvarlardan oluşup özgünlüğünü korumaktadır.
- Yapıların büyük bölümünde çatılar özgünlüğünü yitirmiştir. Restorasyon çalışması kapsamında
- Marsilya kiremit ile örtülerek yalıtım malzemesi olarak da 2 kat bitümlü membran su yalıtımı kullanılmıştır.
- Döşemelere gelindiğinde ise eski kolordu binasında giriş ve zemin kat koridorunda özgün çakıl döşemeler bulunmaktadır. Buna ilaveten İçkale Müze Kompleksi içerisinde bulunan tarihi binalarda yer alan döşemelerin büyük bir bölümü özgün olmayan ahşap ve porselen seramikten oluşmaktadır.
- İç kale yerleşim biriminde yer alan saydam yüzeylere gelindiğinde pencereler 12 mm boyutunda çift camdan oluşurken çerçeveler çam kerestesi olarak tercih edilmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarihi özgün işlevini yitirmiş bir yapıya yeni bir işlev verilmeden önce, düşünülen yeni işlevin sağlıklı bir sonuca varması için yapının çok iyi tanınması gerekir. 1964 Venedik tüzüğünün 5.maddesine göre; "*Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu tür bir kullanma arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı, ya da bezemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir.*" ibaresi kullanılmıştır. Yani iç mekan düzeni, tesisat düzeni, tefriş elemanları gibi yapıya müdahale gerektiren konularda özgün dokuya zararlı olup olmayacağı değerlendirilmelidir. Yeni işlevin, yapının hem kendine hem de çevresine getireceği olumlu ve olumsuz etkiler tartışılmalıdır.

Müzeye dönüştürülerek topluma tekrar kazandırılması hedeflenen İçkale Müze Kompleksi içerisindeki yapıların verilen müze işlevi sonrası değerlendirilmesi yapılarak olumlu ve olumsuz yönleri özetlenmiştir.

Alanın Olumlu Yönleri

- Yerel yönetimin çeşitli paydaşlarla ortak çalışarak alanın korunması ve kente kazandırılması çabası, koruma açısından başarılı bir uygulama olmuştur.
- Yapılara pek fazla müdahale edilmeyerek orijinal haliyle yeni işlevler yüklenilmeye çalışılmıştır. Yapıların yeni işlevine uyumları/adaptasyonları çoğunlukla sağlanmıştır.
- Müzenin kent içindeki konumunun, merkezi kolay ulaşılabilir bir noktada olması çalışanlar ve ziyaretçiler için erişilebilirlik açısından olumludur.
- Müze kompleksi, restorasyon ve yeniden kullanımla oluşan imaj ve kentlinin doğrudan kullanımına açılmasıyla bir buluşma noktası olma özelliğini kazanmış, alanın çevresine canlılık, hareket ve devinim sağlamıştır. Uygulama çevresini de olumlu etkilemiştir.
- Pek çok açıdan (kültürel, sosyal, mimari, ekonomik, turizm, kent tarihi,..vb) önem arz eden bu alanın kamuya kazandırılması "kent kimliği" açısından olumludur.
- Alanda yapılan gözlemlere göre müze kompleksinin kullanıcılarının (personel ve ziyaretçi) tarihi bir mekanda bulunmaktan mutlu oldukları gözlenmiştir.

Çalışanlara mutlu bir ortam ve ziyaretçilere de yeni insanlar ile tanışabilme imkanı sağlamaktadır.

- Kentin geçmişinin ve bugünün parçası olan İçkale yerleşkesi, yeni nesiller için de kendi kimlik ve kültürlerini öğretebilecek en önemli mimari kültür miraslarımızdan birisidir. Yerleşke müze kompleksi işlevi sayesinde kullanıcılarının tarih bilincinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.
- Önemli bir turizm potansiyeline sahiptir. Yerli ve yabancı turistler, asker ve öğrenciler sıklıkla müzeyi ziyaret etmektedir. Farklı milletlerden gelen ziyaretçi profili, mekan kullanıcılarına daha evrensel bir etkileşim ortamı yaratmaktadır
- Hafta sonları yerli halkın buluşma mekanı olmakla birlikte özellikle çocuklu aileler tarafından araç trafiğine kapalı olduğu için tercih edilmektedir.
- Alandaki tarihi yapılara yeni işlev verilerek korunmasının sağlanması; mimari mirasın sosyal ve kültürel sürekliliğine katkı sağlaması açısından olumlu bulunmuştur.

Alanın Olumsuz Yönleri

- Vali kabul binasının makam kullanıcılarından kaynaklı araç trafiğinin oluşması ve otopark çözümünün olmaması
- Müze işlevinin gerektirdiği sergileme alanları için mekanların olması gereken m²lerden daha küçük olması, bu nedenle çalışanlar ve ziyaretçiler için yapıları kullanırken sıkıntı yaşandığı gözlenmiştir..
- Kaynak için gelen araştırmacı ziyaretçilerin, çalışanların çalışabileceği bir kütüphanenin olmadığı tespit edilmiştir.
- Kullanıcılar için tasarlanmış bir ihtiyaç mekanının olmaması, yapıların içerisinde çözülmeye çalışması yapılar açısından sıkıntı yaratmaktadır.
- Çocuk müzesinin yetişkinlerin kullandıkları alan ile aynı yerde konumlanmasının uygun olmadığı görülmüştür.

Yeni İşlev Açısından Öneriler;

- Müze kompleksinde bulunan yapıların işlevlerinin değişmesi ve kullanıcı yoğunluklarının artmasına paralel olarak kompleks içerisinde bulunan yapılara yeni ihtiyaç mekanları eklenmiştir. Bu mekanlardan biri Jandarma İstihbarat Binasına tasarlanan ihtiyaç mekanıdır. İhtiyaç mekânının kapısı yapının özgün duvarına açılmıştır. Müdahale nedeniyle yapının özgün cephe dokusu bozulmuştur. Yine aynı şekilde kompleks içerisinde bulunan yapılar içine tasarlanan ihtiyaç mekanları için yeni tesisat sisteminin oluşturulması gerekmektedir. Herhangi bir tesisat sorunu hem yapıda nemlenme sorununun meydana gelmesine hem de sorunu onarmak için yapının zarar görmesine neden olmaktadır. Özgün yapı dokusunu bozmamak adına müze kompleksi içerisine ziyaretçilerin kullanacağı ortak bir ihtiyaç mekânının "*Çağdaş Ek*" ilkesi kapsamında ek bina olarak tasarımı sağlanabilir. Önerilen bu ek bina hizmeti ile özgün yapı dokusunun zarar görmesi ve malzeme ömrünün kısalması engellenmiş olur. Böylece yapının özgün dokusunun korunması da sağlanır.
- Yeniden işlevlendirme yapılırken tarihi yapının özgün malzemesi kullanılarak yapı onarımına gidilmektedir. Özgün malzemenin doğru kullanılması varsa üzerinde yazıt, kitabe gibi elemanların uygun şekilde yerleştirilmeleri gerekmektedir. Sanat galerisi olarak işlev verilmiş olan Saint George kilisesinin cephesinde yapılan onarımlar esnasında üzerinde özgün yazıt bulunan taşların rastgele yerleştirildiği görülmüştür. Bu nedenle taş örgüsünün kurgusu bozulmuştur. Aynı zamanda taşların üzerinde bulunan yazıtların yanlış yorumlanmasına sebebiyet verilmiştir. Öneri olarak taşların yeniden düzenlenerek doğru düzende yerleştirilmesi ve ziyaretçilerin yararlanabilmesi için yazıtın Türkçe çevirisinin yapı önüne konumlanması düşünülmektedir.
- İçkale Müze Kompleksi projesinin yeni işlev kapsamında incelenirken verilen yeni işlev olan müzeciliğin her yönden ön plana çıkması gerekmektedir. İçkale 'ye geçişi sağlayan kapılardan biri olan Saray kapı ile Müze Kompleksi yapısına ve Hz. Süleyman Camiye ulaşım sağlanmaktadır (Şekil 5.1). Hz. Süleyman Camiyi ziyaret etmeye gelen ziyaretçi

sirkülasyonu ile müze ziyaretçilerinin sirkülasyonu çoğu zaman birbirine karışmaktadır.

Şekil 5.1. İçkale Müze Kompleksi Erişilebilirlik

- Saray kapıdan müze girişine kadar olan mesafe boyunca müze giriş yeri arka planda kalmaktadır. İkiye ayrılan yolun bir kolu müzeye giderken bir kolu Hz. Süleyman Camiye gitmektedir. Müzeye ulaşım Saray kapıdan sonra yürüyerek sağlanmaktadır. Bu sebeplerden dolayı, hem müze girişini vurgulamak hem de yürüyen ziyaretçilerde müzeyi ziyaret etmeden önce görsel merak uyandırmak adına yol kenarına heykel büstler veya arkeolojik taş eserler ile sergileme alanı oluşturulabilmesi önerilmektedir. Eskişehir Eti Müzesi'nde bahçeye arkeolojik tarihi eserler konularak ziyaretçilerin bahçeyi kullanımı sağlanmış ve müze hakkında ön fikir edinmeleri sağlanmıştır. Aynı şekilde İçkale Müze Kompleksi içinde bu uygulamanın yapılabilmesi yaya sirkülasyonun azalması ve müze giriş kapısının algılanması adına yararlı olacaktır.
- İçkale Müze Kompleksi içerisinde bulunan Arkeoloji müzesinin bir bölümü çocuk müzesi olarak kullanılmaktadır. Çocuklar ile yetişkin ziyaretçilerin bir arada kullandığı alan kullanılabilirlik açısından problem yaratmaktadır. Boyutları yeterli olmayan geçişlerden, mekânlar arası kurgu eksikliğinden dolayı çocuklar üzerinde hâkimiyet kurulması zorlaşmaktadır. Proje kapsamında eski cephanelik binası olan yapı, yeni işlev kapsamında çocuk müzesi olarak tasarlanmıştır. Fakat günümüz kullanımında arkeoloji müzesi

idari binası olarak kullanılmaktadır. Çocuk müzesi projesinin tekrar özgün projedeki durumuna getirilmesi sağlanırsa hem arkeoloji müzesi sağlıklı bir şekilde işlevini yerine getirebilir hem de çocuk ve yetişkin ziyaretçilerin ayrımı kolaylaştırılmış olur.

Sosyokültürel, Sürdürülebilirlik, Turizm, Kent Tarihi Açısından Öneriler;

- İçkale Müze Kompleksi içerisinde bulunan yapılar askeri görev üstlendiği için sosyal olarak halkın ulaşamadığı bir bölge olmuştur. Halk için merak duygusu uyandıran bölge yeni işlevi sayesinde oluşan merakı gidermiş ve gizli bir bölge olarak kullanılan alanın kapıları topluma açılmıştır. Müzeye dönüştürülerek toplumun yaşam stilini, mimari belleğini ve sanatını anlatan yapıların tarihi kültürü yaşatması amaçlanmıştır. Ayrıca müze işlevinden dolayı bilimsel alanda toplumun yararlanabileceği bir özellik taşımaktadır. Fakat müze ziyaretçileri müzeyi tekrar tekrar ziyaret etme gereği duymazlar. Bu nedenle bölgeye sürekli bir ziyaretçi akımının sağlanması için farklı alternatifler gerçekleştirilmelidir.
- İçkale Müze Kompleksinin meydana getirilmesi projesinde terk edilmiş alanın yeniden hayat kazanması sağlanmıştır. Bu nedenle proje sayesinde bölgedeki yerli halkın ekonomisi canlanmıştır. Turizmde cazibe ölçütü olarak yerli mahalli yemeklerin sunulması, bölgeye özgü elişi ve süslemelerin satılması, varsa yöresel kıyafetlerin ve folklorik ürünlerin satışının sağlanması gerekmektedir. İçkale Müze Kompleksinin bulunduğu alanda yeterli mahalli yemek mekanlarının olmadığı görülmüştür. Yine Diyarbakır'a özgü süslemeler ve sembolik ürünlerin iyi bir şekilde pazara çıkmadığı gözlenmiştir. Turistik bölgeye turist gelmesinin amacı o bölgenin kültürünü öğrenip gezi süresince o kültürü yaşamaktır. Belirtilen turizm etkinliklerinin eksik kaldığı görülmektedir.
- Tarihi miras yapılarını barındıran bir alanın, turizm açısından kalkındırılmasının sağlanması için öncelikli olarak bölgede bulunan yerli halkın o düşünceye ayak uydurması sağlanmalıdır. Bölgede yaşayan halk yarar sağladığını fark ettikten sonra ancak desteğini verebilmektedir. Bu sebeple bir bölgenin yeni işlev verilerek tekrar topluma kazandırılması fikrine önce yakın çevre adapte olmalıdır. Yakın çevredeki halk, ortaya

çıkacak olan projeyi destekler ve sahiplenirse turizmin artması kolaylaşacaktır.

- İçkale Müze Kompleksi projesinin amacı restorasyon çalışmalarına başlamadan önce çarpık kent dokusunun görüldüğü çalışma alanının bir cazibe merkezine dönüştürülmesidir. Kentin kaybolmuş bir dokusu üzerinde bulunan yapılara işlev verilirken yapı alanında bulunan bölgenin kalkındırılması sağlanmalıdır. Bütünleşik bir koruma anlayışı sergilenmelidir. Bütünsel bir şekilde tarihi yapıların cephesel ve mekânsal özgün özellikleri, yapıya uygun olan işlev ile yapılarak bu yapılar kent dokusunda ön plana çıkarılmalıdır.
- Turizm adı altında değinilen mahalli yemek, kente özgü el işlemeleri, folklorik dokumalar gibi kent tarihini anlatan somut olmayan kültürel miras ögelerini de yaşatmalı, kente ve topluma yarar sağlayan bir proje olmalıdır.
- Sürdürülebilirlik başka açıdan bakıldığında yeni işlev kazandırılmış olan mekanın tanımlanan işlevle uyumudur. Çünkü yapının sahip olduğu özgün işlev kullanımını kaybetse bile geleceğe ışık tutmak amacı ile devamlılığının sağlanması gerekir. Özgün işlevi kültürel, sosyal veya siyasi olaylara bağlı ise mevcut mekan o olayları hatırlatmalı ve yaşatmalıdır. Tarihi yapılara kendi işlevinden çok uzak bir işlev verildiği zaman sosyal sürdürülebilirlikte ortadan kalkmaktadır. Fakat müze işlevi verilerek yapının tarihi birikimi insanlar ile paylaşılmaktadır.

Enerji Etkinliği Açısından Öneriler

- İçkale Müze Kompleksi içerisinde yer alan tarihi yapılarda çeşitli iyileştirmeler yapılarak enerji korunumunu sağlamak mümkündür. Isı kayıplarının büyük oranından sorumlu olan duvar yüzeylerini iki şekilde yalıtmak mümkündür. Bunlar; duvarın iç-dış yüzeylerini yalıtım malzemesiyle kaplamak ya da duvarın dış yüzeyine yeni bir duvar yüzeyi oluşturacak şekilde gerçekleştirerek mümkündür. Tarihi yapılarda kullanılan malzemelerin özgünlüğünü korunmak sürdürülebilir kültür yapıları için önemli bir konudur. İçkale Müze kompleksinde ısı kayıplarını ve köprülerini engellemek amacıyla duvar yüzeylerinde yalıtım malzemeleri kullanmak enerji korunumu sağlayarak daha sürdürülebilir çevreye katkı sağlamaktadır.

Ancak kullanılan yalıtım malzemesinin çeşidinin dikkatlice seçilmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle cam ve taş yünü gibi yalıtım malzemeleri nemi tutma eğilimi göstermektedir. Bu durum tarihi yapılarda özellikle ahşap yüzeylerin çürümesine ve duvar yüzeylerinde küflenme riskine neden olmaktadır. Bu yüzden tarihi yapılarda kullanılacak olan yapı malzemelerinin organik kökenli olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Koyunyünü, kenevir, selüloz gibi yalıtım malzemesi çeşidi kullanılması gerekmektedir.

- İçkale Müze kompleksinde raspalanmış moloz taş duvarlar bahsi geçen organik malzemelerle yalıtıldığı takdirde yıllık enerji giderlerinde düşüş gerçekleşecektir. Tarihi yapılarda enerji etkinliğini sağlamak için en basit ve ucuz yollardan biri çatı yalıtımıdır. Geleneksel ve tarihi binalarda özellikle yoğuşma riskine bağlı oluşan bozulmaları minimize etmek için çatı yalıtım malzemelerinin iyice analiz edildikten sonra tercih edilmesi gerekmektedir. İçkale Müze kompleksinde yapıların büyük bölümünde çatılar özgünlüğünü yitirmiş Marsilya kiremit ile örtülerek yalıtım malzemesi olarak da 2 kat bitümlü membran su yalıtımı kullanılmıştır. Ancak kullanılan membran yalıtım malzemesinin yerine gevşek dolgu selüloz yalıtım malzemesi kullanıldığı takdirde çatı yüzeylerinin daha iyi hava alacağı ve enerji kayıplarının azalacağı bir başka öneri arasında yer almaktadır.
- İçkale Müze kompleksinde kullanıldığı gibi saydam pencere yüzeylerinin çift cam şeklinde tercih edildiği takdirde tarihi ve geleneksel yapılarda enerji korunumu sağlayacak ve bu sayede gelecek nesillere enerjiyi daha etkin kullanarak sürdürülebilir bir çevre bırakmak mümkün olacaktır.

Anadolu'nun hızlı artan nüfus ve kentleşme gibi olayları beraberinde çarpık kentleşmeyi getirmiştir. Günümüz konfor ve kullanım koşullarına ayak uyduramayan yapılar yok olma tehlikesiyle karşılaşmışlardır. Geleneksel kent dokusunu meydana getiren yapılar bulundukları çevrenin ayrılmaz parçasını oluştururlar. Bu yapılar doğal çevreye minimum zararla yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Tarihi yapılar bulundukları çevrenin kültürel kimliğini oluşturmaktadırlar. Sürdürülebilirlik kapsamında günümüzde kullanılma şansı olmayan yapıların korunması ve yaşatılması gerekir. Bu yapılara ilk olarak özgün işlevini "sürdürebilir mi?" sorusu sorulur ardından

ikinci olarak da en az müdahale ile nasıl aktifleştirilebileceği sorgulanır. Bu sayede yapıların hem korunması hem de sürdürülebilirliğinin sağlanması mümkün olur. Tarihi kültürel miras yapılarının yeni işlev verilerek müzeye dönüştürülmesi Türkiye'de koruma kavramı çerçevesinde tercih edilen bir durumdur. Gelişen teknoloji ve çağın gereksinimleri sebebiyle özgün işlevini kaybetmiş olan yapılar, günün ihtiyaçları bağlamında özgün dokusu bozulmadan yeniden kullanılarak geçmişe dair izlerin geleceğe taşınmasını sağlamaktadır. Tarihi yapıların atıl durumda bırakılması yerine kendi gibi tarihi değer taşıyan eserleri sergilemesi amacıyla müzeye dönüştürülmesi koruma kavramı içerisinde makul bir durumdur. Özgün işlevini yitirmiş bir yapının müzeye dönüştürülmesi ile yapıyı toplumla buluşturur, yapıyla iletişime giren insanların tarihi yaşamasını ve öğrenmesini sağlar. Böylece yapıyı kullanan her nesil tarihi dokuyu hisseder ve hafızasında barındırır. İçkale Müze Kompleksi projesi ile de bu hafıza yaşatılmak istenmiştir. Atıl durumda olan özgün işlevini yaşatamayan yapılar bütününden oluşan yapı alanı müze işlevi ile insanlara kapılarını açmıştır. Yapının yaşadığı döneme ait anıların insanların belleklerinde yer edinmesini amaçlayarak farklı dönemlerde farklı toplumlara hizmet etmiş yapıların tarihi birikimini insanlarla paylaşmasını sağlamıştır. Geçmişte dini, siyasi, askeri amaca hizmet eden yapılardan oluşan alan toplumla buluşturularak barındırdıkları kültürün insanlar tarafından paylaşılmasını sağlamıştır. Yeni işlev verilirken dikkat edilmesi gereken husus yapının özgünlüğüne mümkün olduğunca az müdahale etmektir. Özgün işlevini yaşatabilmenin mümkün olmadığı tarihi yapılar hangi işlevi alırsa alsın iç müdahaleye maruz kalacaklardır. Günümüz ihtiyaçları doğrultusunda orijinalliği en çok koruyacak olan işlev olarak müze işlevi uygun görülmüştür. Müze yapısı olarak içerisinde sergileyeceği arkeolojik ve tarihi eserlerin de kültürel birikim taşıması sebebiyle yapının tarihi özgünlüğü ön plana çıkarılmıştır. Aynı zamanda tek bir yapıdan ibaret olmayan ve bir yapı kompleksinden oluşan alanın bütünselliği korunarak ele alınmış ve projelendirilmiştir.

6. KAYNAKLAR

Ahunbay, Z. 2011. Tarihi Çevre Koruma ve Restorayon. Yem Yayınları, İstanbul.

Akalp, S. 2018. Toplu Konutlarda Farklı Yerleşim Düzenlerinin Enerji Etkinliğinin Karşılaştırılması: Diyarbakır Şilbe Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

Akçura, N. 1972. Türkiye ve Eski Eserler. Mimarlık Forum (8).

Akın, E.S., Özen, H. 2013. Tarihi Yapılarda Yeniden Kullanım Sorunları Tokat Meydan ve Sulu Sokak, ***Sosyal Bilimler Dergisi***, Cilt 1, S, 23-48.

Albert, G. 1940. Voyages Archeologiques Dans La Turquie Orientale, Paris 1940 Kitabından Çeviri, Çeviren: İdil Çetin, 2014, Dipnot Yayınları, Sayfa:105. Ankara

Altınoluk, Ü.1998. Binaların Yeniden Kullanımı, YEM Yayınları, İstanbul.

Arabacıoğlu, P.F., Aydemir, I. 2007. Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı, ***Megaron YTÜ Mim.Fak. E-Dergisi***, Cilt:2, Sayı:4, İstabul.

Arslan, G. 1990. Koruma Planlamasında İlk Aşama: Tespit ve Tescil, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı. Türkiye Kültür Bakanlığı, 14-16 Mart 1990, Ankara, S, 27-35.

Arslan, R. 1999. Diyarbakır Kentinin Tarihi ve Bugünkü Konumu. Müzeşehir Yayınları, Sayfa: 81-107, 82-85. İstanbul

Asatekin Gül, N. 2004. Kültür ve Doğa Varlıklarımız Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara.

Aslanapa, O. 1962. Diyarbakır Sarayı Kazısı İlk Rapor, ***Türk Arkeoloji Dergisi***, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s:9-2, sy:10-18, Ankara.

Assmann, J. 2001. Kültürel Bellek, Çev. A. Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bağlı, M., Binici A. 2005. Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi. Bilimadamı Yayınları, Sayfa:100-104. Ankara.

Bektaş, C. 2001. Koruma Onarım. Literatür Yayınları, Sayfa:7-27. İstanbul

Berchem, M.V., Strzygowski, J. 1910. Amida. Heidelberg, Sayfa: 7. Paris.

Beysanoğlu, Ş. 1963. Bütün Cepheleriyle Diyarbakır. Şehir Matbaası, Sayfa: 4, 67-69. İstanbul.

Beysanoğlu, Ş. 2003. Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi Başlangıçtan Akkoyunlulara Kadar, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Sayfa:110. Ankara.

Beysanoğlu, Ş.1999. Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi. Müzeşehir Yayınları, Sayfa: 39-80. İstanbul.

Buckingham, J.S. 1827. Travels in Mesopotamia. London H. Colburn, Sayfa: 211-219. U.S.

Cantell, F. (2005) The Adaptive Reuse of Historic Industrial Buildings: Regulation Barriers, Best Practices and Case Studies, Virginia Polytechnic Institute and State University, Unpublished master's Thesis in Urban and Regional Planning, Mayıs 2005, s: 2-3, Virginia.

Çatalbaş, F. 2012. Suriçi Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesi ve Diyarbakır Turizmine Katkısı. Journal of Faculty of Theology of Bozok University, 2012 (1): 47-65

Çeçener, B. 1992. Ülkemizde Taşınmaz Kültür ve Doğa Varlıklarının Koruma Olayı ve Bu Konuda Bazı Eleştirel Görüşler. ***Ege Mimarlık Dergisi*** (2). İzmir.

Çekül Vakfı. 2010. Yerelden Ulusala Ulusaldan Evrensele Koruma Bilincinin Gelişim Süreci. Stil Matbaacılık. İstanbul.

Çelik, D. 2004. Kentsel Peyzaj Tasarımı Kapsamında Tarihi Çevre Yenileme Çalışmalarının Peyzaj Mimarlığı Açısından Araştırılması Beypazarı Örneği. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Dağtekin, E. 2015. Investigating The Refunctioning of Diyarbakir Citadel MuseumArea In Terms of Its Use As An Educational Tool, International Journal Of Academic Research, Vol 7, No 5.

Dalkılıç, N., Halifeoğlu, M. 2011. Diyarbakır Kalesi. Diyarbakır Kültür Envanteri Merkez cilt 1, Diyarbakır Valiliği, Sayfa:19. Diyarbakır.

Diyarbakır İl Yıllığı.1967. Diyarbakır Valiliği, Sayfa:147. Ankara.

Eke, F., Özcan, Ü. 1988. Tarihi Dokunun Korunası ve Uluslararası Deneyimler, ***Mimarlık Dergisi*** (2): 34-35. İstanbul.

Erder, C. 1977. Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır. ***Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi***, 3 (2).

Eroğlu B., Yaldız E. 2006. Kültür Mirasının Sürekliliği İçin Anıtsal Binaların Yeniden Kullanılması Bağlamında Ermenek Tol Medrese, ***Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi***, 315-340, Konya.

Feilden, B.M. 2003. Conservation Of Historic Buildings Third Edition. Oxford Elsevier, London.

Feilden, B.M., Jokilehto, J. 1998. Udhëzuesi Për Menaxhimin e Trashëgimisë Kulturore Botërore. ICCROM, Kosova.

Garden, R.J. 1867. Description of Diyarbekr. Journal of Royal Geographical of London Vol.37, Sayfa: 187. London.

Han, Z. 2011. Diyarbakır Kültür Envanteri Merkez Cilt 1. Diyarbakır Valiliği, Sayfa:53. Diyarbakır.

Hasol, D. 2010. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. Yem Yayınları, Sayfa:279. İstanbul.

Hell, H. 1854. Voyage En Turquie En Perse, Paris. S:446.

İnce, Ö. 2011. Diyarbakır Kentsel Sit Dokusu. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.7.

Kamacı, E. 2014. 2863 Sayılı KTVKK' nın Uluslararası Yasal Düzenlemeler Bağlamında Değerlendirilmesi. ***Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*** (2): 1-23.

Karaman Erdil G. 2011. Tarihi Yapıların Yeniden Değerlendirilmesine Yönelik Yöntem Denemesi (Anaokulu işlevi), Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Kaya, Ş. 2011. Diyarbakır Mehmet Uzun Evi Restorasyon Projesi. Yüksek lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.7-8,19-20.

Kayın, E. 2008. Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı Türkiye Koruma Tarihindeki Kırılmalar. ***Mimarlık Dergisi***, 343.

Kejanlı D.T., Dinçer İ. 2011. Diyarbakır Kale Kentinde Koruma ve Planlama Sorunları. ***Megaron Dergisi***, 6 (2): 102

Kejanlı, D.T. 2004. Anadolu'da Kale Kentler ve Koruma Sorunları Diyarbakır Kale Kenti. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.63-64,103.

Kejanlı, D.T. 2009. Suriçi Dokusunun Planlama Süreci ve Koru(nama)ma Sorunları. TMMOB Diyarbakır Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara. S,14.

Kejanlı, D.T., Akın, C.T., Yılmaz, A. 2007. Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme. ***Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi***, 6 (19): 179-196.

Keleş, R. 1980. Kent Bilimleri Terimleri Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayfa:81-82. Ankara.

Kiper, H.P. 2004, Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel-Kültürel Değerlerinin Korunması -Türkiye-Bodrum Örneği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

Korkusuz, M.Ş. 2003. Seyahatnamelerde Diyarbekir. Kent Yayınları. İstanbul

Lopez ve Frontini. 2012. Sustainable Renovation Of Historical Buildings: Concepts For Solar Integration. Napoli.

Madran, E. 1978. Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarılması. ***Vakıflar Dergisi*** (11): 271-291.

Mevsim, H. 2016. Diyarbakır Sürgünleri Bulgarların Kaleminden Kent Manzaraları 1862-1878. Kitap Yayınevi, Sayfa: 144-152. İstanbul.

Niebuhr, C. 1778. Reisebeschreibung Nach Arabien und Umliegenden Ländern 2 Vol, Kopenhagen.

Oppert, J. 1863. Expédition Scientifique En Mésopotamie Exécuté Par Ordre Du Gouvernement De 1851-1854. Sayfa: 55. Paris.

Özaslan, N. 2010. Mimari Korumada Güncel Konular Mimari Koruma Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi. Anadolu Üniversitesi: 1-16. Eskişehir.

Özdemir Dağıstan, M. Z. 2005. Türkiye'de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış. Planlama 2005 (1): 20-25.

Özeler Kanan, N. 2012. Tarihi Yapılarda Enerji Kazancı Sağlamak Amacıyla Çatı ve Cephe Bütünleşik Aktif Sistemlerin Kullanımı, 6.Çatı ve Cephe Sempozyumu, 12-13 Nisan 2012 Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Özgen, H., Aytekin, H. 2004. Taşlar ve Düşler. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Diyarbakır.

Özkan, E.N. 2005. Koruma ve Kültür Turizmi Bağlamında İstanbul Tarihî Yarımada'da Bizans Dönemi Mimarî Mirasının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Parla, C. 2005. Diyarbakır Surları ve Kent tarihi. ***Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi***, 2005 (1): 57-84.

Saraçoğlu Topal, N.T. 2017. Kültür Varlığı Yapıların Koruma Uygulamalarının Değerlendirilmesi: "Kuzguncuk Örneği". Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Selçuk, M. 2006. Binaların Yeniden İşlevlendirilmesinde Mekânsal Kurgunun Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Sinan, S. 2011. Tarihi Binaların İşlev Değişiminin Yıldız Sarayı Müzesi Örneği Üzerinden Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Soyukaya, N. 2011. İçkale Projesi. Diyarbakır Kültür Envanteri Merkez Cilt 1,Diyarbakır Valiliği, Sayfa:17.Diyarbakır.

Soyukaya, N. 2012. İçkale Deneyinden Bakarak Diyarbakır Surları İçin Koruma Önerileri. Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu, 19-20 Nisan 2012, Diyarbakır, S, 184-193.

Stipe, R.E. 2003. Why Preserve. The University Of North Carolina Press. London.

Stubbs, J.H. 2009. Time Honored A Global View Of Architectural Conservation. Sayfa:21. Canada.

Tapan, M. 2014. Koruma Sorunlarımız Mimarlık ve Kentleşme. Cumhuriyet Kitapları. İstanbul.

Tekeli, İ. 1985. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm. İletişim Yayınları, 4. İstanbul.

Tuncer, O.C. 1998. Diyarbakır Evleri. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür Sanat Yayınları. Sayfa:17.Ankara.

Tuncer, O.C. 2012a. Diyarbakır Suriçi Anıtları ile Köşkleri ve Bağ Evleri. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Sayfa: 1-9. Ankara.

Tuncer, O.C. 2012b. Diyarbakır Surları. Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları, Sayfa:9. Ankara.

Tunçer, M., Madran, E., Özgönül, N., Alp, S., Kılıççöte, N.C. 2013. Kültürel Miras Mevzuatı, Anadolu Üniversitesi. Açıköğretim Fakültesi Yayını, 1568. Eskişehir.

Tutkun, M., İmamoğlu, E. 2015. Mevcut Yapılar ve Tarihi Yapıların Yeniden Kullanıma Kazandırılmasında Ekolojik Yaklaşımlar ve Etkileri, II. International Sustainable Buildings Symposium, Sayfa: 594. Ankara.

Uğursal, Seçil. 2011. Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: İzmir Sümerbank Basma Sanayi Yerleşkesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Sayfa: 15-20. İzmir

Yaldız, E., Asatekin N.G. 2016. Anıtsal Yapıların Yeniden Kullanımında Kullanıcılar Üzerinden Kültürel Algı Performansı Değerlendirmeleri; Sivas Buruciye Medresesi Örneği, ***Megaron Dergisi***, Cilt Vol. 11, Sayı:3, Sayfa: 333-343.

Yazgan Ö, E. 2011. Anıtsal Kültür Varlıklarının Müze Olarak Kullanımına Yönelik Yaklaşımın İstanbul İbrahim Pasa Sarayı Örneğinde İncelenmesi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yeşilbaş, E. 2011. sf:158, Diyarbakır Kültür Envanteri Merkez Cilt 1. Diyarbakır Valiliği, Sayfa:158.Diyarbakır.

Yıldırım, M. 2002. Geleneksel Diyarbakır Evlerinin Korunmasına İlişkin Bir Yöntem Araştırması. Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.19.

Yılmazçelik, İ. 1999. Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır Şehrinde Mahallelerin Tarihi ve Fiziki Gelişim Seyri. Müzeşehir Yayınları, Sayfa: 195-196. İstanbul.

Yılmazçelik, İ. 2014. 19. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır. Türk Tarih Kurumu, Sayfa:1-11, 43, 381-383. Ankara.

İnternet Kaynakları

http://www.gerty.ncl.ac.uk Bell,G,1911. Erişim Tarihi: 17.10.2017

http://icomos.org.tr/Tuzukler/Atina Tüzüğü/1931. Erişim Tarihi: 16.02.2018

http://icomos.org.tr/Tuzukler/Venedik Tüzüğü/1964. Erişim Tarihi: 16.02.2018

http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/pdf. Erişim Tarihi: 18.02.2018

http://www.diyarbakirresimleri.com. Erişim Tarihi: 15.12.2017

http://www.icomos.org.tr/Tuzukler. Erişim Tarihi: 17.02.2018

http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf. Erişim Tarihi: 17.02.2018

http://www.kulturvarliklari.gov.tr. Erişim Tarihi: 21.02.2018

http://teftis.kulturturizm.gov.tr. Erişim Tarihi: 24.02.2018

http://www.jmo.org.tr. Erişim Tarihi: 17.11.2017

http://www.diyarbakirresimleri.com. Erişim Tarihi: 28.12.2017

http://www.stiftung-denkmalpflege.ch/ Erişim Tarihi: 28.04.2018

http:// www.milliyet.com.tr/ Erişim Tarihi: 17.10.2018

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı: Dilan KAKDAŞ ATEŞ

Doğum Yeri: Diyarbakır

Doğum Tarihi: 18.08.1991

Medeni Hali: Evli

Yabancı Dili: İngilizce

Eğitim Bilgileri:

İlköğretim: Ali Emiri İlköğretim Okulu (Diyarbakır, 2005)

Lise: İMKB Anadolu Öğretmen Lisesi (Diyarbakır, 2009)

Lisans: Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü (Diyarbakır, 2014)

Mesleki Bilgiler:

Bitlis Eren Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Araştırma Görevlisi (2016 – Halen)

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEZ İNTİHAL FORMU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
ADI VE SOYADI	Dilan KAKDAŞ ATEŞ
ÖĞRENCİ NO	15808002
EĞİTİM – ÖĞRETİM YILI	2018-2019
YARIYIL	☒ Güz ☐ Bahar
ANABİLİM DALI	Mimarlık
PROGRAM	Yüksek Lisans
TEZ KONUSU	Diyarbakır İçkale Müze Kompleksinin Restorasyon Sonrası Koruma Açısından Değerlendirmesi
İNTİHAL RAPORU BİLGİLERİ	
RAPOR TÜRÜ	Tez Savunma Sınavı Sonrası
SAYFA SAYISI	130
BENZERLİK ORANI	% 11
RAPORLAMA TARİHİ	04/01/ 2019

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler, sonuç ve tartışma kısımlarından oluşan toplam 139 sayfalık kısmına ilişkin, 04/01/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından *Turnitin*.adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan intihal raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 11'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

☐Kabul/Onay sayfaları hariç,
☐Kaynakça hariç
☐Alıntılar hariç/dâhil
☐Diğer

Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Lisansüstü Programlarda Tez Çalışması İntihal Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

07.01.2019
DK

(Öğrencinin Adı Soyadı)
Dilan KAKDAŞ ATEŞ
(İMZA/TARİH)

Dr.Öğr.Üy. Gülin PAYASLI OĞUZ	Doç.Dr.D.Tarkan KEÇANLI
Tez Danışmanı	**Anabilim Dalı Başkanı**
(İMZA/TARİH)	(İMZA/TARİH)
07.01.2019	08/01/2019

Formdaki bilgiler bilgisayar ortamında doldurulmalıdır. El yazısı ile doldurulan formlar geçersiz sayılmaktadır.